

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

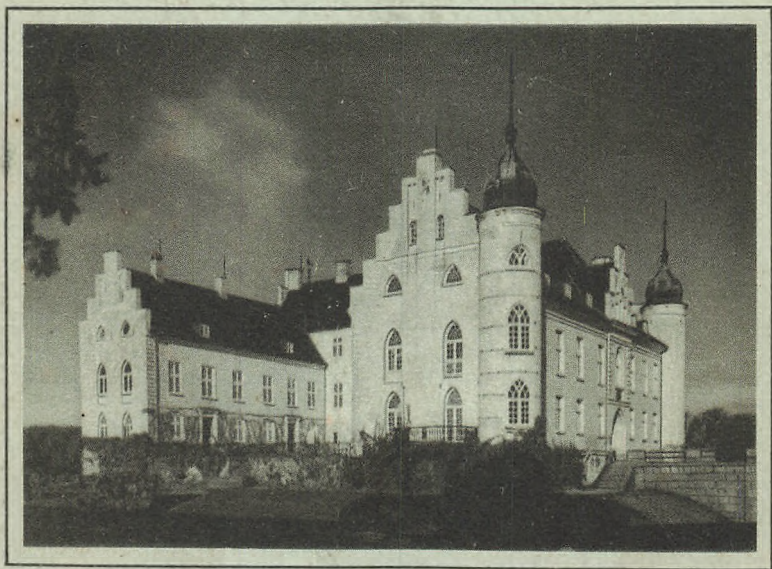
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOLLAND OG FALSTER

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1936

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A.NORDAHL-PETERSEN

LOLLAND OG FALSTER

KORT OVER LOLLAND

20'

10 5 0 10 20 Kilometers

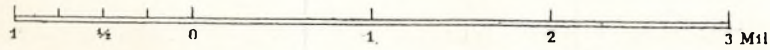
Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Institut

AND OG FALSTIER

° V. f. Runde, Taarn (11° 34' 40" Ö f Greenwich)

Geodetisk Institut, København 1935.

Instituts Kort i Maalestok 1: 320 000

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

LOLLAND OG FALSTER

AARBOG 1936

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

1 9 3 6

INDHOLD

	SIDE
KORT FRA GEODÆTISK INSTITUT	4-5
ARTHUR FANG: LOLLAND RUNDT	9
FREDERIK GRAAE: FALSTER	65
A. J. POULSEN: NORDFALSTER	115
ACHTON FRIIS: SMAALANDSHAVETS ØER	135
OTTO ANDRUP: HERREGAARDE PAA FALSTER OG LOLLAND	159
H. ZANGENBERG: LOLLAND OG FALSTERS GAMLE BONDEBYGNINGER	191
SIGV. MØRCH: EVENTYRET OM STORSTRØMSBROEN	217
BILLEDFORTEGNELSE	233

Aarbogens Oplag: 19,500.

.....

Omslagsbilledet »Hardenberg Slot« efter Fotografi af J. F. Jessen.

.....

Vignetter af O. MEIER.

.....

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatterens Retskrivning bibeholdt.

.....

.....

Eftertryk af Aarbogens Tekst og Billeder er ikke tilladt.

.....

LOLLAND RUNDT

AF ARTHUR FANG

DET øvrige Danmark har altid maattet væрге sig mod Lolland. — Vi er jo indpodet med at skulle beundre den saakaldt vilde og storladne Natur, men har det som Fader Holberg med Alperne. Inderst inde er vi alle saa meget Bønder, at vi synes bedst om det opdyrkede og frugt-bare Land.

Naar vi forsøger at væрге os mod Lolland med nemme Vittigheder om Pandekage, er det, fordi den frodige Ø, rig paa Mad og med tilfredse Mennesker, netop er saadan, som vi kunde ønske os hele Landet — hvis vi bare turde. Lolland er jo det sande Danmark — Idealet af et Bondeland.

Naar vi taler om, at Menneskene deles i de onde og de gode, og dem fra Lolland, tror vi, at vi er vittige. Og mis- under vi saa ikke Lollikerne, der sidder solidt paa deres gode Jord midt i den bugnende Hvede og alle de søde Suk- kerroer?

Og saa er der Lollands særlige Forhold til Havet — noget, der inderst inde angaar alle Danske. Sammen med en Del forloren Romantik har vi Respekten i os for Havet, og vi forstaar godt, hvad det vil sige at være den underlegne Part, saadan som Lolland har maattet være det i Aartusinder. — Det har givet alle andre Danske deres dybe Sympati for den udsatte Ø.

— — —

Danmarks Overflade, taget i de store Træk, skyldes Ind- landsisen. Naar den under Afsmeltningen standsede op, af- leverede den en Del af det medslæbte Materiale. Der blev dannet Randmoræner, der viser sig i Landskabet som Bakke-

F. Karleby.

V. PAULLI FOT.

drag. Gik Afsmeltningen for sig uden Standsninger, lod Isen en jævn Flade bag sig, en Moræneflade, der viser sig som en Slette. Den er ofte dækket med stenet Ler: Moræneler. —

Gammel Gaard paa Sakskobing Egnen.

TURISTF. F. SAKSK. FOT.

Pil og Poppel. — Typisk lollandsk Landskab.

V. PAULLI FOT.

Da Isen for en Snes Tusinde Aar siden drog bort i sydøstlig Retning fra de Strækninger, der engang skulde blive til Lolland, maa den have haft Hastværk; bag den blev der en svagt bølget Moræneflade, overtrukket med et tykt og fedt Lerlag, Moder for den frugtbare lollandske Muld. — Isen har med øvet Haand smurt et lækkert Stykke »med bart«.

I Perioderne efter Istiden har Danmark bevæget sig op og ned i Havet. Mens den nordøstlige Del af Landet mod Slutningen af den atlantiske Periode blev løftet op af Havet, sænkedes den sydvestlige Del ganske langsomt. Beviserne herfor har man bl. a. i Nysted Nor, hvor der ligger baade Tørve moser og Stenalder-Bopladser paa ca. 4 m's Vanddybde. — Denne Sænkning har ogsaa givet Lollands Sydvestkyst dens fligede og opløste Karakter. Havet har været grundt ind under Kysten og ikke haft Kraft til at udforme en lukket Kystlinie. Først Digerne har givet den sydvestlige Del en fast Kyst.

Paa Lolland er der endnu ikke fundet Spor af den allerældste Befolkning. Men den ældste Stenalder — Maglemosekulturen — er repræsenteret og derefter alle de følgende.

Stendysse ved Flintinge.

J. F. JESSEN FOT.

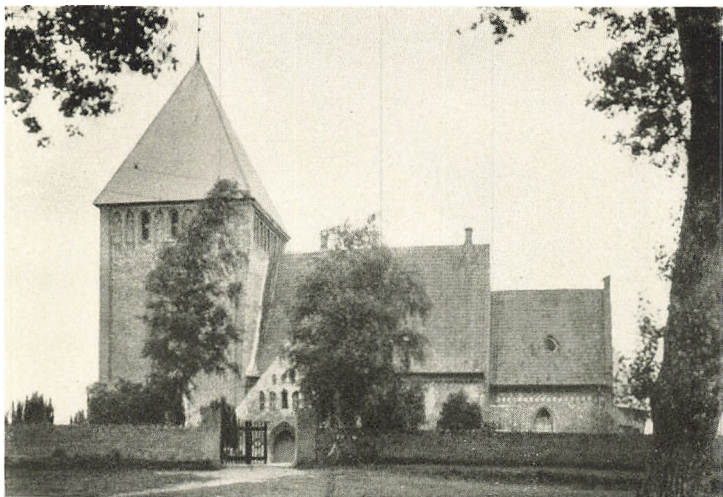
Lolland er rigt paa skønne Oldtidsminder, særlig Jættestuer og Dysser. Det er en lollandsk Jættestue, der i Nationalmuseets Have vidner om vore Forfædres storslaaede Gravkultur. Fra Jernalderen behøver man blot at nævne de rige Fund fra Juellinge og Hoby.

Der er bygget Kirker paa Øen, der hører til de skønneste i vort Land. Der kan i meget grove Hovedtræk skelnes mellem tre Typer: Kirker med gotiske, kamtakkede Taarne, Kirker med svære, fæstningslignende Taarne, der undertiden er fra romansk Tid, og endelig de nydelige, smaa, kullede Kirker rigt smykkede med Murstensprydelse — undertiden hænger deres Klokker i et fritstaaende Trætaarn.

Endelig er Lolland de mange Voldsteders, de gamle Borges og Slottes Land. — En Ø, som Guderne har velsignet med Frugtbarhed, med skøn Natur og rige Kulturminder.

Omkring Sakskøbing.

Sølvlysende spænder Guldborg Broen sine Buer over Sundet — en prægtig Portal til det skønne Land. — En Frugtplantage har budt os Velkommen, og saa tager vi fat paa Vejene, der er første Klasses. — Har man drømt om at

Ostøfte Kirke.

kunne omspænde hele den flade Ø med Blikket, har man taget fejl. Frodigheden, de mange Skove, der bovner op af det fede Ler, lukker sig mange Steder om en. Og Pilehegnene afskærer et alt for overdaadigt Vidsyn. Men Øen har alligevel de fjerne Horisonter; i en vældig Kuppel buer Himlen sig over Landet, og ubeskaaret rulles Stjernetæppet ud. Skyernes Rejse er længere her, og de gaar højere over ens Hoved.

De første vidjeflettede Markhegn, støttet af Piletræer. De fører os i Tankerne tilbage til det gamle Landbrug, langt ind i Fællesskabets Tid; paa de middelalderlige Kalkmalerier i Kirkerne hegner de Paradiset. Fra de gamle Landsbyers Tid er ogsaa de lerklinede Smaahuse med Halmhætterne trukket godt ned om sig. De helt afvalmede lollandske Straatage fortæller om Folk, der har forstaaet at gøre sig det lunt inden Døre.

De første saftfulde Sukkerroemarker. Roerne ser vi ikke noget til, før den store Kampagne begynder. Men hvor er de blankbladede, buskede Toppe indbydende, som om ogsaa de var Mad.

Sukkerkampagnen er et helt Kapitel for sig. Den hører Efteraaret til, med digre Skyer i Himmelblaaet, med pi-

Vidjehegn og stynede Popler.

V. PAULLI FOT.

skende Byger over de aabne Roemarker og Solskin igen. Travle og tunge Dage med Optagning og Læsning af Roerne. De smaa Tog, der futter af Sted ind til Fabriker eller Saftstationer. Rækker af skramlende Fjællevogne, topfyldte med levende Roer, og tilbage igen med Snitternes graalig-hvide, døde Masse.

Sakskøbing Egnen.

Vi tager ikke hele Strækket til Sakskøbing, men smutter af ved en Sidevej. Med eet ligger Berridsgaards mørke Renæssanceborg der. Tunge Munkestensmure over massiv Granitkvader-Syld, Tidens festlige Sving over Gavlenes Tinder, og paa Bagsiden et lille Trappetaarn med Sandstensportal. Kik ind i det og se de svære Trappetrin af Egetræ, endnu med Spor af Huggerens Værktøj.

Vi kører forbi Taars ud mod Oreby, der tidligere var Sakskøbings Stabelplads, indtil Byen selv fik en god Havn, og hen til Orebygaard. Her er moderniseret og ombygget, saadan at der kun er Kældrene og nogle af de gamle Mure tilbage af Birgitte Bölles stolte Renæssanceborg. Dog stateligt

I Roemarken.

V. PAULLI FOT.

og storslaaet er det nuværende Slot, og sjældent smukt beliggende lige ud mod Fjorden. — Og saa har vi Turen langs Vandet ind til det venlige Sakskøbing, der kommer os i Møde langt ud ad Vejen med nette Smaahuse. Vi kommer over Broen ved Havnen og er snart paa Torvet med den store Bysten, der fortæller os, at Sakskøbing allerede var Købstad i 1270.

Ingen af vore smaa Byer ligner hverandre. Hver af dem har deres eget Ansigt. Tag Tid og find et Par af dets Træk, søg det i Stræderne, inde i Gaardene, i Kirken og ikke mindst paa Kirkegaarden, der altid har meget at fortælle. En skønne Dag vil vi begynde at feriere i vore Smaabyer; de fleste af dem har jo ogsaa Vand!

Sakskøbing har en fortrinlig Beliggenhed ved et gammelt Vadested, hvor alle Lollands vigtigste Veje skulde over — og det skal de den Dag i Dag. Som bekendt boede Christoffer II en Tid i Byen. Hans Hus fandtes endnu ind i det 16. Aarh., men er senere forsvundet. Det gamle Bindingsværkshus paa Hjørnet af Brogade og Torvegade kan derfor ikke være Kongens; hvad det undertiden er blevet

Berridsgaard.

K. NOISEN FOT.

beskyldt for. Det er iøvrigt ikke ældre end fra 18. Aarh. Skraas overfor fortæller en Mindetavle paa Vestergade 2, at her boede Emil Aarestrup i 11 Aar.

Tidligere var det lidt vanskeligt at sejle ind til Saksøbing, men der er nu en god Havn, der kom rigtig i Sving sammen med Anlægget af den store Sukkerfabrik. — Kirken stammer fra Middelalderen. Allerede her kan man begynde at glæde sig over den rige Udsmykning med Friser og Portaler, som de lollandske Kirker er saa rige paa. Der staar i Koret et prægtigt, forgyldt og malet Fløjalter fra 15. Aarh. med udskaarne Figurer af Maria med Jesusbarnet og Kirkens to Skytshelgener. Paa Fløjenes Ydersider er der Malerier.

Saksøbing ligger midt i en Ring af stolte Herresæder. Vi tager ad Nykøbing Vej ud til det næste, Hardenberg, der skjuler sig lidt i sin Park. Men dets Kirke viser Vej. Som et Vartegn rejser Radsted Kirke sit høje, blegrode Taarn og slanke, sylspidse Spir over denne Del af Musse Herred. Der er et festligt Taarnrum med to fortrinlige Ligsten. Kirken selv er lang og temmelig lav. Bag Jerngitter og Glasdøre et Gravkapel med Marmorepitafier; det ene med de mange Vaabenskjolde — over Elisabeth Rosen-

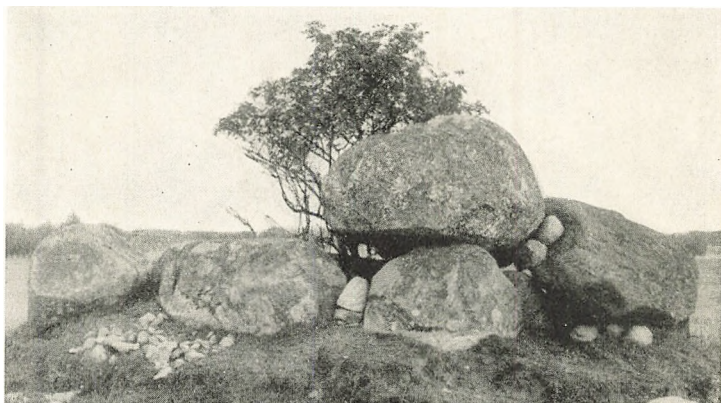
Torvet i Sakskøbing.

TURISTF. F. SAKSK. FOT.

sparre — er et smukt og harmonisk Arbejde. Fra Radsted Kirke og tværs over Hovedlandevejen fører en snorlige Allé ned til Hardenberg. Et anseligt Komplex: tre store, sammenbyggede Fløje med Hjørnetaarne. Det hele er nu hvidkalket, men bag Pudslag og Kalk skjuler sig røde Munkestensmure. Der er bygget mange Gange om paa Hardenberg, men Slottet rummer Kærnen af det gamle Krænkerup, de Gøyers, Brahers og Rosenkrantzers Borg.

Maribo og Bandholm.

Maribo, Øens centrale By, den gamle Stiftsstad med det særlige Præg af fornem Værdighed. En regulær By samlet omkring Øens store Hovedaare, hvor den passerer mellem to Søer. Mest er det den store, ørige Sønder sø, Maribo har at gøre med. Tæt ved den ligger den gamle Birgittinerkirke. En hel Række misundelsesværdige Haver med smaa Baadebroer gaar ned og drikker af den. Der er Rofærge over til Lystskoven Bangshave. Turen over den lille Vig »Klostersøen« varer kun et Par Minutter, men den skal tages frem og tilbage mere end to Gange, saa skøn er den. Langs Sønder sø, neden for Kirkegaarden, løber Strandstien helt ud til det andet Anlæg, Trekanten. Har man ikke gaaet

Stendyssen ved Nagelsti.

J. F. JESSEN FOT.

ad den, kan man ikke tale med om dansk Indsøidyl — og om Myg.

Fra den fint asfalterede Hovedgade skyder det store Torv sig ud, saa stort, at man har kunnet lægge Raadhuset midt paa det og alligevel faa Plads til Frederik VII og fire fine Pyramideelme. Majestæten har en god Udsigt til den gamle Quadeske Købmandsgaard. Mon der er en eneste anden By, hvor man har afgivet Raadhusets fineste Sal til Folkebibliotek? Det er gjort i Maribo. Man har derfor maattet lave en ny Byraadssal, hvor Maleren Danneskjold-Samsøe i Vægfelterne har skildret Klosterets og derigennem en enkelt Side af Byens Liv.

Vi har mange prægtige Kirkerum, større og rigere udsmykket end Maribo Domkirkes; men intet, der virker saa rent, saa ædelt, umiddelbart stemmende til Andagt og Alvor. En stor harmonisk Kirkehal, treskibet, med ikke særlig højt løftede Hvælvinger baarne af to Rækker kraftige murede Søjler. Et helt hvidt Rum, blændende hvidt, og med Lys og Skyggers Leg, naar Solen bryder ind gennem de brede Sydvinduer. Midt i Hovedskibet Prædikestolen, og paa det højt løftede Korgulv den store Altertavle, der straalere i hvidt og Guld — af pragtfuld Virkning i Rummets Hvidhed. Ellers ikke den ringeste Udsmykning. Det skønne, rolige Rum er rigt i sig selv.

**Klostersoens ved Maribo.*

Kirken i Maribo er bygget som Klosterkirke for Birgittinerne og følger nøje denne Ordens Forskrifter. Derfor ligner den ikke vore andre Domkirker. Birgittiner-Klostrene rummede baade Brødre og Søstre, og deres Kirker skulde have to Kor. Maribo Kirke har sit Højkor i Vest, det har været for Munkene; mens Nonnernes Kor har været paa Pulpituret i Øst. Lange murede Gallerier forbinder langs Side-skibenes Vægge de to Kor. Maribo Kirke er bygget i Tiaarene omkring 1450. Taarnet er nyt, fra 1892.

Maribo-Mesteren Henrik Werners Altertavle er overdaadig i sin Helhedsvirkning, men nærmere ved unægtelig vild Barok. Æblekindede Engle vrider deres pluskæbede Hoveder, saa der kommer Lag af Folder paa de fede Halse, og de dejser af Sted paa noget Bruskvæsen, der skal forestille Vinger. Og Apostlene, det er da nogle mærkelige Hoveder, de har faaet!

Af Minder fra sin katolske Fortid ejer Maribo de to Alterbilleder, der nu findes i Landemodesalen. Det ene er et smukt Maria-Billede, malet paa Lærred, dejligt i sine fint afblegede Farver, yndefuldt i sine Linier. Det andet er en kraftigt skaaret Bispefigur. — Se nøjere paa de Smaating, der hænger i Glas og Ramme, og man er langt hinsides Reformationen. Det er seks Relikvier fundne i et Gemme i den legemstore, korsfæstede Kristus, der nu hænger paa

Torvet i Maribo med Rådhuset.

Altærtavlen Bagside. De skal være bragt til Maribo fra Vadstena af de første Klosterbrødre. Forklaringen til et Par af Relikvierne lyder: Af den Svamp, som Herren drak Eddike og Galde af. — Af den gyldne Port, som Herren bar det svære Kors igennem.

Bisperækken er afbildet i Landemodesalen, hvor D. G. Monrad og Rasmus Møller desuden mindes ved Buster, den sidste er af H. V. Bissen. Lige uden for Kirkens Indgang ligger Biskop Møller begravet, mens hans to Hustruer hviler paa Købelev Kirkegaard. Mindet over ham er af H. E. Freund.

Uden Tvivl gemmer Maribo Kirke Leonora Christines Støv, i hvert Fald hendes Ligsten med den gribende Indskrift:

Herre hafde dit Ord icke værret min Trøst, da
hafde jeg forgaaet i min Elendighed.

Til Minde om hendes Ophold i Klosteret er der ned mod Søen rejst et Monument med Indskriften:

Ey noget synnis tungt for eckte Kierlighed. Trofast-
hed er den Dyd, man ey tør bluis wed.

Maribo Domkirke, set fra Kirkegården.

Købstaden Maribo er vokset op om det store og ansete Birgittiner-Kloster, grundlagt af Dronning Margrethe med Vadstena som Moderkloster. Brødreklosteret har ligget Syd for Kirken. Her er nu Præstegaarden. Det betydeligt større Søsterkloster har ligget Nord for Kirken. Det holdt sig længe efter Reformationen som Tilflugtssted for ugifte Adelsdamer; men da de var lidt for livlige, blev Klosteret nedlagt af Christian IV.

Inde i den saakaldte Aktiehave stod der i mange Aar en fattig, lille Murklump, der blev udpeget som en Rest af Klosteret. Først for nylig er største Delen af Haven blevet endevendt af Arkitekt ved Nationalmuseet C. M. Smidt, og Resultatet er blevet den skønne Klosterhave, Danmarks første Ruinpark. De uregelmæssige Murrester er umærkeligt gledet ind i et yndefuldt Haveanlæg. Den enlige Vandstraale, der monotont plasker i sin Brønd, Rosernes Duft, de ærværdige Træers Løvmasser, genskaber noget af den gamle Klostergaards verdensfjerne, kontemplative Ro. Selv om man ikke interesserer sig for mørnede Murrester, maa man overgive sig for Klosterhavens Skønhed og Alvor.

Klosterhaven og meget andet i Maribo vilde ikke være blevet til noget uden Sydhavsøernes kulturelle Altmuligmand,

Klosterhaven i Maribo.

C. M. SMIDT FOT.

Amtsforvalter Axel Holck. Herman Wedels Billede af ham oppe i hans eget Stiftsmuseum — med den fordækte Titel Herreportræt — giver slet ikke noget af den altbesejrende Energi. Stiftsmuseet har i en Aarrække været under Holcks Ledelse. Det er et godt og personligt Udvalg af nyere dansk Kunst, man finder dèr. Den ældre Kunst er heller ikke uden Interesse, og de kulturhistoriske Samlinger kan man fordybe sig længe i. Der er bare alt for meget i Huset. Vilde Møllene blot tage alle de velsignede udstoppede Fugle, hjalp det straks noget!

Det herlige, lille Frilandsmuseum, der ligger omme bag Bangshave, skyldes ogsaa Holcks Initiativ. Hvor ligger det dejligt lige ud mod Søen, bag en Bræmme af store Ege og Bøge, og hvor er det hyggeligt og helstøbt. Ikke et Sammensurium af mer eller mindre tilfældige Bygninger, men en Samling Huse og Gaarde fra Lolland og Falster, et repræsentabelt Udsnit af deres gamle Bondekultur. Her kan man gaa længe og drømme sig langt bort; her er jo ikke overrendt. — Gaa ogsaa ind i den lange Længe lige over for. Her er Købmand Hovmands gamle Krambod, taget lige ud

G1. Skovridergaard i Frilandsmuseet.

af hans Gaard i Rødby, og her er en morsom Polaksamling. De ældre Polakker kunde man skelne paa Tøjet, men deres Afkom er forsvundet i den store graa Kedsommelighed. De farvestraalende Dragter, som Mogens Gad endnu for en halv Snes Aar siden kunde male og hænge op paa Stiftsmuseet, er nu solgt til Maskerade-Garderoberne. Man skal vist være et Stykke af en Antropolog for hurtig at blive klar over, naar man paa Lolland møder en smuk, mørklødet Kvinde, om det er vendisk eller et endnu sydligere Blod, der giver hendes Hud den gyldne Glans.

Fra Frilandsmuseet gaar vi gennem Bangshave med Fri-luftsteater og en udmærket beliggende Pavillon, tager med Rofærgen over Klostersøen og ser indenfor paa den sjeldent smukke Kirkegaard med de store Takstræer. Saa giver vi os god Tid til at hygge os i de stille Stræder, se paa de pæne, gamle Huse paa Torvet og opsøge de tre Bomhuse.

Selv om Maribo har sit fine, gamle Præg, er det dog ingen Torneroseby. Der er flere betydelige industrielle Anlæg, i første Række den store Sukkerfabrik og Dampmøllen. Øens Hovedfærdsel strømmer levende gennem Byen. Man kan

Vestergade i Maribo.

vaagne en Nat i Maribo ved en sær metallisk Klang oppe fra Luften — det er Natflyveren paa sin Rute, vejledet af de ustandseligt klippende Luftfyr.

Der er en mærkelig Fortryllelse over Maribo Sø. Den er slet ikke til at faa fat paa, stadig viger den bort, lokker og gækker; lunefuldt bugter den sig om Næs, snor sig om skovklædte Holme og fortaber sig ind i fjerne Vige, lukkede til alle Sider af frodig Skov. En jungleagtig Frodighed; trygt gaar Træerne helt ud til Vandet, og de fine Rørjomfruer danser med udslaaet Haar op mellem Stammerne. — Hverken Turen ud over Søen eller omkring den til Lands kan vente længere.

Vi kører ud ad Saksjøbing Landevej og drejer snart af ned mod Engestofte. Den store, nyklassiske Hovedbygning til Wichfeldernes Stamhus ligger død og ubeboet med nedrullede Gardiner. Tæt ved Slottet stikker den nette lille Kirke sit spaantækte Pyramidespir op mellem Trækronerne. Herinde staar der en guldstraalende, gotisk Altertavle, der engang har hørt hjemme i Birgittiner-Kirken i Maribo. I Midtskabet Jomfru Maria staaende paa Maaneseplet og »beklædt med

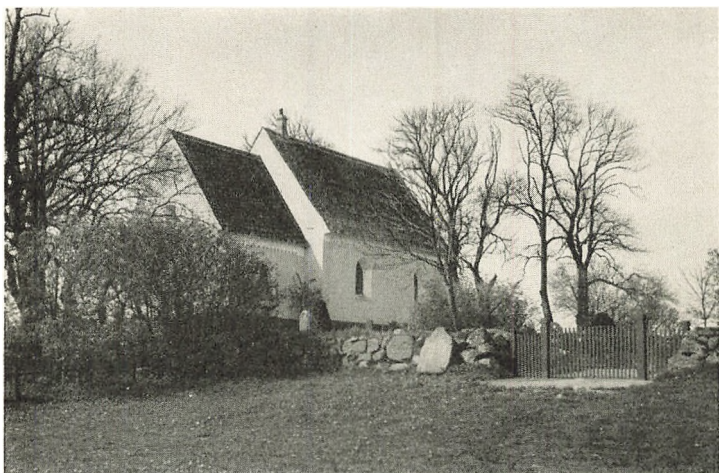
Fra Maribo Sø.

CHR. ELIASSEN FOT.

Solen», hvis Straaler flammer bag hende. Paa Fløjen til højre den hellige Birgitta med en aaben Bog i Haanden og omgivet af fem Nonner og seks Præstemunke. — Hvem der, som Fru Barbara Wittrup til Engestofte, kunde købe hele det dejlige Alterskab for 45 Daler.

Fra Engestofte holder vi Vejen tættest paa Søen. Mange Steder er der desværre ikke de Udsyn, man har drømt om, tætte Hegn skjuler Søen. Snart lukker Skovfrodigheden sig; men hvor Vejen løber over en smal Tange med Vand paa begge Sider, er der et godt Kik ud over Søndersøs inderste Vig. Helt rundt lukker Skoven sig om Vandet. Skov og Sø er Et, alt synes uberørt gennem Aartusinder.

Vejen er kommet ud af Skoven igen. I et Kryds staar vi lige ved Røgbølle-Søens Bred. Her er aabent og frit for Synet og for Solen: over paradigrønne Enge en enkelt Række Ege i arkadisk Ro — et forklaret Landskab. — Som dobbelt underligt Menneskeværk føles lidt efter Søholts stærkt priste franske Haveanlæg. De hushøje, brede Hække af Avnbøg er nok beundringsværdigt Gartnerværk og kræver en Taarnvogn for at blive klippede. Som en Labyrinth lukker de ganske

Bregninge Kirke.

J. F. JESSEN FOT.

ensartede Løvmure sig om det lille Menneske. Hvor befriende de solfyldte, aabne Plæner omkring det hvide Slot.

En sydlig Bue og vi faar Bursø Kirke med. En af de ægte lollandske Smaakirker, prunkløs, næsten fattig at se til, men saa rørende oprigtig. Et prægtigt Stendige med Græs og vilde Blomster hegner Kirkegaarden. Kun ringe af Udstrækning, men rummelig for Aarhundreder. Uberørt af Tidens Flugt staar Kirken der saa støt i sin brunrøde Munkestensdragt. Uden prangende Taarn og uden Himmelflugt i Murene, men saa sand og ægte kristelig. Et ringe Hus synes det, men se nøjere til; med hvilken Kærlighed er det ikke smykket. Døren ikke et blankt Hul i Muren, men en kunstfærdigt formet Portal. Og Murene afsluttet øverst af rigt varierede Gesimsfriser. Vidnesbyrd om høj teknisk Dygtighed parret med Skønhedsglæde. — Og saadan som Bursø Kirke ligger der, saa troskyldig og ren, saadan finder man dem mange Steder rundt om paa Øen.

Ved Vejkrydset i Bursø staar Midsommertræet endnu, tidligere fandtes det i mange andre midtlollandske Byer. Det var Lollands Bystævne, og ved det holdt Ungdommen St. Hansdag deres Midsommerfest. Om Morgenen blev Træet pyntet med grønne Kranse paa Grenene og Blomsterranker

Bandholm.

om Stammen. Ved Middagstid drog de Unge i Optog til Træet med Spillemand i Spidsen, midt i Rækken blev Mid-sommerkronen baaret paa en Stang. Efter en Rundgang om Træet, hvor Spillemanden stod paa Jordhøjningen om dets Fod, var der Dans i en løvsmykket Gaard.

— Man kan ikke faa baade paa den ene og den anden Led. Man kan ikke ligge midt i et stort Opland og samtidig have Havn lige uden for Døren. Maribo maa hente mange af sine Varer i Bandholm. Vel kun 7 km borte, dog tidligere lidt besværligt. Nu er det let nok, der løber en Stump Bane derop — den første paa Lolland — og Lastbilerne duver Dagen lang ad den smukke Landevej, der det sidste Stykke løber langs Knuthenborg Parks imponerende Granitmur. Vejen smutter ind mellem nogle Huse. Man er i Bandholm, den gule By. En hyggelig Provinsgade mellem lave, gulkalkede Boliger og gamle Pakhuse med tjærede Luger. Idyllen faar knap Lov til at gaa ind i en, før Gaden pludselig løber lige ud paa Havnepladsens hypermoderne Betonkørebaner med Færdselsfyrr. Imponerende Pakhuse og Jernbanespor lige til Skibssiden. Landets største Privathavn, anlagt af Grevskabet Knuthenborg.

— En 8 km lang og 2 m høj Mur af kløvet Granit afskærer

Fra Knuthenborg Park.

J. F. JESSEN FOT.

en Firkant paa ca. 800 ha. af Lollands bedste Jord og hegner Danmarks største Parkanlæg, den berømte Knuthenborg Park. Anlægget er skabt af den unge Grev Eggert Christopher Knuth, der døde i 1874 kun 36 Aar gammel. Han kom hjem fra en Jordomrejse ladet med Skønhedsindtryk, men særlig betaget af de engelske Herregaardsparker, og tog straks fat paa sit Stovværk. Et i sig selv prægtigt Stykke Land ud mod Smaalandskysten, med Marker og Enge og spredte Smaaskove, blev heget for her efter engelsk Mønster at skabe en Park i Verdensformat. Det tog 7—8 Aar og krævede en Arbejdsstyrke paa 300 Mand. Skibsladninger med sjældne Træer kom fra England. Hunseaaen, der gennemstrømmer en Del af Parken, blev udgravet. Et nyt og højere Dige rejst mod Smaalandskysten. Endelig opførte han den store Avlsgaard, hvis Marker ligger inden for Parken, endvidere Bandholmsgaarden og en Række andre Bygninger, bl. a. det bekendte Flintestenshus. Det var ogsaa Grev E. C. Knuths Hensigt at opføre et storslaaet Herresæde svarende til Parken, men Planen blev opgivet. I Stedet for har Bandholmsgaarden, der var tænkt som Enkesæde, været Knuthernes Residens.

Stokkemærke Kirke.

Bag sin lange Mur og tætte Randbeplantning ligger Knuthenborg Park som et prægtigt og fremmedartet Rige, frodigt og eventyrligt skønt. Man véd ikke, hvor man skal begynde og hvor ende. Det ene Indtryk sluger det andet, men selv en hastig Tur gennem Parken er uforglemmelig.

Fire Porte fører ind til Eventyrlandet. Omtrent midt paa Sydmuren ligger Maglemerporten. Ud mod Vejen til Bandholm kommer man først til Snapindporten, omtrent midtvejs er Damsmoseporten og tæt ved Byen Bandholmporten, der er den smukkeste af dem alle med overdaadige Jernporte og Laager i en enkel arkitektonisk Indramning. — Bag Damsmoseporten ligger de store Kaktusgartnerier og tæt ved dem Bandholmsgaarden.

— Fra Bandholm tager vi den smukke Køretur langs Smaalandsøen i nordvestlig Retning, forbi Svanevigen med Oldtidshøje beplantet med Skovfyr. Vi tager helt op til Kældernæs og svinger derfra ned mod Stokkemærke for at se lidt paa det storslaaede Kirketaarn. Nogle af de lollandske Kirker har tunge og fæstningsagtige Taarne, der virker mer eller mindre barske. Stokkemærkes er af en fornem Virkning i al

A. P. SØRENSEN FOT.

Stubmølle ved Østofte.

sin Massivitet; det skyldes bl. a., at det aftager ganske jævnt i Tykkelse fra Fod til Top. Den smukke Krans af fire, kamtakkede Gavle løfter ogsaa Kolossen og giver den Rejsning. Hvor Tagene mødes, sidder der en alt for lille Tagrytter, der paa Afstand ikke synes meget mere end en Lynafleder. Stokkemarke-Taarnet er engang blevet udnævnt til det mest monumentale af alle danske Landsbykirketaarne. Det er fra 15. Aarhundrede.

Paa Vejen fra Stokkemarke ligger der, før man kommer til Østofte,

en Stubmølle inde paa Marken. Dem skal man efterhaanden lede længe efter herhjemme. Østofte har en statelig Kirke med et monumentalt Taarn. I dens Kor er der Kalkmalerier. Altertavlen er af Henrik Werner.

Lidt sydlig for Stokkemarke, nær den lille By Erikstrup, finder man i Fredsskoven Skaaningehaves sydvestre Udkant det mærkelige Voldsted Eriksvolde, der bestaar af to Borgbanker omgivet af dobbelte Volde og Grave.

— Fra det blide og stille Maribo-Land vil vi nu vende os mod Vest — til den Del af Lolland, der har den rigest varierede Natur.

Nakskov.

En bred, kilometerlang Havnegade. Lastbiler fyldte med Kornsække, der forsvinder i Dampernes Maver. Kraner rasler til Bunds i Lastrum og kommer op med Staalkæberne fyldt med Kul. Siloernes runde Taarne med de ledige Suge-

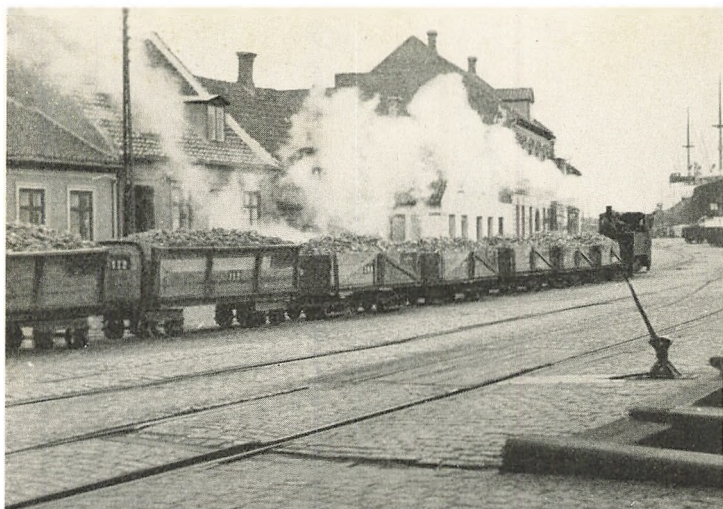
Nakskov.

V. PAULLI FOT.

rør som Følehorn ud i Luften. Fra Skibsværftet skratter Lufthamrene som ustandselige Salver af Maskingeværer. — Bag Havnegaden gamle Bindingsværks-Pakhuse, lidt skæve i Skuldrene og med udspilede Vomme, arbejdsstrætte af Aarhundreders Slæb. Mellem Pakhusene smalle Gyder op mod Byens travle Hovedstrøg, hvor Færdselen pulserer i en alt for snæver Aare.

Der er Liv og Røre, Friskhed og Gaapaalyst overalt. Nakskov behøver ikke at fortælle, at det er Øens største By, dens vigtigste Havn, Centrum for Handel og Industri. Byen ligger fortrinligt, i Bunden af Fjorden, der som en Tragt aabner sig mod Hovedvandvejen til Østersøen. — Det er næsten symbolsk, at en Handelens, Skibsfartens og Industriens Stormand som H. N. Andersen er udgaet fra det travle og levende Nakskov. Hans Initiativ kan Byen bl. a. takke for Skibsværftet, hvorfra de store Dieselskibe sendes ud over Havene.

Nutids Nakskov har som Baggrund en rigt bevæget Historie. En af Landets ældste Byer og fra gammel Tid blandt de største. Paa en udsat Post, i en Udkant af Riget, har den i Ufredstid maattet tage mange Stød. Efter at Lübeckerne havde brændt og plyndret i 1510, blev Nakskov befæstet.

Roetoget kører ind i Nakskov.

C. ELIASSEN FOT.

Kong Hans byggede Engelsborg paa Slotø ude i Fjorden, og under Christian III fik Byen Volde, der blev forstærket og udbygget af de følgende Konger. Da Carl Gustav kom med sin Hær over Isen fra Langeland, var Nakskov mod Landsiden en helt god Fæstning, men svag mod Søsiden. Havnen

Gamle Pakhuse ved Havnegade i Nakskov.

Nakskov Skibsværft.

var jo tilfrosset, saa Byen maatte overgive sig. Men næste Aar 1659, da Svenskerne kom igen, stødte de paa stærk Modstand. I 11 Uger udholdt den lille Besætning en haard Belejring; til sidst overgav den sig, men drog bort med klingende Spil. Byen led frygteligt under Bombardementet. Erik Pontoppidan fortæller, at mange blev dræbt og »blandt dem en Barselkone, hvis Hoved af en Kanonkugle blev afskudt, dog Barnet fundet ved hendes Side levende og svømmende i sin Moders Blod.« Kirken blev to Gange ramt af Kanonkugler, mens der var Gudstjeneste, uden at nogen blev dræbt eller saaret; men Hvælvingerne og Altertavlen led Skade. I Taarnets Vestmur er indmuret nogle Kanonkugler fra Belejringen, og en Bombe opbevares i Kirken.

Først Bombardement og Belejring, dernæst Brandskat og mægtige Madkontingenter til den svenske Hær. Carl Gustav og hans Broder Hertug Adolf kom selv paa Besøg i Byen, men de var saa beskedne, at de kun kostede 100 Rigsdaler. Derimod kunde et Besøg af General-Admiral Wrangels Frue ikke gøres for mindre end 4000 Rigsdaler.

Det rige og driftige Nakskov havde faaet et grundigt Knæk, som der skulde mange Aar til at forvinde. Men i det 19. Aar-

Pakhuse i Badstustræde i Nakskov.

V. HANSEN FOT.

hundrede er det gaaet fremad med Kæmpeskridt: Jernbane, Havneudvidelser og store industrielle Anlæg, bl. a. Sukkerfabriken, en af Europas største.

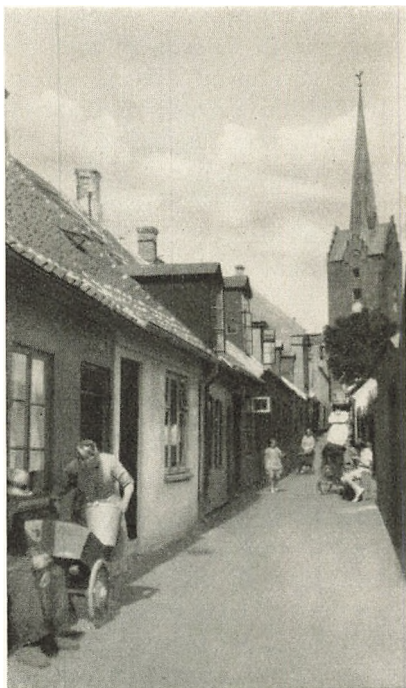
Nakskov har en morsom Byplan, som gør det meget let at finde rundt. Banegaarden ligger som Centrum i en kvart Cirkel, hvis Periferi er Havnegade, parallelt med den Hovedstrøget Søndergade—Vejlegade. Fæstningsvolden har øvet sit Tryk paa Bebyggelsen, gjort Façaderne korte og Grundene dybe, saa det er faldet naturligt at benytte den nordtyske Byggeskik: Gavlene ud til Gaden. Der er endnu et Par velbevarede Gavlhuse paa Søndergade, andre skjuler sig bag moderniserede Façader og afslører sig først inde i Gaardene. De store Købmandsgaarde spænder endnu over hele Karreen mellem Strøget og Havnegade, med Hovedport til Gaden og Bagport ud mod Havnen. Der er herlige Gaardinteriører i Nakskov. I Timevis kan man vandre rundt og glæde sig over det gamle Bindingsværk og hele den fornøjelige og tilfældige Maade, hvorpaa Gaardene er blevet til. Kun faa Steder kan man studere gamle Købmandsgaarde saa godt som her. Man kan blive ved at krydse frem og tilbage mellem Hovedgade og Havn, ned gennem en eller anden Gaard, f. Eks. Torvet Nr. 1, den bekendte »Theisens Gaard« med den smukke

Rokokofaçade, og op gennem et af de morsomme, snævre Stræder med Lilleputhuse og udendørs Familieliv.

Højt over Byen løfter Kirken sit slanke Spir. Engang havde den et, der var det højeste i Landet, men en Storm tog det. En gammel Forfatter fortæller som en Mærkværdighed, at det brasede ned i et Skomagerværksted, hvor der sad to Svende og arbejdede, dræbte den ene, men lod den anden helt uskadt.

Som det sig hør og bør i en gammel Havneby, var Kirken indviet til de søfarendes Hel-

gen Sct. Nicolaj. Den er mærkelig ved den udprægede Mod-sætning mellem det festlige, høje Skib og det lave, lidt dunkle Kor. Der er ikke saa lidt gammelt, velbevaret Inventar, det nok er værd at studere. Den store Altertavle i tre Stokværk, et anseligt bruskarokt Billedskærerarbejde af en Odense Mester. Ved Siderne staar et Par svære Figurer af Moses og Aron. Baade den smukke Pulpitur-Skranke under Orglet og den rigt dekorerede Prædikestol er Arbejder af den bekendte Billedsnider Jørgen Ringnis, der en Tid boede i Nakskov. Orglets Dekorationer er skaaret paa Bremerholm, men de levende Udskæringer paa Kirkestolene var af hjemlig Oprindelse, udført af Hendrik Bilthugger i Ørby. Det, der nu skal pryde Stolestaderne, er nærmest et Vidnesbyrd om tidligere Tids mærkelige Maade at »restaurere« paa; det er nemlig Jernafstøbninger af de gamle Træskæringer! I sin Tid var

Tolderens Stræde i Nakskov.

der i Kirken ti Altre og mange Mindestene og Epitafier. De første er alle forsvundet, men der er ikke saa faa igen af de andre. Raadmand Niels Nielsens rigt stafferede Epitafium i Midterskibet er maaske skaaret af den betydelige Holbæk-Mester Lorenz Jørgensen.

I nyere Tid har Nakskov faaet en lille katolsk Kirke, indviet til Sct. Franciscus. Den ligger i Bredgade ikke langt fra Jernbanen og er som alle katolske Kirker altid aaben. Beskeden af Størrelse og Ydre, men meget tiltalende indvendig, et harmonisk Rum helt fyldt med Lys og Farver, der straalers fra Birgitte Wests smukke Kalkmalerier.

Endelig har Byen ogsaa en tidligere Synagoge. I den er der for nylig paa Nakskov Turistforenings Initiativ og under dens Ledelse blevet indrettet en interessant, byhistorisk Samling, Begyndelsen til et Bymuseum. Ude i den nordlige Del ligger endnu en lille, mærkelig Jødekirkegaard, den eneste i Amtet. Den vedligeholdes, men der kommer ikke nye Grave.

Inde i Byen er der et Par mindre Anlæg og en smuk Spadseresti langs Fjorden paa Færgelandssiden, Syd for Havnen; men det er i den kommunale Lystskov Svingelen lidt Nord for Byen, at det foregaar. Her blomstrer den lollandske Livsglæde ved de aarlige Sommerfester saa kraftigt, at der staar Gny deraf viden om. Men det er kun een Gang om Aaret, at Højen staar paa gloende Pæle. Sommeren igennem er der kønt og hyggeligt i Svingelen, hvor der baade er Sommer-teater og Restaurationer.

Lidt Vestlolland.

Først Fjordturen, forbi Slotø med Ruinen af Kong Hans' Borg, til Enehøje, hvor Peter Freuchen sidder som Konge, og helt ud til det aller yderste Lolland, Albuen. — Bagefter kan vi saa tænke paa at gøre nogle Udpluk af Vestlollands frugtbare Herlighed.

Faa Kilometer ud ad Maribo Landevej og snart dukker Juellings hvide Hovedbygning frem mellem Træerne. Det er det tomme Beboelseshus, man først faar Øje paa. Til det slutter der sig som to Fløje: en enkelt, hvidkalket Bygning og Halsted Kirke. Det nuværende Herresæde Juellinge er nemlig bygget paa det gamle Halsted Klosters Grund. Klo-

Engelsborgs Ruin paa Slot.

steret har haft fire sammenbyggede Fløje, og Nordfløjen har sluttet sig direkte til Kirken. Det gamle Beboelseshus fra 1591 ligger smukt og stemningsfuldt, skygget bag høje Linde. Den nye Fløj skyldes Greve Julius Krag Juel Vind Frijs, der paa en Udenlandsrejse havde forelsket sig i et Slot ved Rhinen og lod det kopiere i Slutningen af 1840'erne.

Kirken er haardt restaureret og delvis fornyet. Dens Kærne er romansk, bygget af Granitkvadre. Koret er forlænget i gotisk Tid og Taarnet helt ombygget ved Restaureringen omkring 1870. Kirken er fyldt med interessante Billedskærerarbejder. En stor, gotisk Altertavle med en figurrig, dramatisk udformet Korsfæstelsesscene; man ser bl. a. en Mand vrænge ad Kristus ved med Fingrene at spile Munden ud. Prædikestolen er af Jørgen Ringnis og bærer den udvalgte Prins Christian V's Navnetræk og Vaaben. Himlen over Prædikestolen har hans Faders Christian IV's Navnetræk. Korgitteret er levende og festligt skaaret, rimeligvis af Henrik Werner, men desværre, som det meste af Træværket, overmalet eller tyktlakeret. Ved Indgangen til Rudernes Kapel holder fire Soldaterfigurer Vagt i det rigt udskaarne Gitter.

Herregaardens Navn er knyttet til det berømte Juellinge Fund. Under flad Mark stødte man paa fire Kvindegrave fra

Sandby Kirke. V. PAULLI FOT.

romersk Jernalder, tre Voksne og et Barn. Særligt de Voksnes Grave var rigt udstyrede dels med danske Smykker i Sølv og Guld, dels med indførte Kar i Bronze og Glas. Den rigeste af Gravene med Skelettet af en 30-aarig Kvinde og hele Udstyret af Gravgoods er uforstyrret, som den fandtes, overført til Nationalmuseet.

Vi fortsætter ud ad Maribo Landevej endnu et Stykke, for at dreje Nord paa op i nogle af

Vestlollands skønneste og mest minderige Egne. Snart er vi i det lille Vesterborg ved den skovomkranste Sø. Det er Minderne om øvet Gerning, vi vil søge her. Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow, Pastor Peter Outzen Bojsen og Lærer Andreas Hansens Seminarium i Vesterborg findes ikke mere; men Mindet om det lever, og de rige Spor, det har sat sig i vor Folkekultur, er ikke udslettet. Paa Kirkegaarden staar den senere Biskop Bojsens Monument, et stort Jernkors tæt Syd for Kirken; ikke langt herfra er der sat et kønt Minde over Andreas Hansen. Og vi vil gaa ind i Kirken og læse de saa smukt tidsprægede Indskrifter paa de tre Marmor-Mindetavler, som Statsministerens Søn Grev C. Reventlow har sat over Seminariets ledende Mænd. Paa en Tid, hvor de unge Læreres Uddannelse var temmelig forfejlet, blev det første danske Præstegaard-Seminarium oprettet i Vesterborg, hvor de unge Lærere skulde uddannes til at blive »fornuftige Bønder iblandt Bønder«.

Paa de bølgede Marker ned mod Vesterborg Sø har en Række store Ege faaet Lov at vokse. De løfter det yndefulde Landskab endnu længere ind i Skønhedens Rige. Snart efter

er vi ved Pederstrup, Bondevennen, Statsminister Grev Reventlows Yndlingsopholdssted, thi hans beskedne, borgerlige Hus, bygget af C. F. Hansen, havde ikke meget med et Slot at bestille. Først i 1860 er det blevet helt omkalfatret af Meldahl, der bl. a. har tilføjet et Par tunge, fæstningsagtige Taarne i fransk Renæssance, som de kendes fra de gamle Borge ved Loire. Slottet virker derfor nu lidt fremmedartet. Men hvor

Kappel Mølle.

V. PAULLI FOT.

ligger det dejligt, tæt ved Søen og i en prægtig Park, et Stykke frodig Natur, der er gjort det mindst mulige ved. I smuk Overensstemmelse med de Reventlowske Traditioner staar Pederstrup Park gæstfrit aaben.

Det er ikke alene en dejlig Egn, Landet omkring Vesterborg—Pederstrup, men der er en forunderlig Fredsælhed over det — som var en ædel Aand endnu ikke ophørt med at udstraale sin Varme.

— Kun lidt Nord for Pederstrup finder man Øens mest storslaaede Oldtidsminde, den imponerende Jættestue, Kong Svends Høj. Jorden over »Stuen« er fjernet, saa de syv gigantiske Overliggere er helt synlige. En mangler, og man kan derfor komme ned i det mere end 12 m lange Gravkammer, det længste i Danmark. Den manglende Dæksten blev sprængt i 1780, da man aabnede Jættestuen.

Allerede Vesterborg-Eggen er mere bevæget end Landskaber ellers paa Øen. Ved Birket er vi inde i det, Lollikerne selv kalder Bjergene eller endnu kraftigere — Lollands Svejts. Man kan godt spare Smilet! Paa Sjælland bliver de beskedne Højdedrag ved Ørholm til — det danske Svejts.

Vesterborg Kirke.

V. PAULLI FOT.

Og hvordan er det med Fynboerne? Har De ikke ogsaa nogle Alper?

Landskabet omkring Birket fortjener sin Understregning. I kraftige Bølger løfter det sig og aabner Udsyn over Havet.

Fra Pederstrup-Eggen.

Udsigt fra Birket Kirkegaard.

V. HANSEN FOT.

Der er Vikinge-Luft over Landet. Et Par af de mange Oldtidshøje kunde godt være kastet over gamle Søkonger; de fleste stammer dog rimeligvis fra Bronzealderen. Og kommer man op paa Birket Kirkegaard, forstærkes dette Sus af Fortid. Paa en lav Oldtidshøj staar et stort, sort Trætaarn, mærkeligt barskt i sin Form. Dets tjærede Bræddevægge dækker et jættestagtigt Stillads, primitivt sammentømret af tykke, graa Egestammer; alt for svært til de Par Smaaklokker, der hænger deroppe. Klokketaarnet i Birket og dets fem Brødre andre Steder paa Øen er en Ejendommelighed for Lolland; man har dem ikke andre Steder i Landet, først i Slesvig, helt ned i Angel, finder man dem. De tyder paa en tidligere Paavirkning mellem de to Landsdele.

Den bekendte Birket Altertavle skal man ikke søge i Kirken. Den er i Nationalmuseet, der ogsaa her har hentet en mærkelig, gammel Stol i saakaldt Kurulform.

Lolland, der endnu i Dag er Herregaardenes Land, er desuden usædvanlig rigt paa Voldsteder, Minder om fordums Borge. Det mest storslaaede af dem alle er Ravnsborg, ikke langt fra Birket. — Det har været en uindtagelig Fæstning,

Klokketaarnet i Birket. V. PAULLI FOT.

den holstenske Panteherre, Grev Johan, rejste omkring Midten af det 14. Aarh. Den mægtige Banke, der naar en Højde af 18 m over Havet, vidner om Borgens Storhed og Styrke. Omkring Borgbanken har der gaaet en Vandgrav og uden om den igen en Ringvold. Smaalands-havet har ikke alene fyldt Graven, men tidligere sat hele det lavtliggende Terræn under Vand. Borgbanken, Højdedra-

get, hvor Ravensby nu ligger, og Bakkedraget i Sydøst har været Øer. Paa Ravensby Holmen har Ladegaarden været. Fra det faste Land har der over den nordre og den søndre Holm ad lange Broer været Adgang til Borg-holmen. Arkitekt C. M. Smidts Undersøgelser i 1913—15 har vist, at der har været tre murhegnede Borggaarde. Hvor Voldstedet nu har en Pukkel, har det svære Hovedtaarn rejst sig.

Fra denne stærke Fæstning har den holstenske Greve kunnet beherske Lolland. Valdemar Atterdag fik Borgen indløst, og senere var den i en Aarrække en af Kronens vigtigste Forleninger, hvortil laa Nørre- og

Ravnsborg. V. HANSEN FOT.

Fra Vindeby.

V. PAULLI FOT.

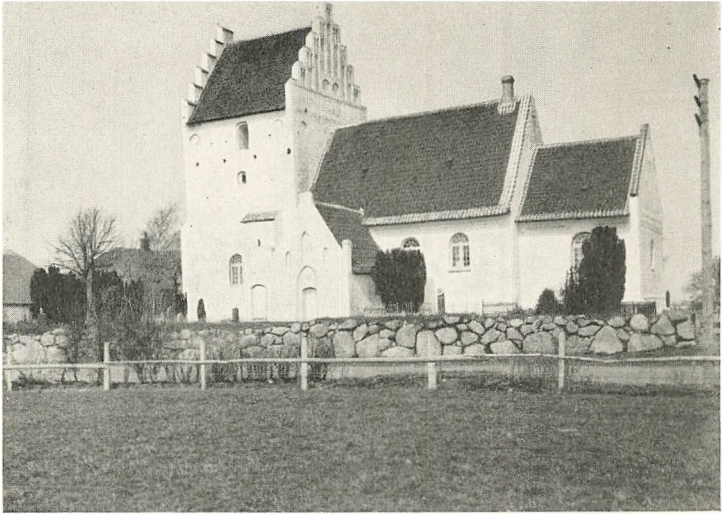
Sønder Herred og de nærmeste Smaaøer. Kong Hans har ladet Borgen nedrive og benyttet en Del af dens Materialer til Engelsborg. — Paa Ravnsborg græsser nu Faar paa Vold, og de tager sig malerisk ud paa den grønne, rundede Banke. Fra dens Top er der en fortrinlig Udsigt over Smaalands-havet og Øerne.

Eggen Nord for Ravnsby er særlig rig paa Oldtidshøje; en af dem, Glentehøj, rummer en stor og smuk Jættestue. — Ved Kragenæs er der Havn og fra gammel Tid Overfart til Fejø.

— Det vide, aabne Land Nord for Nakskov er af et Byens Barn, Digteren Olaf Hansen, blevet smukt karakteriseret i et lille Vers:

Blikket søger Hvile,
finder ej Bakke og Høj;
var der ej Gaard og Pile,
ustandselig langt det fløj.
Bag dem ligger der Mile
af samme flade Strøg.

Heroppe finder man den lille, kullede Løjtofte Kirke. Den er ikke blevet behandlet videre nænsomt, men har over sig

Vindeby Kirke.

V. PAULLI FOT.

den Charme, der gør alle de lollandske Smaakirker saa tiltrækkende. Den er Ejer af en meget sjælden, romansk Sandstens Døbefont. Kummen er smykket med bibelske Relieffer, og Foden udformet med fantastiske Løvehoveder. Det er et Arbejde af en gullandsk Stenmester. — Stiftsmuseet i Maribo har en Afstøbning.

Til det nærliggende Købelev er Erindringen om to af vore mest elskede Digtere knyttet, nemlig Poul Martin Møller og Christian Winther. I den store, trelængede Præstegaard, hvis Stuelænge staar der endnu, har de begge tilbragt deres Barnheds- og Ungdomsaar. Poul Møller er nok født i Jylland, men han kom allerede i otte Aars Aldren til Købelev, hvortil hans Fader, den senere Biskop Rasmus Møller, var blevet forflyttet. I Nykøbing Latinskole blev Poul Møller Kammerat med den lidt yngre Christian Winther. Et Aarstid senere var de Halvbrødre, idet Chr. Winthers Moder, Enken efter Præsten i Fensmark ved Næstved, giftede sig med Pastor Møller, der havde mistet sin første Hustru. Det blev for Resten Christian Winther, der fik den stærkeste Tilknytning til Købelev, da han som Voksen nogle Aar havde Ophold i Præste-

Fra Nordvestlolland. — Udsigt mod Venusholm.

V. HANSEN FOT.

gaarden for at fortsætte de teologiske Studier under sin lærde Stiffaders Ledelse. Baade Chr. Winthers »Træsnit« og Poul Møllers »Lægdsgaarden i Ølsebymagle« kan føres tilbage til Købelev.

Tæt Nord for Kirken, ved Muren ind til Præstegaardshaven, hviler Rasmus Møllers Hustruer, de to Digtermødre i samme Gravsted. Købelevs Sognepræst, Stiftsprovst Fr. Helweg, har sat dem et Minde, hvis Gravskrift slutter med de skønne Ord:

»Hver af dem en Digtens Moder, som i Glæde over Danmark, blev Danmarks Glæde.«

Ikke alene Digterminderne kalder os som Pilgrimme til Købelev; den prægtige Kirke er nok værd at glæde sig over. Til det romanske Skib og Kor slutter sig et stort, gotisk Taarn; hvis Gavle iøvrigt er nye. Her er straalende Eksempler paa den overdaadige Prydkunst, der udmærker de gamle, lollandske Kirker. Særlig paa Korets Østvæg er der ødslet med skønne Detailler. Man kan her studere arkitektoniske Finesser, der er specielle for Øen. De nye Taarngavle er smykket med Mønstermurværk i Lighed med Korets; men

Købelev Præstegaard.

V. HANSEN FOT.

hvor er det tørt gjort i Modsætning til det gamle. — Inde i Kirken findes en Buste af Rasmus Møller, Malerier af Stiftsprovst Helweg og Provst Thorlacius samt et Fotografi af Pastor Ewaldsen. Altertavlen er et ikke videre vægtigt Maleri af Eckersberg.

Yderst ude i Vest, hvor Fjord og Bælt mødes, ligger det ældgamle Færgested, Taars, hvorfra der gennem Aarhundreder har været Overfart til Langeland; nu besørges den som bekendt med Dampere fra Nakskov. Sprogforskere har interesseret sig for Stedet og villet genfinde Guden Thor i dets Navn.

Paa Vejen tilbage til Nakskov fra en Visit ved Langelandsbæltet kommer man tæt forbi Proprietærgaarden Holmegaard, hvor en af Lollands mange begavede Sønner Gustav Wied er født.

— De mærkelige og skønne Navne Tillitse, Kramnitse og Billitse, der hører hjemme paa Sydvestlolland, staar der stadig Strid om. Fra ældgammel Tid har man betragtet dem som vendiske og sat dem i Forbindelse med vendiske Indvandring, hvorfra ogsaa en Del af de mørklødede, frem-

Fiskere ved Taars.

V. HANSEN FOT.

medartede Typer, man træffer paa de sydlige Øer, skulde nedstamme. Mindre romantiske Forskere har ment, at Navnene var Omskrivninger af tyske Kancellister.

Man kommer forbi Tillitse paa Vej ned til et af Nakskoviternes Yndlingsudflugtssteder ved Østersøen, nemlig Sønderstrand, hvor Skoven gaar lige ned til Diget, og hvor der paa lange Strækninger er den fineste Badestrand. Vejen kan ogsaa lægges forbi det gamle Herresæde Rudbjerggaard, en toetages Bindingsværksbygning fra Renæssancen med et stort, ottekantet Taarn. I den lange Række af Ejere træffer vi to ukronede Dronninger, nemlig Kristine Munk og Grevinde Danner. Inde i Skoven ved Sønderstrand ligger det lille reventlowske Herresæde Vindeholme.

Den Del af Lollands Befolkning, man paa de store Badesøndage ikke træffer ved Sønderstrand, behøver man ikke at lede efter bag Digerne paa Hummingen, hen mod Kramnitse. Disse Egne, der nu ligger velbeskyttet, hørte til dem, der blev haardest ramt af den store Stormflod i 1872. Ikke færre end 24 af Gloslunde Sogns Beboere og to tyske Fiskere, der laa ved Kramnitse, druknede. En Snes Huse blev fuld-

Fra Tillitse Kirkegaard. — I Forgrunden Runestenen.

V. PAULLI FOT.

stændig bortskyllet, og hele Sognet, undtagen dets højeste Punkt ved Hoby, var oversvømmet.

Siden 1920 er Hobys Navn kendt overalt, hvor man interesserer sig for Kunst og Arkæologi. Det skyldes det i hele Nordeuropa enestaaende og pragtfulde Gravfund, Hobyfundet. De to reliefprydede Sølvkar og de rige Bronzesager regnes blandt vort Nationalmuseums Pragtstykker. Kunstværkerne er forarbejdet i Rom omkring Kristi Fødsel og har været Gaver til en lollandsk Høvding fra den romerske Statholder i Øvre-Germanien.

— I det midterste Vestlolland ligger der et Par Kirker, der hver paa sin Vis er bemærkelsesværdige. Et Stykke Øst for Juellinge drejer man sydpaa og finder den yndige, lille Skovlænge Kirke, der sammen med den straatækte Præstegaard ligger helt for sig selv. Den Glæde ved Haandværks-Mesterskab forenet med Kunstsans, hvorom saa mange lollandske Kirker bærer Vidne, den kulminerer her. Hvor er der ikke kælet for denne Kirke med smukke Gesimser og Mønstermur; særlig Portal-Indramningen af Korets Syddør er nydelig. Den Fredfuldhed, der hviler over det ensomme Kirkehus og den

gamle Præstebolig, den glemmes ikke let; særlig hvis man har staaet her en Aften, mens Solen blev ringet ned med den lille Klokke i Korets Glug.

Ikke langt fra Skovlænge ligger Søllested Kirke, den bedst bevarede Granitkirke i de to vestlige Herreder. Den er naturligvis romansk, men i senere Middelalder har dens Gavle faaet Kamtakker og dens Tag en højere Rejsning. Klokkerne hænger i en tømret Klokkestabel. — Og saa endelig — helt afvigende fra de to andre — Ryde Kirke, der skjuler sig i Træerne ved Gammelgaard. Det er ogsaa en lille Kirke, men helt behersket af det store Taarn. Myndigt rejser det sig, lige saa bredt som Skibet, og drager dette op til sig. Skibet er usædvanligt højt i Forhold til sin Længde, men Bygningens Helhedsvirkning er fast og stærk. Kirken ejer en stor Sølvalterkalk, der bærer følgende Indskrift: Anno 1682 den 1. Maj haver ærlig og velbyrdig Mand Palle Dyre til Gammelgaard med sin kære Frue Marie Grubbe foræret denne Kalk og Disk til Ryde Kirke.« — Den skikkelige Hr. Palle var som bekendt Mellestationen paa Vejen fra Ulrik Frederik Gyldenløve til Søren Færgemand i Borrehuset ved Grønsund.

Landet omkring Rødby.

I Begyndelsen af November 1872 førte nordlige og nordvestlige Vinde store Vandmængder fra Nordsø og Kattegat ned i Østersøen. Den 11. og 12. November gik Vinden over i Nordost, voksede om Onsdagen den 13. til Storm og presede Vandmasserne fra den nordlige og østlige Del af Østersøen ind i den vestlige. De opstuvede Vande væltede ind over de ulykkelige Østersø-Øer, og vi oplevede den frygtelige Stormflod, den største, der kendes i vor Historie.

Paa det sydligste Lolland, ved Brundrag, naaede Vandet ca. 3½ m over daglig Vande, og man sejlede i Gaderne i Rødby, hvor Floden flere Steder naaede Husene til Tag-skægget. De lave og utilstrækkelige Diger blev enten gennembrudt eller overskyllet, og Vandet trængte frem til en Linie Nakskov—Holeby. Rødby Fjord gik i et med Nakskov Fjord og forvandlede en Del af Sydvestlolland til en Ø. Ialt druknede 30 Mennesker. En Mængde Husdyr omkom. Huse og Gaarde blev bortskyllet. Betydelige Jordarealer ødelagt af

Fra Nøbbølle.

V. PAULLI FOT.

Sand og Grus. Masser af Indbo ødelagt. Det var en Landsulykke; men hele Landet hjalp ogsaa med til at bøde. Der blev indsamlet betydelige Beløb, og heraf fik Lolland henved en halv Million, saa den værste Del af de materielle Tab kunde erstattes.

Den frygtelige 13. November, da Vandet — pisket frem af Stormen — for hver Time steg med ca. $\frac{1}{3}$ m, vil aldrig glemmes paa Lolland. Hundreder af Mennesker blev jaget ud af deres Hjem. Mange søgte Ly paa Lofterne, mens Bølgerne sønderslog Husenes spinkle Lervægge. Lykkedes det Højvandet at løfte Lofterne og tage Stolperne af Sylden, var de fangne Beboere redningsløst fortabt. Forfærdelige Scener blev udspillet, naar Mennesker omkom for Øjnene af Mennesker, uden at det var muligt at bringe Hjælp; og Bedrifter blev øvet, hvor det var muligt at redde. — Bibliotekar Knud Hansen i Nykøbing F. har i en lille Bog samlet Beretninger af Øjenvidner til Stormfloden.

Landet hjalp den hærgede Ø ikke alene med Penge; der blev ogsaa hurtigt sendt Militær, der var med til den foreløbige Udbedring af Digerne. Men alle var klar over, at det

Pumpestationen ved Krammitse.

J. F. JESSEN FOT.

langt fra var nok. I Maj Maaned 1873 kom den lollandske Digelov. Under Arbejdet fik Digeanlægget en noget større Udstrækning end beregnet og blev derfor først færdigt fem Aar efter Lovens Vedtagelse. Vest- og Sydvestlolland er nu befæstet med Diger fra Nakskov, hele Sydkysten rundt og op mod Vester Ulslev, der ligger en halv Snes km Vest for Nysted. Ved Tværdiger ind i Landet er hele det beskyttede Areal delt i syv Kasser, saa et enkelt Gennembrud kun vil sætte een Kasse under Vand. Men Digerne har vist sig fuldt modstandsdygtige. Deres Længde er 63 km, og de har kostet 2,2 Millioner.

— Kaster man et Blik paa gamle Kort, finder man et helt andet Sydlolland end nu. Særlig omkring Rødby Fjord var Landet sønderflænget af Vand, tunget ud i Næs og opdelt i Øer og Holme. Først med Diget fik Lolland en fast og sammenhængende Sydkyst. Samtidig begyndte Landet bagved at vokse sammen. Gennem Sluser blev noget af Vandet ført ud, og rundt om i Rødby Fjords mange Vige gav man sig til at dæmme op og tørre ud. Nu er det sønderdelte Land blevet en Helhed takket være de senere Aars storslaaede Afvan-

Fra Rødby. — Den hvidkalkede Gavl til h. er Villers Gaard.

dingsarbejder. Ved 11 Anlæg pumpes der fra henved 50,000 ha. — mere end en Tredjedel af Lollands Areal, og over 7000 ha. er indvundet fra Havet. Ved Nakskov og ved Kramnitse arbejder de to største Pumpestationer. Kramnitse drives med to mægtige Motorer fra Holeby Værket paa tilsammen 640 HK. og dets hollandske Pumper — nogle af de største i Verden — sender hvert Sekund op til 15 m^3 Vand ud i Østersøen, en Vandmasse, der aarlig kan regnes til 40 Millioner m^3 . Gennem Kramnitse afvandes en Sjettedel af hele Lollands Areal. — Betydelige Strækninger, der før stod under Vand, kan nu udnyttes, og endnu større Arealer, der var mere eller mindre vandlidende, er nu blevet sunde. Et storslaaet Landvindings- og Kultiveringsarbejde muliggjort ved mange dygtige Mænds Indsats. En af dem er Værkets tekniske Skaber Ingeniør Marquard Markersen i Rødby.

En mærkelig Skæbne har Rødby haft, og hvem kan vide, hvad der er beskaaret den hyggelige, lille By i Fremtiden. Igennem mange Aar vidste den knapt, hvad den var, om den var Landsby eller Købstad. Dens Indbyggere var mere end Bønder, men ikke fuldt ud Borgere; til Tider havde de kun begge Parters Byrder. De fik visse Købstadsrettigheder, fordi de havde det store Besvær med Færgefarten til

Badeliv ved Rødbyhavn.

Holsten. Rødby er nemlig en gammel Transitby med udenlands Færdsel igennem sig — og det er Byens Drøm snart at blive, hvad den var før. Den ligger jo nu med sin tredje Havn. Fra de to tidligere Havne, den ved Dragsminde omtrent ud for Lidsø og ved Kramnitse Gab, har Fartøjerne gennem Aarhundreder søgt rundt om Femern og ind til Heiligenhafen paa det holstenske Fastland. En Dag bliver Fugleflugtslinien til Virkelighed. Rødbyhavn vil blive Færghavn, og ad den blanke Bilbane vil den europæiske Trafik suse over Lolland og ad Broerne videre mod Skandinavien.

Et Par Aar før Verdenskrigen var Rødbyhavn færdig. Bag den laa de af Staten eksproprierede 74 ha. og ventede paa Huse. De kom hurtigt og rigeligt. I vulkansk Tempo skød en By op af Jorden. En Dag var Æventyret forbi, det store Skibsværft likviderede, og den nye By tømtes. Med samme urimelige Hast, hvormed den var blevet rejst, blev en Del af den raseret. En hel Gade blev solgt for mindre end en Tiendedel af Byggesummen, flaaet ned og stablet op igen et Sted i København. — Men Rødbyhavns Historie er ikke endt. Den er først lige begyndt!

Det store, aabne Land omkring Rødby har sin Charme i sig selv. Hvor meget mere kan det ikke give, naar der blades

lidt i den mærkelige Krønikebog. Der er godt at være i selve Rødby. Man skal se Stormflodsmindet og kikke inden for i Kirken med Klingbeutlerne; de to af dem er af Sølv, den største af rødt Fløjl og rigt broderet med Sølv og Perler. Den er skænket af et Par Mennesker som Tak for Redning fra Havsnød. — Willers Købmandsgaard ligger der endnu med sin gamle Butik. Hovmands har de som sagt taget ud og sendt til Maribo Museum; men Gaarden er der. Og saa — noget der vist ikke maa siges, men alligevel — ingen skal være ked af at komme sulten til Rødby.

Turen skal selvfølgelig først gaa til Rødbyhavn, hvor der de store Badedage er et vældigt Rykind paa Stranden under Digerne. Over Lidsø kan man tage videre til Kramnitse med Pumpestationen. En anden Tur gaar forbi Herregaarden Lungholm, Hovedsædet i Baroniet Sønderkarle, ned til Bilitse Sluse, hvor der er Overfart til »Maagernes Ø«, det lange, smalle Hyllekrog, der ofte er delvis overskyttet af Havet. — Eller tag Turen op til Tirsted med den mærkelige Kirke. Koret, det høje Skib og det brede Taarn er alle fra romansk Tid. Taarnet aabner sig med fire brede Arkader ind mod Skibet. Udvendig er Kirken rigt smykket med Friser og Tandsnit. Disse stærke, lollandske Kirketaarne, har de mon ikke i Ufredstid været brugt som Tilflugtssteder? Hvorfor skulde der ellers i Døllefjeldes Taarn være 27 skraat nedadløbende Skydehuller? De ejendommelige Taarne har Slægtninge i Nordtyskland, i Mecklenburg og Pommern.

Egnen nordlig for Tirsted er endog efter lollandske Forhold meget flad, men der er en sejt Styrke i disse lange Stræk. Her ligger det lille Barokslot Christianssæde, Hovedgaarden i det reventlowske Grevskab. Ved Vejen op gennem de store Skove har Midtolland Festplads. Her staar Kæmpeegen »Adam«, der skal være Landets største. Stammen maaler 7 m i Omfang.

Hvor Stationsbyen Holeby nu ligger, var der for et Hundrekaar siden kun aaben Græsmark med en Hyrdes Træskur; nu ligger der den blomstrende Stations- og Fabriksby Ny Holeby. Den lille Maskinfabrik, som H. Christoffersen grundlagde, er blevet til den landskendte Dieselmotor-Fabrik med 4 Millioners Aktiekapital.

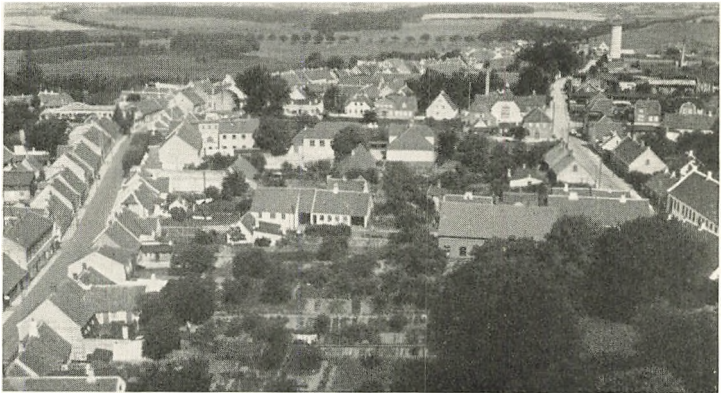
Gammeltorv i Nysted.

RASMUSSEN FOT.

— Jo grundigere man véd Besked om en Egn, des større vil Glæden være ved at besøge den. Vestlolland er saa heldigt stillet, at det i højere Grad end nogen anden Landsdel kan tilfredsstille sine Gæster. I Redaktør C. C. Haugner har det en lokalhistorisk Skildrer af høj Rang. Hans Bog om Nakskov og de tre tunge Bind om Nørre-, Sønder- og en Del af Fuglse Herreder er sande Skatkister. De er Led i en stort anlagt Skildring af hele Lolland, der har kostet mange Aars Møje og Studier.

Nysted-Eggen.

Der er ingen af de lollandske Byer, der er i saa nær Forbindelse med Havet som Nysted. En Smule Indbuning af Kysten — ikke værd at kalde en Fjord — i dens Bund ligger Byen. Her er Læ og Lunhed og samtidig saa dejlig aabent og friskt. Landet hæver sig uden om Byen, og Aalholms Skove tager af for Vestenvinden. De skal køre den lange Bygade igennem, ud til Anlægget med Pavillonon nede ved Østersøen, gaa hen til den gamle Skanse ved Indløbet til Noret og herfra faa Indtrykket af Nysted. Fredfyldt ligger

Nysted, set mod Nord fra Kirkeklædet.

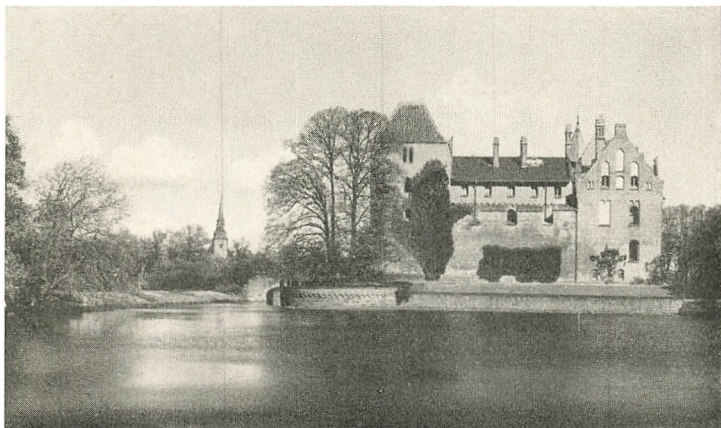
den rødtagede By dér under det høje, slanke Kirkespir og tæt ved — Aalholms tunge, næsten dystre Kolos.

Det er under den gamle Borgs Mure, at Nysted er vokset op, i lang Tid undergivet Borgherrernes Magt. Først Borgerne Ven Erik af Pommern gav Nysted Købstadsret. Byen har drevet stor Handel paa de nordtyske Byer og var en Tid næst Nakskov Øens betydeligste Handelsstad. Lige til 1807 havde den Færgefart paa Heiligenhafen, og den har haft Sælhundefangst, der endnu ikke er helt ophørt.

. Badestranden ved Nysted.

C. A. FOT.

Aalholm Slot, set fra Fæst. — I Baggrunden til v. Nysted Kirke. JESSEN FOT.

I de Aar hvor Emil Aarestrup boede som Læge i Nysted, har Byen faaet Lov at passe sig selv; dengang har det været en hel Rejse at slippe derned. Forlængst er der Bane, og Vejen fører i Dag lige forbi. Nysted behøvede saamænd slet ikke at gøre sig Umage med at lave den kunstige Sandstrand ude ved Anlægget. Byens indtagende Idyl og skønne Beliggenhed vilde være mere end nok.

Baade ude fra Skansen og inde i Byen særtregnes Nysteds Profil af det høje Kirketaarn og det fintformede Spir. Fra dets gennembrudte Mellemlid er der gennem de 16 Aabninger en fortrinlig Udsigt over Lolland og helt over til Femern. — Inde i Kirken er der en anselig, bruskbarok Altertavle, hvis Stil er paavirket af Henrik Werner. Ogsaa Prædikestolen leder Tanken hen paa Maribo, da den er meget lig den i Domkirken.

Aalholm Slot, der paa Afstand virker helt som en middelalderlig Borg, forandrer tildels Karakter, naar det kommer paa nærmere Hold. Det afslører sig da som en meget mærkelig Blanding af nyt og gammelt. De ældste Partier er Nordfløjen med de tunge, firkantede Taarne og Resterne af den nedrevne Vestfløj, der nu staar som en Borgmur med Tinder. Oprindeligt har det været en helt lukket, firelænget Fæstning, men Sydfløjen er i nyere Tid blevet revet ned, og det har

J. F. JESSEN FOT.

Skalkekors ved Frejlev.

givet Anlægget — set fra denne Side — en mere venlig Karakter. Men oppe fra Vejen hen mod Nysted med den store Rørmose som Forgrund ser Aalholm stadig ud som en gammel Røverborg.

Fra Nysted, som overalt paa Lolland, kan opsoeges smukke, gamle Kirker, der ligger fredfyldt paa de velholdte Kirkegaarde bag de stensatte Diger. En af dem maa nødigt forbigaaes, og det er den store Kirke i Kettinge, hvis Hvælvinger fra Korvæg til Taarnrum er helt fyldt med farveprægtige, sen-

gotiske Kalkmalerier, en Række højst interessante bibelske Fremstillinger. Mellem Taarn og Skib er der en smuk Smedejernsdør.

Fra Kettinge er der ikke ret langt til Frejlev med det bekendte Skalkekors. Et Stykke østen for Byen rager det mastehøje, hvide Kors op over Telefonstængerne; dets korte Træarme har røde Ører. Korset skal have staaet her siden 1533, men er selvfølgelig fornyet. Sagnet, der knytter sig til det, fortæller, at da Bønderne engang havde dræbt en kongelig Foged, blev de benaadet paa den Betingelse, at de skulde skaffe 12 Par hvide Øksne med røde Ører. Da de kun kunde skaffe 11 Par, hjalp de sig med at farve Ørerne røde paa to Øksne. Efter at Dyrene var afleveret, vaskede Regnen Farven af. Man mente, at Mændene vilde blive haardt straffet, men Kongen morede sig over Stregen og sagde: »Lad dem løbe, de er nogle Skalke.«

Traditionen paa Stedet fortæller, at Drabet fandt Sted helt

Den hellige Sten i Frejlev.

C. A. FOT.

ude i Enghaven ved Guldborgsund. Her paavises en Sten, Knækkerygstenen, hvorpaa Bøderne skal have brudt Ryggen paa Fogden. Fra Stenen har han slæbt sig helt ind mod Frejlev By og udaandet, hvor Korset senere blev rejst. Folkemindeforskeren August F. Schmidt mener, at det er sandsynligst, at Drabet er foregaaet, hvor Skalkekorset nu staar, og at dette er en Nidstang, rejst som en særlig Straf for Befolkningens ryggesløse Gerning. Knækkerygstenen er efter Schmidts Mening snarere en gammel Offersten, hvorpaa vore hedenske Forfædre har knækket Ryggen paa dem, der skulde ofres til Guderne. — En stor, but Sten med indhugget Cirkelfigur, fredet og opstillet østlig i Frejlev By skraas over for Smedjen — tydes som en hellig Sten med Soltegn. Den er fundet i en Stensætning tæt ved.

Hvis ikke Frejlev Bylav i 1924 selv havde fredet og afmærket Knækkerygstenen, vilde det være komplet umuligt at finde den ude i de stærkt stenstrøede Enge. Her ligger endnu i Tusindvis af større og mindre Sten, saadan som Indlandsisen for Aartusinder siden har efterladt dem. Og det synes slet ikke at have tømt, at der er rejst kilometerlange Stendiger, saa hele Landet er skaaret ud paa Kryds og Tværs.

Store Stendiger flankeret med Popler strækker sig langs Vejene, hegner Markerne ved Herregaarden Fuglsang og

Skejten.

J. F. JESSEN FOT.

giver denne Egn et ejendommeligt gammeldags Præg. Helt uberørt synes den lille Halvø, Skejten, et usædvanligt skønt

Dyssekammer ved Frøjlev Skole.

K. HØRSEN FOT.

Fra Østre Thoreby.

BRIEGHEL MÜLLER, NYKØBING FOT.

Terræn med store Stenblokke og vildtvoksende Ege. Skovene og Markerne paa disse Kanter er rige paa Oldtidsminder. Et stort Dyssekammer staar lige ved Vejen over for Frejlev Skole. Lad dette smukke Minde være den sidste Hilsen, vi tager med os fra vort alt for korte Besøg paa den skønne Ø, der rummer endnu langt flere Rigdomme, end det her har været muligt at nævne.

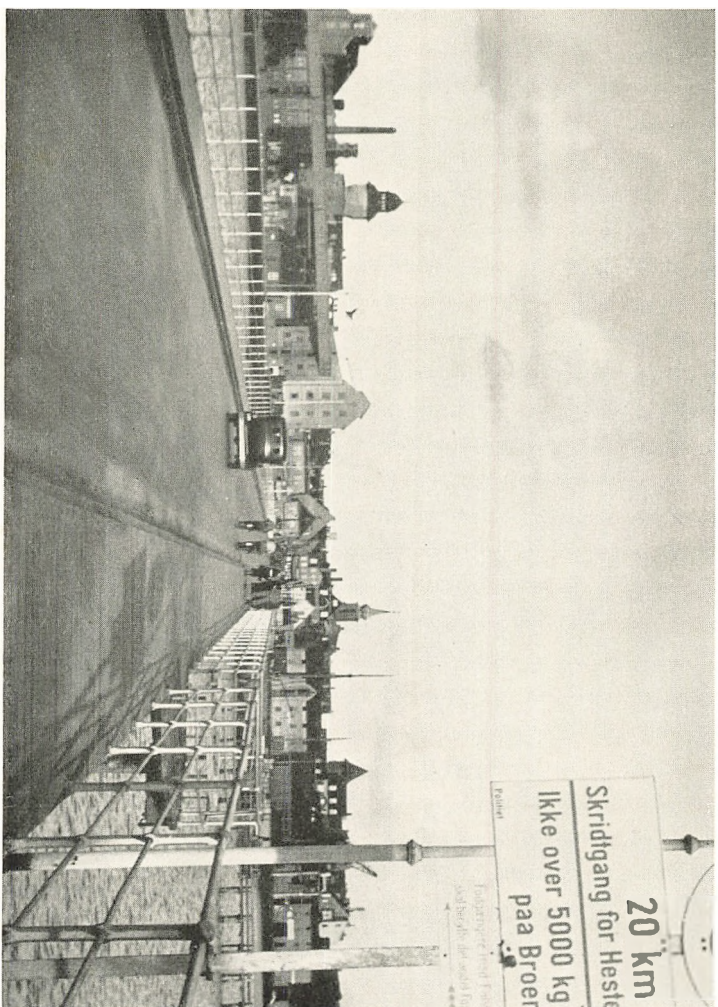
Altertavlen i Maribo Domkirke.

J. F. JESSEN FOT.

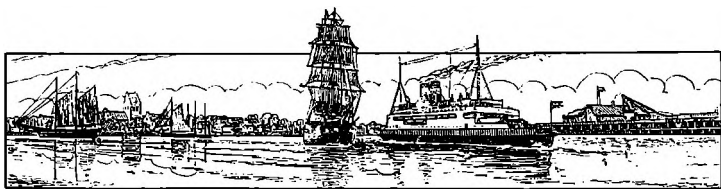
Sct. Franciskus Kirke, Nakskov.

TURISTF. FOR DANMARK

Udsigt fra Lolland over Chr. IX's Bro, Nykøbing J.

BIRGERHJEL NIELSEN ROT.
STK. F.

FALSTER

Af FREDERIK GRAAE

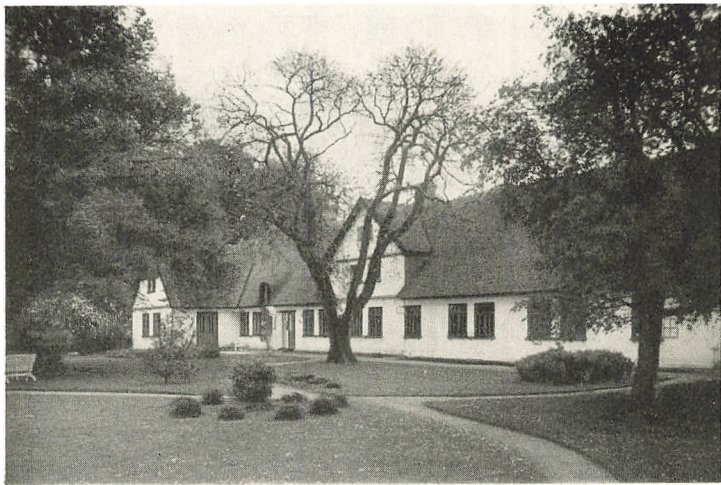
Fra »Danmarks allerældste By« til Udfaldsporten mod Syd.

I.

»Ønsker De, cyklende Læser, at faa et levende Indtryk af den Sædmængde, der i Øjeblikket falder for Leen paa de danske Marker, og vil De samtidig se en Egn i Danmark, der sjældent besøges, skal De i disse Dage cykle langs Falsters Østkyst fra Nord til Syd, fra Stubbekøbing til Gedser. Det er et ganske overvældende Billede af Frugtbarhed, der udfolder sig for Øjet. Her er Hvedemarker, hvor Straaene bogstavelig segner under Aksenes Tyngde, og fra disse Marker staar en Farvetone, der synes at have laant sin Glans fra baade Sølv og Guld.«

SAALEDES indledede den vidtberejste *Henrik Cavling* i Sommeren 1903 en Artikel i »Politiken«, hvori han skildrer en Cykletur gennem Østfalster. Egentlig var det hans Hensigt at sejle fra Masnedsund til Stubbekøbing, men i Toget, hvor vi tilfældig traf hinanden, kom vi i saa hyggelig Passiar, at han glemte at staa af i rette Tid. Saa var der ikke andet at gøre end at cykle fra Orehoved til Stubbekøbing i den lune Sommernat. At han ikke fortrød det, fremgaar af følgende Skildring af denne Indledning til Turen »Østfalster rundt«:

»Det er et ganske henrivende Naturskuespil, den frugtbare Ø frembyder, naar Maanestraalerne en blikstille Sommeraften falder over de

Torkildstrup Præstegaard (B. S. Ingemanns Fødehjem). J. F. JESSEN FOT.

gyldne Marker. Bondepigen, der opskræmt af Stilheden med lette Fjed iler forbi, har Biblens Glorie om Hovedet, og ned over Landsbyerne med de mosgroede Tage synker et Bundt af Maanestraaler som en sitrende Jakobsstige, der gennem et Hav af Dejlighed forener Jord og Himmel. Man cykler gennem fjerne Verdeners milde og rene Himmellys, men Jorden fornemmes i Landsbyens søde Duft af Sød og Stald.«

Dog ikke alene i Maaneskin ogsaa i fuld Solbelysning er Vejen fra Orehoved til Stubbekøbing af ejendommelig Skønhed. Man kører hen over et Højdedrag, paa den ene Side Storstrømmen, Sortsøgab og Grønsund og i det Fjerne Sjællands skovkransede Kyster og Bogøs frodige Marker, og paa den anden et Dalstrøg, hvor Engenes grønne Friskhed veksler med Kornets straalende Guldhav, en Gang en Vig, der fra den urgamle »Falster Havn« Syd for Stubbekøbing strakte sig langt ind i det østfalsterske Højland. Her ligger nogle faa Minutters Kørsel fra Landevejen *Torkildstrup Præstegaard* — hvor *Ingemann* saa Dagens Lys og hvor han modtog sit første Barndoms Indtryk af, at »dejlig er Jorden« — og ud mod Vandet det lille idyllisk beliggende *Sortsø Badehotel*.

Gennem det smukke og frugtbare Landskab ruller man til

Grønsund med Stubbekøbing i Baggrunden.

Stubbekøbing, der i Pontoppidans »Danske Atlas« betegnes som den »allerældste By i Landet«. Dette er maaske nok lidt overdrevent, men urgammel er Byen, og helt tilbage til Vikingetiden har den været Vidne til historiske Begivenheder.

Det var i Grønsund, at Regner Lodbrog besejrede sin troløse Svigerfader Esbern, det var i den gamle Havn ved Tyreholm, at Jomsvikingerne fangede Svend Tveskæg, og under Krigene med Venderne og senere med Hanseaterne var Havnen og Farvandet mellem Falster og Bogø den danske Flaades »Udfaldsport« og Borgen paa Kongsnæs Syd for Havnen et vigtigt Støttepunkt. Hvornaar og af hvem Stubbekøbing er anlagt, vides ikke, men baade Borgen og Kirken eksisterede i det tolvte Aarhundrede. Man har været tilbøjelig til at tillægge Absalon Æren, men dette er næppe rigtigt. Langt mere sansynligt er det, at det er *Erik Emun*, der er Borgens Anlægger. I de langvarige Kampe, han førte for at vinde sin Faders Erik Ejegods Kongekrone, var netop Falstringerne og Lollikerne hans paalidelige Tilhængere, og da han efter at være blevet Konge straks gik angrebsvis til Værk overfor Venderne ved at føre Kampen over i deres

Vesterstræde i Stubbekøbing.

NIELS DRUGEN BOGIDEL. FOT.

eget Land, var det naturligt for ham at skaffe sig Støttepunkter paa Falster. Rimeligt er det derfor at antage, at Borgene i Stubbekøbing og Nykøbing skyldes Erik Emun deres Tilblivelse. Havde det været Absalon, vilde Saxo næppe have undladt at notere det.

Hvorledes det nu end forholder sig med Stubbekøbings Tilblivelse — det er i hvert Fald en Kendsgerning, at den er Falsters ældste og gennem Aarhundreder Falsters største By. Den havde det største og bedste Opland, og dens Havn var ikke alene Basis for Krigsflaaden, men ogsaa for de falsterske Fiskere, der i »Sildetiden« fra Stubbekøbings Havn drog til Skaane, hvor de havde deres egen Lejrplads — Falsterbo. Men denne Havns gunstige Stilling gav Bagslag. Gang paa Gang blev Byen overfaldet af Landets Fjender, hærget og brændt baade af Vender og Hanseater. Fuldstændig ødelagt blev den af Marsk Stig og hans norske Forbundsfæller. Ogsaa andre Ulykker ramte Byen — store Ildebrande og en Stormflod i 1625 — samtidig med, at Sildetidens Ophør formindskede Havns Betydning. Allerværst var det dog, at Nykøbing Slot blev Enkesæde for Oldenburgernes Dronning, der

Rådhuset og Kirken i Stubbekøbing.

gjorde alt for at gavne Nykøbing og gøre den til en dem værdig Residens. Det blev forbudt Stubbekøbing, der i sine Velmagtsdage havde haft en Handelsflaade paa 60 Skibe, og som saa sent som under Stormfloden 1625 mistede 40, at drive Handel paa Udlandet — den skulde gaa gennem Nykøbing —, og Kongen ophævede Byens Selvstyre og lod Byen regere af Borgmester og Raad. Forholdene var saa smaa, at Byen saa sent som 1818 endnu ikke havde en Gæstgivergaard. Dog i Midten og Slutningen af forrige Aarhundrede fik Byen Op- rejsning gennem de to Handelshuse *Benzon* og *Wulff*, der i et Par Menneskealdre var de førende paa Falster.

Medens dens *Wulffs*ke Forretning stadig eksisterer, er Navnet *Benzon* forlængst forsvundet fra Byen, tilbage er kun den gamle Købmandsgaard, hvor Slægten residerede i over halvandet Hundrede Aar, og som nu er indrettet til Hotel — »*Freys Hotel*«.

Stamfaderen, Købmand og Byfoged *Christian Benzon*, en Præstesøn fra Slangstrup, der kom til Stubbekøbing i 1730, var ikke helt almindelig. Et godt Hoved og en dygtig Forret- ningsmand, men over alle Grænser egenraadig og stridbar,

altid indviklet i Processer og altid skyldig i Overgreb og samtidig en kaadmundet og balstyrig Herre, der paa forskellig Vis yndede at sætte Byen paa den anden Ende. Der berettes om ham, at han forstyrrede Natteroen for den gamle Grønlandsmissionær Hans Egede — der tilbragte sin Alderdom hos en Svigersøn, der var Præst i Byen — ved efter et lystigt Gilde sammen med sine Gæster at drage gennem Byen med Musikkorps i Spidsen. Ved samme Lejlighed bankede han en af Byens Borgere op og rekvirerede tre Bouteiller Rødvin samt Mandens Kone — hende vilde Benzon »embrassere«. Da han tilsidst drev det saa vidt, at hans høje Foresatte maatte suspendere ham, hævnede han sig paa en saare original Maade. En skønne Dag lukkede han op for sin Svinestald og jog hele sin store Svinebesætning ud i Byen, som Bæsterne fuldstændig terroriserede. Kirkegaarden gennemrodede de, saa den lignede en Svinesti, og de trængte ikke alene ind i Gaardene, men, naar Dørene stod aabne, ogsaa ind i Stuerne. Det virkede som en af »Ægyptens Plager«.

Da Christian Benzon døde, efterlod han sig elleve Børn. En af hans Efterkommere var »Agenten«, under hvis dygtige Ledelse Handelshuset Benzon opnaaede Førerstillingen paa Falster. To af Agentens Sønner, Konsulen i Stubbekøbing og Konsulen i Nykøbing, delte Riget, medens to andre gjorde Navnet landskendt, Skibsbygger *Eggert Benzon* og Svaneapotekets Grundlægger *Alfred Benzon*, Brødrene Alfred og Ottos Fader.

»Frey's Hotel« er fortrinlig egnet til Sommerophold. Der er hyggeligt i de højloftede Stuer, der bærer Præg af at være indrettet til Bolig for en gammel Patricierslægt, og fra den store skyggefulde Have har man en herlig Udsigt over Grøn-sund til Bogø og til det fjerne Møn, der skyder sine hvide Brinker ud i Østersøen. I gamle Dage hang der i Gæstestuen i Hotellet en Tegning af en forsulten og melankolsk udseende Mandsperson, der spurgte en glad og velnæret Borgermand, om hvordan det kunde være, at han var i saa god Foderstand, og Svaret lød:

»Jeg spiser hos Jomfru Frey!«

Jeg har fornylig haft Lejlighed til at konstatere, at Nu-

Dosseringen, Stubbekøbing.

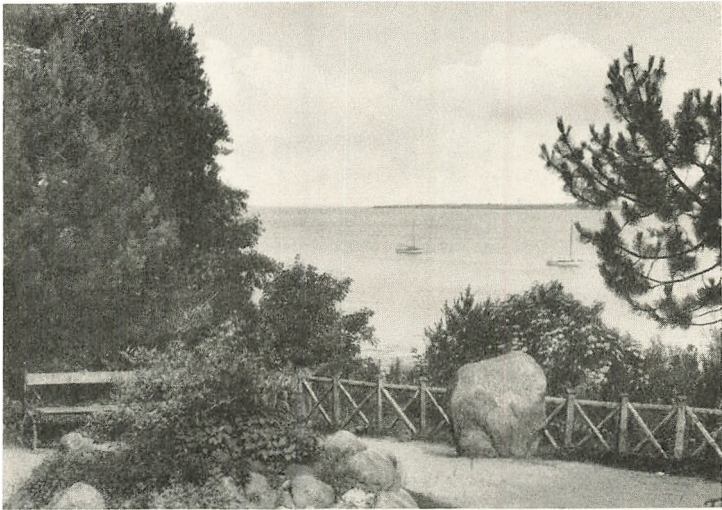
NIELS BRUCK DOGHDL. FOT.

tidens Køkken ikke staar tilbage for Fortidens, Rødspætten var friskfanget og Kyllingen, som en Kylling skal være.

Paa Freys Hotel var *H. N. Andersen* gennem flere Aar en fast Gæst, og denne moderne Viking befandt sig saa veltilpas ved den gamle »Falsters Havn« at han tænkte paa at bygge sig en Villa i Hotellets Have.

Fra Freys Hotel fører »Dosseringen«, en Strandpromenade med blomsterduftende Villahaver, ud til »Anlægget«. Paa Dosseringen havde Stubbekøbing i forrige Aarhundrede en Oplevelse, som dens Indbyggere ikke glemte, og hvoraf Organist *Strandgaard* har givet følgende Skildring:

»Den 1ste December 1863 henimod Kl. 16 var der sort af Mennesker ved Havnen, i Strandhaverne og paa Dosseringen, men der var Stillehed over Skaren, thi den stod og ventede paa Dampskibet Slesvig, der med Kongens Lig om Bord vilde passere der forbi, den stod der ikke af Nysgerrighed, men for at vise Grundlovens Giver den sidste Ære. Fra det Øjeblik Skibet saas ved Sortsøgab til det forsvandt i Mørket nede ved Møn, blev der affyret Minutskud fra Brohovedet, Kirkeklokkernes Søragesang lød ud over Havet, og Flagene vajede paa halv Stang.«

Anlægget med Udsigt til Bogo. Stubbekøbing.

HROUNS BOGH. ENERET

»Anlægget« er Byens Stolthed og med Rette. Det er en Seværdighed og med et Areal paa 6 Hektarer imponerende i en By paa kun 2000 Indbyggere. At disse forstaar dets Værdi fremgaar af, at Kommunen aarlig budgetterer 4000 Kr. paa dets Vedligeholdelse. Det er grundlagt i Firserne af afdøde Overlærer *Andersen* med Bistand af en af Byens Læger Dr. *Rostrup* — gift med en Benzon — hvis gamle Have røber Ejerens og hans Hustrus kunstneriske Sans og Forstand paa Havekultur. Dette præger ogsaa Anlægget. Beliggende langs Grønsund har man overalt sørget for store Udkæringer med Udsigt udover Sundet og rundt om i Anlægget træffer man sjældne og smukt udviklede Træer anbragt saaledes at de kommer til deres fulde Ret. Blandt andet findes der et ualmindeligt Pragteksemplar af en Blodbøg.

At spadsere i dette Anlæg indaandende den friske Havbrise er ikke blot nervestyrkende, men tillige en Fest for Øjet. Der findes selvfølgelig ogsaa en Restauration, hvor man sidder hyggeligt og spiser udmærket, og for den, der ønsker at gaa i Vandet, er der friske Strømbade i Grønsund.

Hjemsøgt som Byen har været af Fjenders Hærgen, Stormflod og Ildebrand kan den selvfølgelig ikke byde paa mange

Den Ilsted'ske Købmandsgaard.

gamle Bygninger. Dog, den gamle Kridtstens-Kirke, der ogsaa i Tidens Løb havde lidt megen Overlast, gennemgik i 1881—82 en grundig og samvittighedsfuld Restaurering, saaledes at den, saavidt muligt, førtes tilbage til sin oprindelige Skikkelse. Den har en smuk Altertavle og adskillige gamle interessante Malerier. En gammel hyggelig Bygning er den Ilsted'ske Købmandsgaard paa Byens Hovedgade. Her fødtes Maleren *Peter Ilsted* og hans Søster, der blev gift med *Vilhelm Hammershøj*, og hvis Portræt paa Charlottenborg-Udstillingen i 1885 med et Slag fastslog Mandens Geni. I Hammershøjs og Ilsteds Interiører genkender man Stubbekøbing-Stuerne i den gamle Købmandsgaard. De to Svogre tilbragte omkring Aarhundredskiftet deres Somre i Stubbekøbing, og her var før deres Tid Maleren *Carl Thomsen* en hyppig Sommergæst. Hans kendte Billede af Bispevisitatsen med Monrad som Centrum er malet i Stubbekøbing Præstegaard.

Af Borgen paa »Kongsnæs« er intet Spor tilbage, og den gamle berømte »Falsters Havn« er forlængst forvandlet til Eng, men med lidt Fantasi kan man dog forestille sig, hvor udmærket den har været for fjerne Tiders Vikingskibe og senere Tiders Fiskerbaade. I vore Dage er den erstattet af en

fortrinlig ny Havn, der ogsaa har turistmæssig Betydning. Den er for vor Tids Vikinger — Lystsejlerne — en fortræffelig beliggende »Udfaldsport«, naar de vil stifte Bekendtskab med det sydlige ørige Danmark, og skulde det hænde, at de træt af Søen faar Lyst til at gøre Landgang, er Stubbekøbing Idealet for den, der vil lære de danske »Sydhavsøer«s Natur at kende, hvad enten dette nu sker pr. Bil, pr. Cykle eller — hvad der er i Færd med at blive moderne — til Fods.

For den, der slaar sig ned i Stubbekøbing i Sommerferien, er der ogsaa Lejlighed til at gøre Bekendtskab med *Bogø*, for slet ikke at tale om *Møns Klint*. Det er over Grønsund til Fanefjord paa Møn en passende halvdags Udflugt — og en Verdensseværdighed som Møns Klint bør enhver Dansker have set.

Og saa er der Falsters Østkyst.

II.

»*Corselitze, den 15de Maj 1744.*
Hvilket yndigt Land er dog dette! Alt
i sin fulde Flor! Skoven grøn og Mar-
ken grøn! Blomster allevegne! I Sibi-
rien er det endnu Vinter. Gud ske Lov
for et saadant Bytte!«
(Sten Blicher, En Landsbydegns Dagbog)

Fra Stubbekøbing gaar Turen mod Øst langs Grønsund til det gamle Færgested, hvorfra man færgeres over til Møn. Her laa i fordums Dage »Borrehuset«, hvor *Marie Grubbe* som Færgekone levede sin Alderdom sammen med sin elskede Søren Møller, og hvor hun under Pesten i København husede den unge *Ludvig Holberg*. Paa Færgegaarden var Holberg-Illustratoren *Hans Tegner* i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede Sommer efter Sommer en fast Pensionær, der kun stillede den ene Betingelse, at Færgfolkene ikke maatte have andre Sommergæster.

Lige Syd for Færgestedet begynder de vidtstrakte Ejendomme, som den danske Krupp, Kanonfabrikanten Generalmajor *Johan Frederik Claussen* købte i 1768, og som nu ejes af det af ham oprettede Classenske Fideikommis.

Længst mod Nord ligger Næsgaard Agerbrugsskole, der hører til de førende blandt de danske Landbrugsskoler, og

Næsgaard.

NIELS BRUUN BOGHDL. FOT.

hvor gennem Tiderne mangfoldige dygtige Landmænd har faaet deres Uddannelse. Den er beliggende i en overordentlig smukt bølgeformet Terræn, hvor smaa »Skovøer« liver op i de frodige Marker, der strækker sig helt ned til Strandens hvide Sand. Man mindes uvilkaarlig nogle Linier i *Sophus Clausens* »Falster-Digt«:

»Havindlullet ligger mit Land
fladet i Øer og tunget i Næs.
Hvor Bølgerne dør i det hvide Sand,
begynder det frodige, grønne Græs.

For Græsset skygger den svajende Bøg,
thi sprængt er Egenes graa Tyranni.
Ind over korntunge Bakkestrøg
bor en Nation, som er glad og fri.«

I den saakaldte Østerskov ved Næsgaard findes mange Oldtidsminder, Gravhøje og Jættestuer og den udmærket velbevarerede Langdysse »Ørnehøj«.

Videre gaar Turen gennem Fideikommissets vidtstrakte Skove forbi det lille idyllisk beliggende Fiskerleje og Havne-
sted Hesnæs henimod *Pomlenakke*. Skoven er gammel skygge-

Udsigt fra Pomle med Hesnæs inde i Vigen.

fuld Løvskov, afvekslende med yngre Partier af unge Bøge-, Ege- og Granplantager. Ind i Skoven har fjerne Tiders Stormflod skaaret smalle, bratte og dybe Kløfter, i hvis Bund smaa Bække risler ud til Østersøens store Hav. Pomle er Østkystens højeste Punkt, et af de smukkeste Steder i Danmark. Cavling kaldte det et »Skodsborg i Tidernes Morgen«. Det kan være rigtigt, forsaavidt angaar Udsigten ud over det blaa Hav, men svimlende dybt nedenfor den stejle Skrænt, fra hvis yderste Rand de store gamle Træer hænger faretruende ud over Dybet kun holdt fast ved Halvdelen af Rødderne, breder sig den herligste blændende hvide Sandstrand, som Øresunds Kyster desværre savner.

Stormfloden 1872 gjorde et graadigt Indgreb adskillige Steder paa denne Kyst, blandt andet forsvandt det meget yndede Udflugtsted Sølyst i Havet. Nu danner solide Høfder Værn mod fremtidige Gentagelser af Østersøens Raseri-Anfald, og Pomle er Maalet om Søndagen for Ungdommen, der vil bade i det rene friske Vand, og for de Ældre, der vil nyde Udsigten og Søluften fra Pladsen omkring det landlege Traktørsted. Men til daglig hersker den store Stilhed i de Classenske Skove.

Fra Pomlenukke.

K. BOESEN FOT.

Jeg mindes en Midnatstund, da jeg med stort Besvær baksede min Cykle ned og op ad en af de dybe stejle Kløfter, og Stilheden pludselig afbrødes af en ungdommelig Mandsstemme, der sang:

»Alt maa jeg forsage,
langt bort maa jeg drage,
men Drømmen bærer tilbage
til Falster — Madame Pompadour!«

Da jeg naaede op ved Pomle, sad paa en Bænk ude paa Skrænten en ung lysklædt Kvinde seende tankefuld ud over Havet og foran hende Sangeren med Haanden dramatisk trykket mod Hjertet. Jeg »forsagede« at forstyrre Idyllen, svang mig paa Cyklen og hjulede ind gennem den mørke Skov mens Omkvædet »til Falster — Madame Pompadour« stadig forfulgte mig brydende Skovens Stilhed.

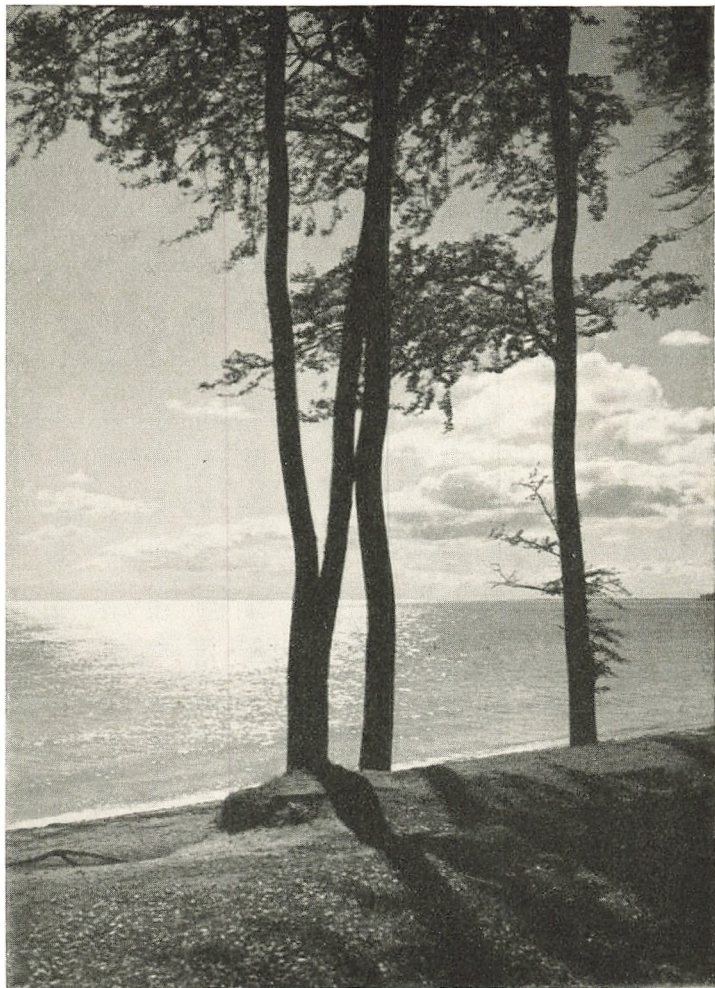
Fra Pomle til det andet Udflugtssted *Tromnæs* fører en Cyklesti, der snor sig ud og ind i pudsige Bugtninger mellem Træerne langs de høje Skrænter, hvor man stadig overraskes ved Udsigter, der aabner sig ud mod Havet. Ved Tromnæs,

der paa Grund af sin nære Beliggenhed ved Nykøbing er endnu mere søgt end det langt smukkere Pomle, ligger »Generalens Lysthus« — en morsom gammel Bygning med Straatag og Træsøjler — og den Classenske Familiebegravelse og i Nærheden *Korselitze* Hovedbygning, opført af den gamle Generalmajor, nu Sommerresidens for Københavns Overpræsident *Johan Bülow* i hans Egenskab af Formand for Fideikommiset.

Forøvrigt maa man ikke tro, at det kun er de store Skove, der strækker sig langs Kysten, der har Interesse for Turisten. Ogsaa Landet bag Skovbræmmen fortjener at gennemstrefes, det er stærkt bølgeformet som Nordsjælland, men langt mere frugtbart og fuldstændig uberørt — »Intet forhastet, Alting Natur«, skrev Sophus Claussen.

Man faar et udmærket Indtryk af Landskabet ved at køre med Stubbekøbing—Nykøbing-Banen, et Indtryk, der er vidt forskellig fra det Fladland, der breder sig for den, der med Gedser-Ekspressen farer gennem Falster. Egnen er egnet for Fodture, og der er jo adskilligt, der tyder paa, at disse staar over for en Renæssance. Vi Ældre, der voksede op først med Cyklerne og senere med Bilerne, optoges saa stærkt af disse Teknikens Vidundere, der aabnede en hel ny Verden for os, at de gammeldags Fodture helt gik i Glemmebogen. For Nutidens Ungdom er Biler og Cykler noget selvfølgeligt, der ikke mere har Nyhedens Interesse — det har derimod Fortidens Fodtur. Vandrefuglen er ikke mere noget specielt tysk Fænomen.

Just for den, der vil gaa i Detailler, og det kan kun Fodgængereren, er der adskilligt at opdage paa denne Egn. Nær Pomle Stationsbyen *Horbelev* med en interessant gammel Kirke og i det nærliggende *Moseby* (Morsby) Præstegaarden og Præstegaardshaven prægede paa forskellige Vis af Fortidens højtbegavede Præster, den af Rousseau paavirkede Digter og Foregangsmand som Landbruger *Chr. H. Biering* og Digteren og Botanikeren Professor *J. H. Schmidt*, hos hvem *Johan Ludvig* og *Johanne Louise Heiberg* var fornøjelige Sommergæster. Bierings og Schmidts Grave findes paa Aastrup Kirkegaard.

Mellem Pomle og Trommæs.

J. F. JESSEN FOT.

Længere mod Vest ligger »*Virket Sø*«, hvor der findes Fundamenter af en gammel Borg »*Trygge Slot*«, der menes at være Del af et Folkeværn, der strakte sig helt ind i Hannenov Skov i Tingsted Sogn. I *Tingsted Kirke* findes vel bevarede Kalkmalerier fra det 15de Aarhundrede.

III.

Men lad os vende tilbage til Cyklen og Nutiden.

Fra Korselitze drejer man ud paa Landevejen, der fører mod Vest til Nykøbing. Man kører først gennem en Allé af frodige Æbletræer, der navnlig er pragtfuld, naar Blomsterne staar i fuldt Flor, og som afløses af høje Hegn af Hasselbuske og vilde Roser og med en Fylde af blomstersmykket Græs paa Vejrabatter og Grøftekanter, indtil vi naar *Ourupgaard*, *Tesdorpfernes* Residens gennem det sidste Hundrede Aar.

Det var her, at *Eduard Tesdorpf* — Senatorsønnen fra Hamburg af gammel »ikke-arisk« Lübecker-Hansaslægt — i Tiden fra 1838 til 1889 gjorde sit geniale Foregangsarbejde paa Landbrugets Omraade og skabte en Mønstergaard, hvorefter der valfartedes fra fjerne Lande for at høste Belæring.

Ourupgaards Hovedbygning er opført af *Eduard Tesdorpf* og ligner mere en Kirke end en Herregaard — karakteristisk for Bygherren, der i Levevis og Tankegang mindede om en engelsk Puritaner.

Fra Ourupgaard drejer man atter mod Syd til *Idestrup*, et Sogn, der i Provisorie-Perioden spillede en Rolle i dansk Politik. Her var det, at Langelænderen *Rasmus Claussen* fra den lille Parcelgaard Ibigaarden i Sillestrup som en falstersk Skipper *Clement* rejste Demokratiet, Gaardmænd og Husmænd, Land- og Byarbejdere til Kamp mod Reaktionen og Diktaturet, og i Tyge Vævers Husmandshytte i Sdr. Ørslev fødtes *Peter Thygesen Holm*, der sammen med *Hørdum* i 1885 rykkede ind i Rigsdagen som det danske Socialdemokratis Pionerer. Paa det politiske Omraade stod *Tesdorpf* og *Claussen* skarpt over for hinanden — nu hviler de to gamle Kæmper fredelig paa *Idestrup Kirkegaard*, *Tesdorpf* paa den gamle og *Claussen* paa den ny — symbolsk sagde *Sophus Claussen*.

Fra *Idestrup* kører man gennem Stationsbyen Sdr. Ørslev med det store Elektricitetsværk, der forsyner Sydhavsøernes Landdistrikter med Lys og Kraft, ud til *Ulslev Strand*. Her er ingen Skov, Markerne gaar helt ud til de høje Lerskrænter, den brede Sandstrand er endnu mere ideel end ved *Pomle* og *Tromnæs*, og det gyldne Korn mod det blaa Hav bringer

Parti ved Ulslev Strand.

J. P. JESSEN FOT.

Fest og Farve over Landskabet. Der er nylig opført en smukt beliggende Strandpavillon og enkelte Sommerhuse, men endnu er det uberørt Landlighed. Her cyklede jeg for mange Aar siden en Foraarsdag sammen med Sophus Claussen mellem de bugtede Vejes Pilehegn, og et Par Aftener efter læste han for mig de første Vers af Digtet »Foraarspløjning« :

»Tætved pløjer en Bonde sin Jord,
raaber et Hyp monotont og kort,
Kragerne hopper i Plovens Spor
og svinger sig over hans Hoved bort.

Saadan en sivende regnfuld Dag
er som det hidsige Aandedrag.
Landsbytosens halvmodne Bryst
sukker i sekstenaars Kysselyst.

Solen føles usynlig blid,
det er Pilefløjternes Tid:
bag ved hvert Gærde paa en Sten
sidder en Dreng og skærer sig én.«

Ved et til Sommerophold saa fortrinlig egnet Sted som Ulslev Strand burde alle Bøndergaardene være indstillede paa

at have Pensionærer i Badesæsonen. Det vilde være til Gavn for baade Vært og Gæst. Den første vilde faa en ikke mindst for Tiden meget behagelig kontant Ekstraindtægt, der kunde forrente adskillige Tusinde Kroner — den sidste tunge Ende — og, da han har Fødevarerne til Produktionspris og Husrummet gratis, vil han kunne være billigere end det billigste Pensionat. Og vil det ikke være baade aandeligt og legemligt berigende for unge københavnske Kontormennesker, kvindelige saavel som mandlige at stifte Bekendtskab med Livet paa en Bondegaard, ikke alene med Menneskene, men ogsaa med Dyrene. Det vil virke som en virkelig Frigørelse fra Dagliglivets Trædemølle.

Syd for Ulslev bliver Landet lidt efter lidt lavere, indtil man ved Sillestrup Strand støder paa det store Dige, der efter Stormfloden 1872 byggedes til Værn for det flade Land. Som syvaars Dreng var jeg Dagen efter Stormfloden her ved Sillestrup Strand, og jeg bevarer endnu Indtrykket af det hærgede Land, de ødelagte Marker, Rester af bortskyllede Gaarde, Vrag af strandede Skibe, druknede Dyr og alle mulige Løsøregenstande spredt udover Mark og Vej. Jeg hørte en Bonde skildre, hvorledes han i den aarle Morgenstund havde været nede ved Stranden, da Østersøen brød gennem Sandbanken, der den Gang var det flade Lands eneste Værn, hvorledes han var løbet for Livet med det brølende Hav i Hælene og var naet hjem og indendørs, just som Bølgerne skyllede ind over Gaardspladsen. Og de gamle Husmandsfolk, der viste os Hullerne, som Vandet havde boret i Lervæggen, og hvorigennem det var trængt ind i Stuen, hvor Borde og Bænke sejlede rundt, mens de to forskræmte Gamle søgte Frelse paa Loftet. Jeg læste i deres Øjne og hørte paa deres Stemme Rædslen for Havets Magt og Taknemligheden for at være sluppet levende fra denne »Syndflod«.

Midt i Farezonen laa Ibgarden, hvis Beboere slap med Skrækken. Havet naaede ikke op til selve Gaarden, men hen over Markerne skyllede Bølgerne. Det var fra Ibgarden, at den lille Sophus Claussen som en munter Faun fløjtende paa sin Pilefløjte vandrede til Stouby Skole ad den gamle Landsbyvej, som han har skildret i »Pilefløjter«:

Piletræer.

C. SCHULTZ FOT.

»De gamle Landsbyveje,
som tyve Gange dreje,
hvor sorte Snegle krybe
og Hjulenes Spor er dybe,
de rummer Skjulesteder,
hvor alskens Fugle bygger
ind under de tætte Piles
silkefligede Skygger.

Men ingen Jordbær findes
saa røde i Himmerige
om under to Pilerækkers
skærmende Silkeflige.
Lad Pile staa langs Vejen,
og Jordbær vokse røde,
med mindre I vil kede
den kommende Slægt til Døde.«

Man har ikke fulgt hans Raad — Pilene er forlængst ryd-
dede uden dog, at den nuværende Ungdom keder sig til Døde,
men Vejen slaar stadig sine snurrige Bugter op til det højt-
liggende *Væggerløse*, i hvis Præstegaard Malerne *Bølge-*

Brandt og Kjelland Brandt tilbragte deres første Ungdom, og hvorfra man har vid Udsigt til alle Sider, til Guldborgsund og Lolland, over Hasselø Nor til Nykøbing og ud over Bøtø Lavland til Østersøen. Med lidt Fantasi kan man tænke sig, hvorledes man i *Væggerløse* den 13. November 1872 vaagnede op og med Forfærdelse opdagede, at man befandt sig paa et stormomsuset Forbjerg midt ude i et fraadende Hav, der havde opslugt hele det omliggende Land. Timer igennem saa det ud, som om *Væggerløse Bakke* skulde blive Falsters sydligste Punkt.

IV.

Henrik Cavling havde, da han og jeg for tredive Aar siden gjorde Holdt i *Væggerløse*, Fantasi til at forestille sig Billedet af Stormflodsdagen, men da jeg foreslog ham at cykle ud til Bøtø — det rigtige Stormflodsland — foretrak han Gedser, hvor nogle Uger senere Gedser—Warnemünde-Færgen skulde indvies, foretrak Fremtiden for Fortiden. Nu er Bøtø ikke mere Fortid, nu kører man fra *Væggerløse* ad en udmærket Bilvej ud til Badestedet *Marielyst Østersøbad* med en vidunderlig Sandstrand, med Skov og marehalmsklædt Dige. Men den Gang var Forholdene anderledes, og vi rullede altsaa ned ad Gedser Landevej, der regelmæssig skraaner mod Syd, saa man næsten kan køre hele Tiden paa Frihjul.

Man bør paa denne Tur stoppe op ved *Fiskebæk Skov*, hvor man faar et udmærket Indtryk af, hvorledes Fortidens Mennesker har hygget sig ved Guldborgsund. Der findes en Mængde velbevarede Oldtidsminder baade fra Stenalderen og fra Bronzealderen. Ældst er en ærværdig Langdysse med 4000 Aar paa Bagen, og fra Bronzealderen er der en Højgruppe med Urner, hvori de Gamles Aske nær Alfarvej har hvilet i Fred i over 2000 Aar. Rimeligvis har i denne stille fredfyldte Skov i Tidernes Morgen været afholdt pragtfulde Offer- og Baalfester. Hvem tænker paa Sligt, naar man med Eksprestog eller pr. Bil farer forbi Fiskebæk.

Skoven hører til den gamle Kongsgaard *Gedsergaard*, hvor i det 16. Aarhundrede, da Gedser—Warnemünde var Forbindelses-Vejen mellem Danmark og Fastlandet, Fyrsterne

plejede at overnatte efter den haarde Tur over Østersøen, indtil Frederik den Anden i 1571 anlagde *Gedser Kro*, det første »Turisthotel« i Danmark, der fik sin Glansperiode i de 33 Aar, da Sofie af Mecklenburg residerede paa Nykøbing Slot. Da Gedser—Warnemünde som Færdselsforbindelse gled i Baggrunden, blev Kroen nedlagt, for først at genopstaa i vore Dage, da den historiske Forbindelse atter er kommet til Ære og Værdighed, og Gedser — som Drachmann sagde — er blevet

A. R. WALTHER FOT.

Parti fra Gedser Fyr.

»*Danmarks Udfaldsport mod Syd*«. Det er Nutidens Fyrster, Luksusbilernes Ejere, der er Hotellets Stamgæster. Det er saa bekvemt paa Vej til Tyskland at overnatte i Gedser for med en af de tidlige Morgenfærger at sætte over til Warnemünde. Man vil imidlertid ikke fortryde at gøre lidt længere Ophold og tage en Tur til Fyret paa *Gedser Odde*, til Diget og til *Bøtogaardens Skov*. Afdøde Redaktør *J. A. Jensen* — i sin Tid Redaktør af »København« og senere af Lolland-Falsters Venstreblad —, der paa sin Cykle havde gennemhullet det meste af Danmark, har for tredive Aar tilbage givet følgende Skildring af dette særprægede Landskab :

»Her er vidunderligt dejligt for et nerveslidt Bymenneske. Foran os en bølgeliniet Kyst med Skove langt mod Nord, hvor den skyder sig ud i brede Næs. Til højre Havet, der dovent slikker mod Stranden, mens Sandbunden jævn og grønlighvid skinner gennem Vandet langt ud fra Kysten, til Dybet sluger den i sit mørke Blaa. Ikke en Lyd ud over Bølgernes sagte Rislen og over det Hele høj varm Sol. Landet er fladt bag Diget, der som en mægtig Fæstningsvold skærmer mod

Bøløgaard.

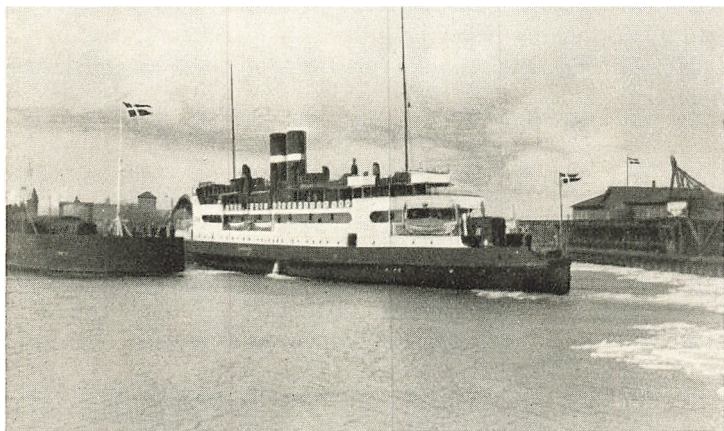
J. F. JESSEN FOT.

Vandflod, naar Østersøen faar et af sine barske Anfald som i Stormflodsdagene og af og til siden. Jorden er sandet og mager med stridt Græs og Lyng, tidligere Havbund, hist og her moset. Mandshøje Gyvelbuske med de straalende gule Blomster bræmmer Plantagen mod Øst, men den fjernere Plantning hinsides de vide Marker mod Nord-vest, der dækker for det halvvejs udtørrede Bøtø Nor, tegner sig i

Strandparti ved Gedser.

J. F. JESSEN FOT.

Gelsers Havn.

J. F. JESSEN FOT.

fantastiske blaa, violette, gule og grønne, røde og brune Toner, der flyder over i hinanden i en Æm af drivende Blomsterstøv. Et saa underligt, uvirkeligt Farvespil, saa vi spørger hinanden, om vi ser rigtigt, eller om det ikke er Blændværk i det bagende Sollys. Men det er Hedens, Sandet og den nyskabte Skovs Plante- og Blomsterflor, der her mellem Bøtø Norets halvt udtørrede Indsø og Havet har laant Sydens Farveglød til et fattigt Landskab jævnsides med Falsters Fedme. Hvorlænge vil det vare, inden denne herlige Strand med dens dybe Ensomhed og Fred er ødelagt af et moderne Badehotel.»

Intet Sted i Danmark er der saa gode Muligheder for et virkeligt Verdensbad. Her er Alt, en vidunderlig milelang bred Sandstrand, det marehalmklædte Dige, en Skov, der myldrer med Harer, Fasaner og Agerhøns, en Sø med Fiskeri og ind mellem Plantager vidtstrakte Græsmarker egnede til Golf og anden Sport. Hele Herligheden beliggende ved en Verdensrute midt imellem København og Berlin, Nordeuropas og Mellemeuropas Hovedstæder.

Da jeg for fyrretyve Aar siden begyndte at sysle med Planer om et Badested paa Falster, var det netop paa dette Sted, jeg mente det burde ligge, men det kunde ikke nytte at foreslaa sligt for Bøtøgaardens daværende Ejer, Kammerherre *Frederik Tesdorpf* — han var ganske enig med J. A. Jensen — han vilde ikke have Strand og Fred ødelagt af

Tusinder af Badegæster. Nu er hans Datter Grevinde *Fritze Ahlefeldt* — »Den gule Æske« — Gaardens Herskerinde, og hun vil formentlig heller ikke have sin Ferie forstyrret.

Men bliver Fristelsen ikke for stor — *naar Storstrømsbroen kommer?*

Guldborgsund og Sydhavsøernes Hovedstad.

*»Jeg husker den Vaar, da mit Hjerte i Kim
undfangede Drømmen og søgte et Rim,
hvis Glans skulde synke, jeg ved ej hvorfra,
som naar Solen gik ned i Ekkátana.*

*Min Sjæl har flydt som en Syrings af Toner,
til Solfaldet farvede Parkernes Kroner
og Hjertet sov ind i sin Højhed — som fra
en Solnedgang over Ekkátana.*

(Sophus Clausen, Valfart).

I.

Vil man have det rigtige Førsteindtryk af Nykøbing — Sydhavsøernes Hovedstad — skal man komme sejlene Nord fra gennem Guldborgsund. Optakten, naar man efter at have rundet Suderø Flak og Resle Skov styrer ind i Guldborgsund, er festlig. En kraftig Duft af overdaadig frugtbar Muldjord slaar en i Møde fra *Vaalses* usandsynlig grønne Enge og bugnende Bygmarker, hvorfra det gode »*Nykøbing Øl*« henter sin Velsmag. Men lidt efter, naar man passerer Guldborgbroen, vejrer man fra den modsatte Kyst en berusende Blomsterduft, der virker, som var man i Eventyrland.

Det er »*Guldborghaves*« Rosenflor, der byder den Fremmede Velkommen paa Sydhavsøerne.

Hver Gang, jeg sejler ind i Guldborgsund, rinder mig i Hu Sagnet om Herulerne — dette mærkelige Folk, der var den store Folkevandrings stridbareste Kæmper, altid i Spidsen, hvor det gik haardest til, snart kæmpende Side om Side med de romerske Legioner, snart sammen med Attilas Hunner. Da der var faldet Ro over det oprørte Folkehav, melder Hi-

Guldborg, Lolland ved Guldborgsund. NYKØBING F. TURISTF. FOT.
 Udflugtssted fra Nykøbing F. (Guldborgbroen).

storiën, at Herulerne drog mod Nord for at forene sig med deres nordiske Stammefrænder, men over deres senere Skæbne hviler det tætteste Mørke. En tysk Præst har imidlertid søgt at løse den heruliske Gaade. Han skildrer, hvorledes den sidste Rest af Herulerstammen en Sommeraften efter megen Omflakken kommer sejlene op gennem Guldborgsund, hvorledes Solnedgangen minder dem om Italiens Sol og Kysternes Frugtbarhed om den lombardiske Slette. Efter Aarhundreders Omtumlen beslutter de sig til at slaa sig ned paa den nordligste falsterske Kyst og opgive det urolige Krigerliv for at dyrke den gode Jord. Det er naturligvis en Hypotese, men der er alligevel et og andet hos de gamle »Riffelmænd« fra Vaalse, der kunde tyde paa Afstamning fra Herulerne.

Fra Guldborg gaar Sejladsen videre mod Syd gennem Sundet, der først er bredt og aabent, senere snævrer sig sammen og bugter sig, saa Kysterne synes at mødes. Paa Falster veksler Mark og Skov og ind mellem Skovene dukker frem Gaard efter Gaard, Vennerslund og Klodskovgaard, Pandebjerg og Ny Kirstineberg, medens Lollands Kyst domineres af *Fuglsangs* herlige Storskov indtil Nykøbing toner frem med sit Vartegn, det majestætiske *Vandtaarn*, bygget af Chri-

Vandtaarnet. Nykøbing F. FOTO-KUNST

stiani & Nielsen efter afdøde Arkitekt *Ejnar Ambts* Tegning. Taarnets Arkitektur er tidsbestemt, opført, som det er, i 1909 i Teknikens Gennembrudsalder, da man endnu ikke vovede at lade Jernbeton virke ved dens egenartede Skønhed, men mente det nødvendigt at camouflere. *Ejnar Ambt* løste denne Opgave saa godt, at det ofte hænder, at Fremmede spørger om, hvad det er for et gammelt historisk Taarn, og paa Teknisk Højskole i Ber-

lin blev der »før Krigen« holdt Foredrag om *Ambts* Taarn som Eksempel paa en Bygning af Jernbeton, der stod smukt i Landskabet.

Paa den nordligste Del af Havnen helt ude ved Vandet ligger *Guldborgsund-Pavillonen*, hvor i fordums Dage Nykøbing Slot knejsede med sine ni Taarne. Pavillonen er en To-Etagers Bygning, hvor i nederste Etage Nykøbing Roklub har sit Baadehus indrettet med alle Nutidens Krav for Øje og Roklubben værdig. Den er Byens Stolthed. Fra den udgik Muller-Holdet, *Jørgen Peter Muller* og hans Brødre, det var den første Roklub, der startede et Damehold saa tidligt som i Firserne, og endelig var det Klubbens berømte »Smedehold«, der ene af alle Danske hentede Olympier-Prisen hjem fra Stockholm.

I Pavillonens øverste Etage er en stor og stilfuld Restauration, hvor alt er storstadsmæssig arrangeret lige til Tjenernes elegante lysgraa Piccolo-Jakker, der leder Tanken hen paa en engelsk Yachtklub. Her er Sommeren igennem Musik af et udmærket Orkester, hver Aften Dans og af og til Solist-

Guldborgsundpavillonen.

J. F. JESSEN FOT.

optræden. Fra Pavillonen er der en aldeles vidunderlig Udsigt ud over Sundet, allerskønnest, naar Guldborgsolen gaar ned over de lollandske Storskove i et sydlandsk Farveorgie. Det var denne Solnedgang, der en Sommeraften inspirerede Sophus Claussen til det pragtfulde Digt om »Ekbátana«, og som Drachmann med sit Malerøje beundrede, naar han gik Aftentur paa Broen og Havnen rundt.

Dog Solnedgangen er ikke Pavillonens eneste Tiltrækning. Der er Liv paa Sundet i de lune Sommeraftener, Sejlbaadene krydser op mellem de to Øer, Motorbaadenes Mugge-Big blandes med Aaretagens Slub og Styrmandens Kommandoraab til Roerne, der træner til de store Kaproninger. Disse er Glanspunktet paa Guldborgsund, der frembyder et ualmindeligt festligt Skue, ikke alene Sundet med de mange Fartøjer og Robaadene, der piler om Kap paa den ideale Kaproningsbane fra Pandebjerg til Nykøbing, men ogsaa Havnen og Broen, hvor Tusinder af Tilskuere følger Opløbet med spændt Opmærksomhed.

Man føler, at man er i en By, der dyrker Sporten for Sportens Skyld. Hvad er nu Aarsagen til, at Sporten i saa høj Grad har sat sit Præg paa Nykøbing og gjort den til en førende By paa det Omraade? Naturligvis har Beliggenheden

Udsigt fra Guldborgsund-Pavillonen.

J. F. JESSEN FOT.

ved Guldborgsund skabt Muligheden, men derom er den ikke enestaaende her i Landet — den samme Betingelse har jo mange andre af vore Kystbyer. Jeg er ikke i Tvivl om, at det er gamle Skibsbygger *Eggert Benzon* — »Mester«, hvis Mindestøtte staar paa Havnepladsen — der har været den inspirende, ligesom han, »Kragejollens« Konstruktør, ogsaa uden for hans egen By har gjort en Indsats i dansk Sportsliv. Han lærte Ungdommen at plaske husvant paa Søen, baade at sejle og ro og at svømme. Betegnende er det, at hvis man spørger et Menneske, der er født i Nykøbing, om naar vedkommende lærte at svømme, lyder Svaret fra Kvinde som fra Mand uvægerlig:

»Svømme lærer man samtidig med at man lærer at gaa!«

Intet Under, at det var i Nykøbing, at *Jørgen Peter Muller* som Skoledreng begyndte de første famlende Forsøg paa det »System«, der med Rette har skaffet ham Verdensberømmelse som en Sundhedsapostel, for hvem Formaalet med Sport er at skaffe Hvermand Sundhed og Livsglæde, ikke at opdrage Menneskene til artistiske Kunstprodukter og ensrettede Nikkedukker. Det var ogsaa Drengenaarene og Sportslivet i Nykøbing, der gav *Peter Freuchen* Mod og Kraft til den farefulde Grønlandsfærd, der har gjort hans Navn verdenskendt.

Udsigt fra Nr. Vedby Møllebanke

J. P. JESSEN FOT.

II.

Desværre er det kun forundt de færreste at komme til Nykøbing søværts. Den daglige Dampskibsforbindelse mellem København og Nykøbing er forlængst nedlagt, saa man maa høre til de Lykkens Yndlinge, der enten selv er Lystbaad-Ejer eller er Ven med en saadan.

Imidlertid har vor Tid bragt Byen ualmindelig gode Trafikforbindelser over Land, der ydermere vil blive forbedrede til det rentud ideelle, naar Storstrømsbroen kommer og gør Falster landfast med Sjælland. Til den Tid tager Turen fra København til Nykøbing kun et Par Timer, hvad enten man bruger Tog eller Bil. Selve Kørslen over den høje Bro med den smukke Udsigt til Sjællands og Falsters skovklædte Kyster vil blive en Oplevelse.

For Bilisten er Turen til *Nykøbing* og videre til *Marielyst Østersøbad* eller *Gedser* kortest ad den slagne Landevej over Stationsbyen *Nr. Alslev*, i hvis Kirke findes Kalkmalerier fra det Trettende Aarhundrede, og forbi *Højmølle Kro*, oprindelig »Galgekroen«, en rigtig gammel Landevejs-Kro, beliggende nær *Ønslev Præstegaard*, hvor *Karl Gjellerup* gjorde Studier til sine to store Romaner, »Møllen« og »Rudolf Steins Landpraksis«, der begge foregaar i Egnen omkring Højmøllen og Hannenov Skov.

Har man ikke alt for travlt, vil man foretrække den noget længere, men ogsaa langt mere afvekslende Tur over Guldborg. Her passerer man først »Nørre Vedby Møllebanke«, hvorfra der er vid Udsigt til alle Sider over Storstrømsbroen og Smaalands havet til Sjælland og over Vaalse Vigs dybtliggende grønne Marker til de højere liggende nordvestlige Sogne Kippinge og Vaalse og videre over Guldborgsund til Lollands Skove, en Udsigt, der navnlig er smuk ved Solnedgang og har gjort Møllebanken til et yndet Udflugtssted. Her har den falsterske Forfatterinde *Helene Strange* indrettet et Friluftsteater, hvor hun ved Midsommertid opfører kulturhistoriske Folkelivsbilleder, som hun selv skriver, og som er bygget over Begivenheder i Egnens Historie, navnlig fra det Attende Aarhundrede. De udføres af Forfatterinden i Spidsen for Egnens Ungdom, der taler falstersk Dialekt og optræder i gamle Folke- dragter. Man nævner det populært »Helene Stranges Oberammergau«. Om den falsterske Dialekt faar man Begreb gennem følgende Vise af Helene Strange, hvortil Komponisten *Ludvig Reinau*, der er født i Stubbekøbing, har sat Musik:

Folkedragt fra Nordfalster.

»Paa Falster æ got aa være,
vist injen Stær æ bæjr,
hæ haa vi vaart aa de tære
haa rile mæ Ma aa klæjr.

Hæ Høvmænĳ saavel som Bynjer
faar got mæ Øl aa mæ Søvl,
vi gla væ vaart Arbæ' synjer,
æ goe væ Kré aa Føvl.

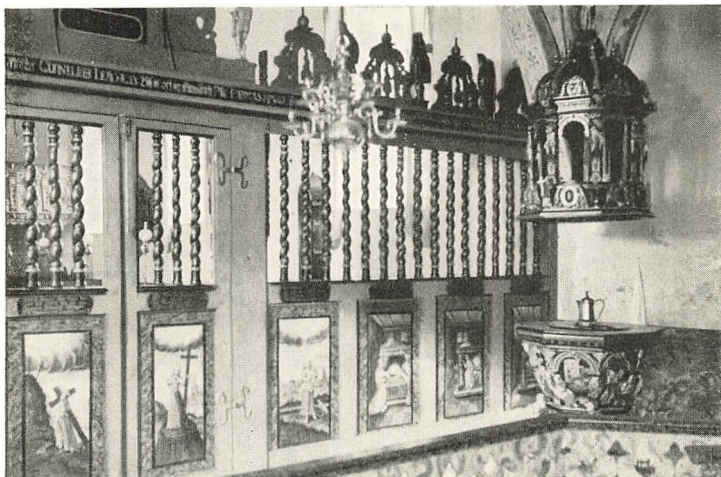
Aa smaakt dét Bellé sæ viser
omkrajse aa Skaa aa Sø,
aa vær in Falstring dej priser
som Danmarks dejleste Ø.«

Paa Møllebanken fanges Øjet af *Kippinge Kirkes* slanke spaantækte Laterne- spir, der virker mærkelig fremmedartet

Vester Kippinge Kirke. Falster.

mellem de hjemlige Kirketaarnes takkede Gavle. Kippinge Kirke var i den katolske Tid et af de mest yndede Valfartssteder i Danmark, hvortil der valfaredes ikke blot fra Danmark, men ogsaa fra Sverige og Nordtyskland i Troen paa, at der i Kirken opbevaredes nogle flydende Draaber af Kristi Blod, der havde undergørende Kraft. Rige Gaver tilflød Kirkeblokken, som de danske Konger brugte som Laanekasse. Da Kristian den Anden forlod Danmark, tømte han Blokken for 122 Gylden og 4—5000 Mark, og de blev ikke tilbagebetalt. Efter Reformationen afskaffede man naturligvis denne »Afgudsdyrkelse«, men for ikke at opgive den gode Forretning, »opdagede« man umiddelbart ved Kirken en undergørende Kilde, og til den valfartedes der til ind i forrige Aarhundrede. Blandt mange andre skal Kirsten Munk have ofret til Kirkeblokken i Haab om, at Fjerde Kristian herefter snart maatte himle. Selv om der nu ikke mere valfartes hverken til de flydende Draaber af Kristi Blod eller til den lige saa undergørende Kilde, bør man dog ingenlunde køre Kippinge Kirke forbi, thi den er baade udvendig og indvendig meget interessant. Det er ejendommeligt her fjernt fra Rom i en lille af-

Interior fra Vester Kippinge Kirke.

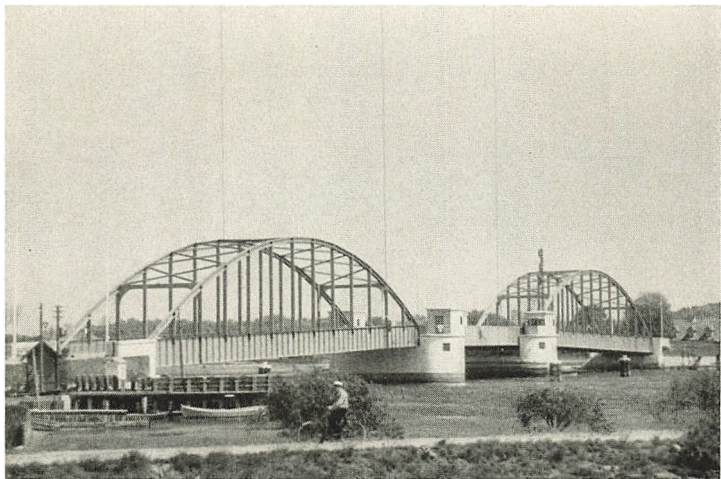
J. F. JESSEN FOT.

sides beliggende dansk Landsbykirke at finde velbevarede Rester af Romerkirkens internationale Kultur, parret med pudsige Naiviteter, Kippinge Kirke er ikke mere et Valfartssted, men alligevel en Seværdighed, som ikke maa køres forbi.

Dog den moderne Bilist haster videre og standser ikke, før han naar *Guldborg—Falster Færgegaard*, hvor han ved et godt Maaltid Mad nyder den smukke Udsigt — den, som Maleren *Albert Gottschalk* under et Sommerophold for mange Aar siden fæstede paa Lærredet — og overvejer, om han skal tage Vejen til Nykøbing ind over det bølgeformede falsterske Land gennem Brarup, Stadager og Sundby, hvor *Jørgen Bukdahls* Fader var Skolelærer og gav Sønnen det første Syn paa dansk Natur og dansk Sindelag, og i hvis Præstegaard den lille *Jørgen Peter Muller* digtede Salmer i den Tro, at han skulde blive en ny Brorson eller Kingo — eller om man skal rulle over »Guldborgbroen« til Lolland.

III.

Man vælger som Regel den sidste Vej. Er man kommet til Sydhavsøerne, vil man fornuftigvis besøge begge de to frugtbare Øer. Desuden virker Udsigten mod Nord til »Koskoven« og bagved den »Skansen«, som Svenskerne opførte under

Guldborg Broen.

J. F. JESSEN POT.

Karl Gustav, og mod Syd til »Guldborghave«s rosenduftende Plantage altfor uimodstaaeligt indbydende. Man forcerer Broen og kører ind paa Hotel »Prins Valdemar«. Her hænger i Gæstestuen et Billede af den berømte Cellist, afdøde *Henry Bramsen*, der træt af det opslidende Turneliv plejede at søge Fred og Hvile i Guldborg, hvor han dyrkede Friluftslivet, sejlene med sin lille Lystbaad i Smaalands havet eller mod Syd gennem Guldborgsund til Nykøbing.

»Guldborghave« er vor Tids »Valfartssted«, som ingen Turist bør drage forbi. Plantagen anlagdes i 1875 af en initiativrig Foregangsmand, Kreaturhandler *Hans Nielsen*, der i 80'ernes Nedgangsperiode eksporterede Tomater til England. I 1905 overdrog han Plantagen til sin yngste Søn, *Otto Nielsen* — den ældste Søn var den københavnske Bygmester og Lorry-Direktør *Valdemar Nielsen (Jernskæg)* — og i Aarenes Løb udvidedes den, saaledes at den nu udgør 34 ha mod 6 i 1905. Her avles de landskendte »Guldborgæbler« og »Nørregaardæbler«. Plantagen, der er smukt beliggende langs Guldborgsund og paa Landsiden dækket af store Skove, er en Seværdighed, der byder Turisten Skønhedsindtryk hele Sommeren igennem.

Her er vidunderlig smukt i Maj, naar Frugttræerne paa 25

Frugtplukning i »Guldborghave«. I Baggrunden Guldborgsund og Falster.

ha. Land staar i Blomst, men det er ogsaa en Oplevelse at gæste Plantagen i September, naar de bugner af moden Frugt, for ikke at tale om Rosentiden i Juli, hvor der hvert Aar afholdes en Rosenudstilling omfattende over 200 Rosenarter. Da jeg en saadan Julidag saa udover Rosenmarkens Farvepragt, var der et eller andet Maleri, det mindede mig om. Jeg kom saa i Tanker om, at Maleren *Svend Johansen* havde fortalt mig, at han som lille Københavnerdreng havde tilbragt adskillige Sommerferier hos gamle Hans Nielsen, der tog ham i Haanden og førte ham rundt i Plantagen, visende ham Roserne og Frugttræerne og aabnede hans Blik for Naturens Farvepragt.

Uvilkaarligt nynner man »Rosen blusser alt i Guldborghave«, men i Modsætning til den gamle Guldalder-Digter drager man den Slutning, at *Danmark er et rigt og frugtbart Land.*

Fra Guldborg gaar Turen langs Lollands Østkyst gennem Landsbyerne Majbølle og Hjelm og Herregaarden Fuglsangs Skove til Nykøbing. Landsbyerne ligner ikke de falsterske, Bøndergaardene, opførte af røde Mursten, der er karakteri-

„Gl. Guldborghave“ — typisk Bygning for Guldborgland.

stisk for alt, hvad der har hørt under Baroniet Guldborgland, virker mere malerisk, men ogsaa mere gammeldags, og de er langt fra saa pertentlig vedligeholdte som de falsterske Bøndergaarde. Men Jorden er lige saa frugtbar, og ud over de gyldne Marker skimter man Sundet, der trækker sin blanke Stribe mellem Øernes bølgeliniede skovklædte Kyster. Man kører først langs Skove, hvor Bøgen veksler med Granen og den unge Eg, og derefter ind gennem »Fuglsangs Storskov« — der populært kaldes »Hamborgskoven« og er et yndet Udflugtsted for Nykøbing. I denne smukke og forstmæssig velholdte Skov kan Cyklisten og Fodgængerens færdes Time efter Time stadig opdagende nye smukke Partier. Her gik den unge Student *Georg Brandes* som Gæst hos Rektoren i Nykøbing, Historikeren *Caspar Paludan-Müller*, sammen med Vennen *Jens Paludan-Müller*, der faldt ved Sankelmark, Fodtur til Majbølle for at besøge den joviale Pastor Krogh og videre til Klubbal i Maribo, hvor han optraadte i den høje, svære Præsts altfor store Kjole.

Syd for Hamborgskoven er store Arealer af Fuglsangs Jorder udlagt til pyntelige Kolonihaver, og midt inde i denne

Stendysse i Hamborgskoven.

J. P. JESSEN POT.

Nutid findes en ualmindelig velbevaret Stendysse, der er en af de største her i Landet.

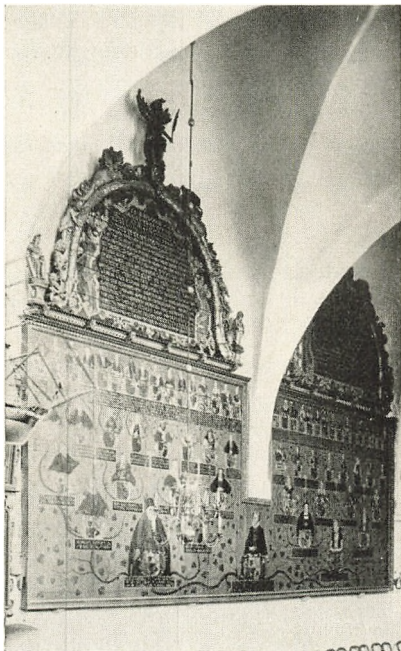
Ad Thoreby Landevej gennem en Lindeallé, der fortsættes ud paa den Dæmning, der fører til Kristian den Niendes Bro, holder Bilisten sit Indtog i Nykøbing, hvis store Havneanlæg paa begge Sider af Broen med Magasiner og Fabrikker fastslaar, at Byen ikke alene er smukt og idyllisk beliggende, men ogsaa en By med Fremdrift og Købmandsaand.

IV.

Nykøbing kan ikke prale med, at den har været Skuepladsen for store Slag eller anden Krigerfærd, derimod sluttede Valdemar Atterdag og senere Hans paa Nykøbing Slot Fred med Hansastæderne og Margrete endog Forbund med dem mod Fetaljebrodrerne. Den er heller ikke Kongemindernes By — der findes ingen Kongegrave i Nykøbing. Ganske vist døde den sorgmuntreste af alle danske Konger, Kristoffer den Anden, paa Nykøbing Slot, men hans Grav findes i Sorø.

Det har været Dronningerne, hvis Navn har været knyttet til Byen. Her havde allerede Kristoffer den Førstes energi-

ske Dronning *Margrete Sprænghest* sit Enkesæde, og hendes Eksempel fulgtes af adskillige af Oldenburgernes tyske Dronninger. Mest Betydning for Byen havde Kristian den Fjerdes dygtige og foretagsomme Moder *Sofie af Mecklenburg*, der i 33 Aar residerede i Nykøbing og gjorde alt, hvad hun formaaede, for at gøre Byen til en værdig Dronninge-Residens. Saaledes byggede hun den gamle Borg om til et stort og smukt nyt Slot, der blandt andet havde sit eget Vandværk, der hentede sit Vand fra de samme Kilder, som leverer Vand til vort Vandværk.

J. F. JESSEN FOT.
Mecklenburgske Stammtavle i Nykøbing F.s Kirke.

Hendes Regeringstid var Nykøbings Guldalder, ikke mindst fordi Gedser—Warnemünde den Gang var Hovedforbindelsen mellem Danmark og Fastlandet. Senere blev andre Ruter de førende, og lidt efter lidt gled Nykøbing i Baggrunden, indtil man i 1767 nedrev Slottet. Det var først tilbudt Byens Borgere, men de var for smaatskaarne til at turde modtage denne kongelige Gave, og saa blev det gamle pragtfulde Slot solgt til Nedbrydning for 16,718 Rdlr. Det tyvende Aarhundredes Nykøbing plejer at betegne de Hundrede Aar, der fulgte efter denne bedrøvelige Begivenhed, som Byens »Tornerose-Søvn«

Alligevel har denne Tid vel ogsaa haft sine Lyssider. Læser man *Gustav Wieds* lille Bog »Bedstemoders Manuskript« — en af de bedste Skildringer af dansk Provinsliv i forrige Aarhundrede — der foregaar i Nykøbing, hans Moders Barnsby, faar man Indtryk af en lille bedaarende Stillebens-

Idyl. Netop under denne »Tornerose-Søvn« kom der to Mænd til Falster, der ikke alene satte deres Præg paa Byen og paa Sydhavsøerne, men som ogsaa hver paa sin Vis satte Skel i Danmarks Historie, den danske demokratiske Forfatnings Fader *Ditlev Gothard Monrad* og det moderne danske Landbrugs Grundlægger *Eduard Tesdorpf*.

Det var fra Nykøbing Bispegaard, at den unge Monrad i 1849 drog ind til København, og mens man i den grundlovgivende Rigsdag vrøvlede frem og tilbage, om Aftenen samlede Rigsdagsmændene paa Angleterre til Møder, der varede til langt ud paa Natten, og hvor Danmarks Riges Grundlov blev til under hans Førerskab, og det var i Nykøbing Bispegaard, at den gamle Monrad, hjemkommen fra New Zealand, skrev sine Vismands-Ord om »Den stille Magt«, og herfra rullede han, selv Kusk, i sin lille Gig paa Visitats rundt i Stiftet, tidlig og silde, optaget af at højne Folkeskolen og dermed Landsdelens kulturelle Standard.

Det var ved Nykøbing Havn, at Eduard Tesdorpf, Hansakøbmanden, der blev dansk Godsejer, havde sit eget Pakhus og først i 70'erne startede direkte Dampskibsforbindelse mellem Nykøbing og Hull til Eksport af danske Landbrugsprodukter til England. Han satte igennem, at den danske Landmandsforsamling i 1872 afholdtes i det den Gang afsides beliggende Nykøbing, fik Sukkerfabrikken startet som lokalt Andelsselskab og var i høj Grad medvirkende til, at Gedserbanen anlagdes, hvorved Byen atter kom til at ligge paa en Verdensrute. Paa Nykøbing Kirkeplads rejstes hans Mindestøtte tyve Aar efter hans Død.

Monrads Grav findes paa Nykøbings ældste Kirkegaard, men man savner stadig en Mindestøtte ogsaa for ham — den kunde passende rejses i 1937 et halvt Aarhundrede efter hans Død.

V.

Nykøbing er, som de fleste danske Købstæder, ikke særlig rig paa gamle Bygninger, men det taler til Ros for det tyvende Aarhundredes Nykøbing, at man i Modsætning til de smaatskaarne Forfædre, der rolig saa paa Slottets Nedrivning, har værnet om de faa, der var tilbage fra Fortiden. Der er

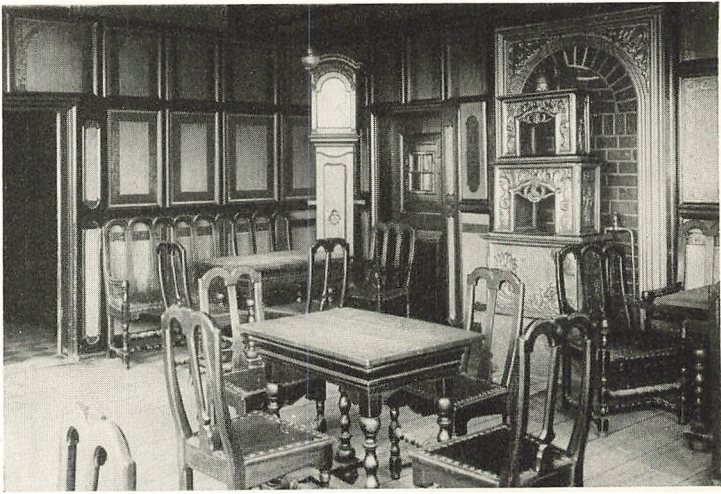

Czarcens Hus, Nykøbing F.

FOTO-KUNST

den gamle *Graabrødre-Kirke* med Munkegangene og den Mecklenburgske Stamtavle, malet af Anton Clement og forestillende Dronning Sofie og hendes Forfædre, der er *Ritmestergaarden* paa Hjørnet af St. Kirkestræde og Langgade, og der er *Czarcens Hus*, der har sin egen Historie. Da Czar Peter i 1716 paa Vej til København stoppede op i Nykøbing, var han ikke tilfreds med Opholdet paa Slottet, men foretrak at spise sin Frokost paa den stedlige Gæstgivergaard. Om denne Begivenhed opslog Værten en Mindetavle, og da Alexander den Tredie som Storfyrst-Tronfølger i 1867 sammen med sin Svigerfader Kristian den Niende var i Nykøbing for at indvi Broen over Guldborgsund, maatte han naturligvis aflægge en Visit i Huset, der stadig var Gæstgivergaard, og dette affødte en ny Mindetavle. Det var om dette Hus, at Sophus Claussen skrev :

»Hvor fordum Czar Peter har spist,
 staar endnu *det skæve Hjørne*
 omvaktet af Markedets Bjørne.

Stuen, hvor Czar Peter spiste.

J. F. JESSEN FOT.

Navnet var meget betegnende, thi det gamle Hus havde i Tidens Løb faaet saa megen Slagside, at det saa ud, som kunde en rask Efteraarstorm vælte det omkuld. Men saa fik Ejeren, Hotelejer Peter Henriksen, den Idé, at ansøge Czar Nikolaj om Hjælp til at restaurere og bevare det Hus, hvori hans store Forgænger havde spist sin Frokost. Han opnaaede virkelig et Tilskud paa 15,000 Kr. mod at føre den historiske Stue tilbage til sin oprindelige Form og mod, at der paa Ejendommen tinglystes en Servitut, hvorefter Huset til »evige Tider« skulde fredes og den russiske Regering have Forkøbsret ved Ejerskifte. Restaureringen udførtes i 1898 med megen Omhu af Arkitekt *Henrik Glahn*. Stuen med de gamle Fyrretræs Paneler og smukt dekorerede Loftsbjælker gav et morsomt og her til Lands sjældent Billede af et borgerligt Værelse fra Slutningen af det 17de Aarhundrede og var i Forbindelse med den hyggelige rosenprydede Gaardrestaurant en Seværdighed, der besøgte af alle Turister. Destoværre er Stuen i Gullashtiden blevet overmalet, og senere er Restaurationen dør og i Haven blevet nedlagt og Huset indrettet til Museum, kaldet »*Falsters Minder*«, hvor der blandt andet findes en meget værdifuld Samling Oldsager baade fra Sten-

alderen og Bronzealderen, skænket af Overlæge *Otto Lassen*.

Restaureringen af Czarens Hus gav Stødet til, at ogsaa andre gamle Bygninger førtes tilbage til den oprindelige Skikkelse, saaledes den *Benzonske Købmandsgaard* og den hundreaarige *Mackeprangske Boghandel* paa Byens gamle Hovedstrøg. I den stærke Udviklings- og Byggeperiode i den sidste Menneskealder har de gode Tider medført et omfattende Villabyggeri, der giver Byen et hyggeligt og velhavende Præg. Fra den Tid skriver sig ogsaa *Raadhuset*, med den meget stilfulde Byraadssal, som Forfatteren *Harald Tandrup* har beskrevet som »mindre, men visselig skønnere end Folketings-salen paa Kristiansborg«, og som fastslaaer den høje Standard, som lige fra Sofie af Meckelnburgs Dage har kendetegnet Byens Haandværkere. Men billig har den ikke været — man paastaar, at Raadherrernes Stole hver især har kostet 800 Kr. Sligt forpligter, men Forhandlingerne i det høje Raad foregaar ogsaa paa fuldtud parlamentarisk Maade. Naturligvis — baade Borgmesteren, Socialdemokraten *H. P. Jensen* og den konservative Oppositions Fører, Hospitalsforstander *Oluf Jensen*, er begge Medlemmer af det ærværdige Landsting. De er desuden begge milde og venlige Fynboer, og deres Forhold til Byen karakteriseres bedst derved, at de i Omtale overalt hedder »H. P.« og »Oluf«.

Paa Byraadssalens Langvæg hænger et stort Billede af Byens Redningsmand under Svenskekrigen, Provsten *Jes Jessen* med Familie. Da Karl Gustav i Februar 1658 paa sin dristige Færd over Bælt og Sund passerede Falster, paalagde hans Officerer Byen en saa stor Brandskat, at den var viet til Undergang. Under en Gudstjeneste, hvor Karl Gustav var til Stede, paatalte Jessen dette Overgreb mod en værgeløs By i saa kraftige Vendinger, at Kongen efter en senere Samtale i Jessens Hjem nedsatte Brandskatten, der var paalagt uden hans Vilje, til en Ubetydelighed, saaledes at Byen slap billigt fra den Krig, der gav Stubbekøbing Grundskuddet.

VI.

Selv om Guldborgsund maa betragtes som Nykøbings fornemste Tiltrækningskraft, byder dog ogsaa Landsiden paa smukke Omgivelser. Fra Nord til Syd er Byen omkranset af

Nykøbing F. Udsigt over Havnen, Chr. IX Bro og Guldborgsund.

Skove, Bangsebro, Østerskov, Folehave, Hallerup og Lindeskoven, der tilsammen danner et Læbælte mod Østenvinden, og helt ind ved selve Byen Kohaven og *Vesterskoven*. I den sidste, der tilhører Byen, findes et landligt Traktørsted — oprindeligt et gammelt Skovløberhus, nu udvidet med en Pavilion, hvor der er Koncert og Solistoptræden. Her er ogsaa en zoologisk Have, der endnu er i sin Vorden, men som er smukt anlagt og allerede efter kun faa Aars Forløb har en meget seværdig Dyrebestand. Kohaveskoven, der støder op til *Vesterskov*, men hvis andet Yderpunkt kun ligger faa Minutters Gang fra Byens Axeltorv, udmærker sig ved idylliske Spadserestier og ualmindelig smukke Bøgetræer. I Forbindelse med Kohaveskoven paa et tidligere Engareal, der delte Byen i to Dele, anlagdes omkring Aarhundredskiftet et Lystanlæg med Sportspladser til Fodbold og Tennis, og hvor der nu endog findes en Badmintonhal, alt fuldtud tidssvarende, som det sig hør og bør, i en moderne Sportsby.

Dog, det, der i Nykøbing mest forbløffer den fremmede, er Livet i Byen — den er, som et københavnsk Blad for et Par Aar siden skrev »en moderne følende og stærkt levende By.« Der er intet, der minder om den gammeldags Provinsbys lange solbeskinnede mennesketomme Gade med nedrullede

Markiser og midt i Gaden en ensom Høne, der søger sin Føde mellem de toppede Brosten. Der er altid Liv i Gaden, Biler og Cykler og travle Mennesker som i en Storby. I Hovedgaderne, Langgade, Jernbanegade og Østergade er der Butik ved Butik, der ikke staar tilbage for de københavnske, der er endog et Stormagasin, der i sin Art er det største udenfor København. Ogsaa Kafé- og Forlystelseslivet flourer. Byen har sin »Landsby« med Optræden af de samme internationale Artister som Lorry, Valencia og National-Scala, paa Hotel Valdemar og i den morsomme og originale »Kafé Nic« paa Torvet er der Koncert og Solistopræden, og Byens Sommer-Revu er under Gerda Christophersens Ledelse blevet en Attraktion, der drager Besøgende langvejs fra til Byen. Da det gamle Teater i 1934 brændte, har den i de sidste to Aar haft til Huse i Jernbane-Hotellet, der ejes af Omegnens Landboere, og hvor der findes en stor Fest- og Forsamlingsaal. Paa det gamle Teaters Brandtomt rejser sig nu som en Fugl Fønix et nyt Teater — ikke nogen »Stærekasse«, men et fuldtud moderne indrettet Teater. Det er Byens Industri- og Haandværkerforening, der er Bygherre, men for at faa Teatret saa tidssvarende som muligt, tegnede Byens Borgere sig paa en halv Snes Dage for 180,000 Kr. til Hjælp. I Forbindelse med Teatret bygges et Hotel, indrettet med alle Nutidens Krav for Øje, og samtidig har Landboerne anvendt cirka en halv Million paa Udvidelse og Modernisering af Jernbanehotellet. I Forvejen har Byen, foruden flere mindre Hoteller, Grand Hotel Phønix, hvor Holger Drachmann søgte Fred og Hvile for sine nedbrudte Nerver i Foraaret 1907, og hvor han malede sine sidste Malerier — der nu hænger i Lorrys Drachmann-Kro — og skrev i sit sidste Digt »Valborgdagen«.

Sporskiftet i Nykøbings Historie — da Byen vaagnede af Tornerosesønnen — fandt Sted den 4. Juli 1867, da Kristian den Niendes Bro indviedes, og *Alexander den Tredie* foretog den første officielle Drejning af Svingbroen. Det kræver normalt to Mands forenede Kræfter, men den kæmpestærke russiske Bjørn drejede den Dag Svinget egenhændigt og alene, og dermed var Falster blevet landfast med Lolland og Nykøbings Opland fordoblet. Næste Sporskifte indtræffer, naar Storstrømsbroen indvies. Hvad Nykøbing venter sig af denne Be-

givenhed, fremgaar af følgende Vers, der skyldes den stedlige Revudigter, *Sigvard Mørch*:

»Nykøbing vil faa et livligt Ry
som en virk'lig ubeskriv'lig By.
Naar Storstrømsbroen kommer, jeg hylder stolt og glad
med Ingrid-Hilsen Nykøbing som *Danmarks Hovedstad*.«

Man har i det moderne Nykøbing haft Blikket aabent for Udstillingers turistmæssige Betydning. Allerede i 1895 arrangerede afdøde Købmand *Julius Bernth* en lille fiks Udstilling af Byens Industri og Haandværk, i 1907 var Byen saa langt fremme, at den dristede sig til en International Automobil- og Elektricitetsudstilling, og i 1930 startede Industri- og Haandværkerforeningens Formand, Bogtrykker *H. V. Rasmussen*, en Amtsudstilling, der blev en afgjort Sukces.

Nu spekulerer man i Nykøbing paa noget helt nyt paa Udstillings-Omraadet, *naar Storstrømsbroen indvies*.

Bøtø og Marielyst Østersøbad.

»I Sommer besøgte jeg *Marielyst Østersøbad*, og jeg vilde ønske, at jeg hver Sommer havde Lejlighed til at opholde mig paa dette idylliske Badested med den herlige Strand og den ugenerte Tumleplads for Børn. (*I. P. Muller, d. 27/10 1909.*)

I.

Bøtø er ikke Falster, men noget helt for sig selv. Paa ældgamle Danmarkskort ses Øst for Sydfalster en lang, smal Ø, der nævnes snart Bøtten, snart Beitte eller Bytte. Til dette havoverskyllede Ingenmandsland sendte Kristian den Andens kloge »Statsminister« *Sigbrit Willums* en Koloni af sine hollandske Landsmænd ikke alene for at de skulde levere Køkkensager til Nykøbing Slot, men ogsaa fordi de fra deres Hjemland var kendt med at bygge Værn mod Havet. Dette gjorde de saa godt, at Kristian den Tredie i 1552 gav dem »Livsbrev« paa den Del af Øen, som de havde inddiget. De var dygtige Folk, der drev Eksport til de tyske Købstæder med Grønsager og Fjerkræ, Lam og Fisk. Eksporten foregik fra to Havne, »Bøtøminde« mod

Jernbanegade i Nykøbing F.

FOTO-KUNST

Nord — hvoraf endnu findes Rester paa Badehotellets Jorder — og »Rostocker Fahrhafen« mod Syd. Men i det syttende Aarhundrede meldes om onde Tider for Bøtø, Retten til Eksport fratages Bønderne, Havneindløbene tilsandes, Markerne ødelægges af Flyvesand, og »forladte Gaarde« høres der om Gang paa Gang. Først ind i Midten af forrige Aarhundrede har Lykken vendt sig, en Opblomstringstid begynder, og der tales om den rige Bøtøbonde, der, da han ikke kan faa den forlangte Pris for sit Smør paa Nykøbing Torv, flot erklærer, at det er lige meget, han har Raad til at tage det med hjem og bruge det til Vognsømørelse.

Men saa kom *Stormfloden* den 13. November 1872, der paa Bøtø rasede værre end noget andet Sted i Landet, Gaarde og Huse skyllede væk, og 28 Mennesker fandt Druknedøden sammen med Hundreder af Dyr. Af de gamle Bøtøfolk, der oplevede denne Katastrofe, er kun en tilbage, gamle *Peter Mogensen* paa »Skovlyst« — en Gaard. der i 220 Aar er

gaaet i Arv fra Fader til Søn gennem otte Slægtled fra 1715, da Stamfaderen, Svenskeren Niels Mogensen, giftede sig med en Enke paa Gaarden. Peter Mogensen kan fortælle om Stormflodsnatten, da han og hans Familie maatte redde sig op paa Loftet, og ved Daggry kikkede ud gennem Loftslugen og med Forfærdelse opdagede, at Nabogaarden var forsvundet, revet med af Bølgerne, der havde opslugt alt levende, baade Mennesker og Dyr. Paa Skovlyst reddede Menneskene Livet, men hele den gode Besætning omkom med Undtagelse af en eneste Hest, der rev sig løs og svømmede rundt om Gaarden med Manken flagrende opover Bølgetoppenes Skum, men det var heller ikke nogen almindelig Hest — det var Gaardens »hvide Hest«. Fra ældgammel Tid gik der Sagn om en ond Aand, kaldet »Malpytten«, der huserede paa Bøtø formummet som en hvid Hest, som i de mørke Efteraarsaftener ledte Køretøjerne ud i Uføret, saa Vognen væltede, og det hændte, at baade Folk og Fæ druknede. Det var Malpytten, der var i Østenvinden, naar den flængede Taget af Husene, det var Malpytten, der i Augustnattens Taage drev de forvildede Lam ud i Noret, hvor de ynkelig omkom. Mon det ikke ogsaa var dens hvide Manke, der Stormflodsnatten vajede over de fremstormende Bølger?

Om hvorledes det hærgede Land saa ud, da Vandene sank, har den unge Digter og Maler *Holger Drachmann*, der nogle Dage efter Stormfloden besøgte Bøtø, i »Efter Orkanen« givet en Skildring, hvori det blandt andet hedder:

»Det var Kong Hans's skæbnesvangre Ditmarskertog. Oversvømmede Marker, dybe Grøfter paa Siderne, bundløse Veje, en kold, klam Vind, der drev Regnen foran sig hen over det flade Landskab, hvor nu og da Taget af sammentyrte Huse ragede op af Dyndet. Det var Vejen fra Meldorp til Heide. Sandet var det værste ved Oversvømmelen. ... Overalt dette golde Lag, blandet med Grus, Sten og Tang. Ind i Husene var det trængt, det strakte sig over Marker, Enge og Haver, det var ikke længer den frugtbare Øs Sydspids, man vandrede paa, det var *Havets Bund*, bedækket med alt, hvad der hørte Havet til: Vrag, Tilintetgørelse. Bøtø var saa at sige raseret. Der skulde Aars Arbejde til for at drive Fjenden fuldstændig ud.«

Hvad den unge Kunstner i disse uhyggelige Novemberdage saa og hørte paa Bøtø, satte Spor i hans senere Digtning,

Villabebyggelse i Plantagen v. Marielyst Ostersøbad. SONDERGAARD FOT.

man mærker Inspirationen i »Syndfloden«, »Vandenes Datter« og »Esther«, og i »Havfruen« er Handlingen henlagt til Bøtø og de falsterske Diger.

Ogsaa en anden Maler, den i Nykøbing hjemmehørende *Mathias Lütken*, søgte ud til Bøtø, og fra hans Haand findes i »Illustreret Tidende« en Tegning, der meget betegnende hedder: »De søger de Savnede den 14. Nov. 1872«.

Man vil forstaa, at det atter blev onde Tider for Bøtøboen. Der var Aar, hvor der saa at sige ingen Høst var, og da Diget var rejst og havde skabt en vis Tryghed over for Havet, indtraf Landbrugskrisen, der ogsaa ramte Bøtø haardt. Atter hører man om »forladt Gaard«, om stadige Besøg af Fogeden og om Tvangsauktioner. To af Gaardene »Nørrevang« og »Marielyst« maatte Østifternes Kreditforening overtage, andre skiftede ustandselig Ejere og over Halvdelen af Bøtø var værdiløse Hede- og Sandmarker, hvor tre Rødtjørn — kaldet »Bøtø Skov« — lyste op som en Oase i Ørkenen.

Bøtø var de frugtbare Sydhavsøers sorte Faar.

II.

I vore Dage vil man være tilbøjelig til at mene, at Malpytten i Virkeligheden har været en god Aand, thi alle de

Ulykker, der i Slutningen af forrige Aarhundrede væltede ind over Egnen, har i det lange Løb vist sig at være til dens Bedste. Det er det milelange marehalmsklædte Dige, skabt som Følge af Stormfloden, der er Badestedets Grundlag, det var Stormflodens Ødelæggelse af Markerne, der var Aarsagen til, at man omkring Aarhundredskiftet anlagde den endeløse Plantage af blaanende Graner, slanke Birke og haardføre Elletræer, det var Tvangsauktionerne og den dermed følgende Værdiforringelse af Ejendomme, der blev den direkte Aarsag til, at *Marielyst Østersøbad* blev startet.

I 1904 blev »*Nørrevang*« og »*Marielyst*« solgt til *Niels Christoffersen*, en sjællandsk Landmand og Ejendoms-handler, der havde tænkt sig at kunne gøre en rask Forretning ved Udstykning af de 5—600 Tdr. Land, der hørte til de to Gaarde. Da dette viste sig lettere sagt end gjort, foreslog jeg ham, at vi skulde starte et Badehotel paa Bøtø, og Resultate blev, at vi den 28. Juli 1906 aabnede *Marielyst Østersøbad* under saare beskedne Forhold — kun 12 Værelser i den gamle Bondegaard. Ideen slog saa godt an, at vi allerede næste Aar maatte udvide, og samtidig byggede jeg de tre første Villaer »*Kitzwalde*«, »*Tannhäuser*« og »*Troldtøj*« — nu ligger der op imod 400 Villaer og Sommerhuse paa Bøtø.

Badehotellet har stadig til Huse i den firlængede Bondegaard med det røde Bindingsværk, hvor alt er ægte uden Spor af falsk Romantik. Ogsaa den gamle Bondehave har bevaret sit Præg, der er blomstrende Busketter og Rabatter og en Dam med snadrende Gæs og Ænder, kvækkende Frøer og dybt nede i Mudderet en ældgammel Skildpadde. I den hyggelige lyse Spisesal sidder Gæsterne i de hvidlakerede Sofaer med rødt Fløjlsbetræk, der i fordums Dage var en Seværdighed i Richards Konditori i Hovedvagtsgade i København. Her sad i Rusaaret de to unge lidt forlegne Provsstuderter *Peter Nansen* og *Gustav Esmann* og spiste Napoleonskager, mens de med nyfigne Blikke »trak Veksler paa fremtidige Stævnemøder« med det københavnske Bourgeois unge Døtre, hvis Børn og Børnebørn nu i de samme Sofaer delikaterer sig med Hotellets Specialiteter, Kyllinger, der ikke er fabrikeret paa Maskine, men »individuel« opdragede, og Pandekager, som Værten *Harald Ras-*

Boto Strand ved Marielyst Østersøbad.

J. F. JESSEN FOT.

mussen egenhændig tilbereder. Der afholdes selvfølgelig ogsaa »København-Aftener« i Hotellets Selskabssal, der en Gang var Sommerteater i Nykøbing, hvor *Henrik Malberg* og *Emanuel Gregers* i Ungdommens Vaar var Direktører, og hvor selve *Carl Alstrup* gjorde Springet fra lyrisk Provinslesker til straalende morsom Revukomiker.

Foruden Hotellet er der flere Pensionater »*Tannhäuser*«, »*Solglimt*« og »*Nørrevang*«. Paa denne gamle Bondegaard er der foruden Pensionatet indrettet en halv Snes Tre-Værelsens Lejligheder, hvor Folk kan føre egen Husholdning. Ude paa »*Søndervang*«, der i 90-erne var »forladt Gaard« med halvandet Hundrede Tønder Land Hede- og Sandmarker, er nu i en smuk og velholdt Ungskov startet en »*Østersø-Lejr*«, hvor man kan leje pyntelige Telte med alt Tilbehør for et Døgn eller, om man vil, for hele Sommeren.

Da Drachmann under sit Ophold i Nykøbing i Foraaret 1907 efter 25 Aars Forløb gensaa Stormflodslandet, følte han sig saa tiltalt af de forvandlede Forhold, at han besluttede at tage Sommerophold paa Marielyst Østersøbad og, som han sagde »skabe et nyt Skagen« for de unge Kunstnere. Hans Sygdom og Død forhindrede ham i at udføre denne

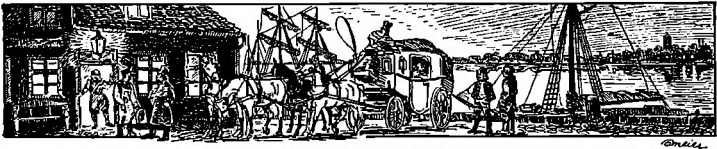
Tanke, men Kunstnerkolonien kom alligevel, da de to unge Malere *Olaf Rude* og *Carl Holm* sammen med *Henrik Malberg* i 1908 holdt deres Indtog paa Bøtø. Da Rude samme Efteraar første Gang udstillede paa Charlottenborg, var det et Maleri fra Marielyst, og paa »De Tretten«s berømte Udstillinger i de følgende Aar saas Bøtø Strand og Skov paa Carl Holms og *Ejnar Hansens* Lærreder. Men det var Henrik Malberg, der blev Koloniens Centrum, og i hvis Køl vand Skuespillere og Operister, Digttere og Malere søgte ud til hans lille hyggelige Husmandshus »*Storkereden*«. Han arrangerede Fugleskydninger, hvis første Fuglekonge var den svenske Forfatter *Frank Heller*, der i flere Aar var Badestedets sikre Gæst.

Den Tid er forlængst forbi, da enlige Hestekøretøjer ad næsten ufremkommelige Veje asede sig frem til en ukendt Strand, der var saa jomfruelig, at man kunde færdes der hele Dage uden at møde hverken Mennesker eller Dyr, kun Strandens vilde Fugle. Nu farer om Søndagen Hundreder af Bilister og Cyklister i Tusindvis ud til den samme Strand, hvor der udfolder sig et Badeliv saa ideelt som næppe noget andet Sted i Danmark. Arealet er saa uendelig vidtstrakt, at Tusinder af solbadende Gæster intet fylder, Sandbunden skraaner regelmæssig og glat ud til Revlen, blændende hvid og fri for Sten og Tang, og Vandet er krystalklart, rent og friskt og uden nogen som helst Forbindelse med Kloakudløb.

Hvilke fantastiske Muligheder frembyder ikke *Storstrømsbroen* for dette gamle Ingenmands- og Stormflodsland, der, naar Falster bliver landfast med Sjælland, kun ligger et Par Timers Bilkørsel fra København.

Det er ikke mere 1872, men 1906, der er »Bøtøs Kalenderaar« og der er ingen, der smiler skeptisk over det Lykønskings-Telegram, som Drachmann sendte til Indvielsen af Badehotellet den 28. Juli 1906:

»Pragtfuld Strand og grønne Enge,
dejligt Bad og bløde Senge,
Skygge i en gammel Have,
Frue, som kan god Mad lave.
Hurra! Østersøens Vover —
Falsters Fryd, Marielyst!«

NORDFALSTER

Af A. J. POULSEN

DET Stednavn paa Nordfalster, som mest har fæstet sig til rejsende Menneskers Bevidsthed, er vel Orehoved, det falsterske Tilknytningspunkt for Overfarten over Storstrømmen. Naar Nordfalster hidtil ikke, turistmæssigt set, har erobret sig den Plads i Solen, som det i Virkeligheden er berettiget til, kan en undskyldende Forklaring maaske søges deri, at det Førsteindtryk, man i Orehoved faar af Nordfalster, ikke kan virke tillokkende, og de Strækninger, Jernbanen derfra gennemskærer paa Farten mod Syd, maa betegnes som ret karakterløse. Intet Billede, opfanget fra Kupéinduet, vækker hos den Rejsende en Længsel efter nærmere Kendskab til disse Steder. Orehoved Stationsby er som Stationsbyer er værst. Den voksede frem af den bare Mark, da den falsterske Jernbane blev anlagt i Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede. Da Færgedriften kom i Gang, skabtes der vel større Liv, men Overfarten var for kortvarig til ret at fæste sig i Bevidstheden: en Tumlen med Haandbagagen ud af Kupéen og ombord paa Færgen, og næppe havde man pustet ud, før man skulde tumle fra Færgen og op i en ny Jernbanekupé. Hele denne Trafikepoke blev ikke gammel nok til at skabe sig sin egen Poesi og Patina, og nu er den jo snart slut.

Helt anderledes med den forudgaaende Epoke, da det nordfalsterske Tilknytningspunkt for Overfarten fra Sjælland var det lidt østligere beliggende Gaabense. Her gik den alfare Vej gennem Aarhundreder. Staar man under de ældgamle Linde foran den velbevarede gamle Post- og Færgegaard, synes man endnu at høre munter højroestet Tale af farende

Folk, som kvæger sig til den fortsatte Rejser Strabadser inde bag Færgegaardens høje Vinduer — maaske har Czar Peter den Store her strakt Benene og styrket sig ved et Krus falstersk Gammelt-Øl. I Rokokodøren fremtræder Færgeforpagteren og giver sin Ordre til Postdiligncen, hvortil Forspand leveres af de Omegnens Bønder, som har de bedste Heste. Myndige Folk disse Færgeforpagtere, det faar man Indtryk af, hvis man besøger Nørre Vedby Kirke, hvor en af dem, som forud havde været kongelig Mayeståts Kong Frederik den Andens »Leibknecht«, har ladet ophænge et fortræffeligt udført legemsstort Dobbeltportræt af sig selv og sin værdige Madame. Og selve Færgens Betjeningsmandskab »Færgekarlene«, ogsaa de bragte et Pust af noget fjernt og fremmed ind i Egnens Folkeliv, farende Søens Folk, som, trætte af de lange Rejser til Kinakysten og hvor ellers, nu havde slaaet sig ned her, hvor dog en svag Duft af Saltvand kunde forbindes med fast Tilknytning til Hjemmets Hygge. Som de kunde fortælle Historier disse Folk! Det kunde løbe de hjemmefødte Bønder koldt ned ad Ryggen at høre paa dem, naar man samledes i Færgegaardens Krostue om Aftenene ved en Romtoddy til et Slag Kort eller en Pot Kegler. Der var broget og muntert Liv i Gaabense i de Tider, og den Generation, der blev Vidne til Jernbanens Tilblivelse, gav kun modstræbende Slip paa Traditionerne fra Gaabense. Men Jernbanen blev Gaabenses Død som Samlingssted og Handelsplads for den nærmeste Omegns Befolkning. En driftig Bilfærge, som i en Aarrække nu tilsidst har gjort gode Forretninger ved at betjene Landevejens Trafik, skabte kun et svagt Genskin af Fortidens Herlighed.

Men hvorledes vil det forme sig under den nye Trafik-epoke, som vil bryde frem den Dag, da Storstrømsbroen aabnes for Færdselen? Først vil der ske det, at den nuværende Orehoved Station nedlægges og flyttes et Par Kilometer i sydøstlig Retning til det Punkt, hvor Brodæmningen naar i Niveau med det naturlige Terrain, et Sted der kun ligger faa Hundrede Meter fra det gamle Gaabense. Vil det nu betyde, at Gaabense genopstaar fra de Døde? Næppe. Den nye Orehoved Station vil næppe faa den Betydning, som Færgehavnen gav den gamle; den vil blive en ganske almin-

delig Landstation, og den nærmeste Omegns Beboere vil miste den Fordel, de hidtil har haft: at kunne benytte de allerhurtigste Togforbindelser til og fra København. Men Storstrømsbroen bliver jo som Lillebælts-Broen en kombineret Jernbane- og Færdselsbro, og herved vil der sikkert aabnes helt nye Muligheder for, at Nordfalster kan finde den Paaagtning indenfor Rejselivet i vort Land, som dets Naturskønhed og dets Befolknings særprægede og elskværdige Egenskaber berettiger det til.

For de Jernbanerejsendes Vedkommende vil Broens Betydning formentlig først og fremmest knytte sig til Fjerntrafikken. For den lokale Trafik vil derimod Færdselen med Automobiler, Hestekøretøjer og Cykler sikkert indlede en helt ny Æra. De dygtige Hestebetvingere blandt Nordfalsters Bønder længes allerede brændende efter den Dag, da de kan styre et blankbrunt Forspand henover Broens syngende Jernbetonkonstruktioner, og hvad den kommer til at betyde for Automobiltrafikken, derom giver allerede Færdselsstatistikken fra Lillebælts-Broen tilstrækkeligt talende Forvarsler. Rent æstetisk vil Broen i sig selv blive en første Rangs Turistattraktion, som den lidt ældre Søsterbro allerede er blevet det. Gammeldags Naturelskere har naturligvis kvalt et Hjertesuk over de haarde Jernbeton-Liniers brutale Indbrud i de bløde og blide Harmonier i Naturens Linienspiel; men den lette Elegance, som moderne Ingeniører formaar at lægge over Helhedsindtrykket af et saadant Arbejde, vil, som allerede vist ved Lille Bælt, bringe de bekymrede Sjæle Trøst. Ligesom de, ak saa korte, Minutters Fart over Lillebælts-Broen betegner et Højdepunkt af landskabelig Skønhedsnydelse, vil det samme blive Tilfældet her. Landskabskonturerne vil i Prag og Yppighed ikke staa meget tilbage for Sceneriet ved Lillebælts-Broen, og paa Grundlag af den nye Bros betydeligt større Længde vil Synsvinklernes Forskydning under Farten over den give et langt rigere Spil i Helhedsbilledet. Af Kystlinierne vil sikkert den sjællandske blive den skønneste, altsaa helst at se under Fart nord paa en klar Dag, naar de skovklædte Aaser blaaner i Solen under hvide Klodeskyer i det fjerne. Over Vandet til begge Sider af Broen vil Udsigten her være mere fri og aaben end i Lille Bælt; navnlig mod

Øst vil der frembyde sig et herligt Liniespil fra Falsters indskaarne skovklædte Kyster og de fjernere østlige Smaaøer, og som en Perle af ganske særlig Skønhed kan man allerede nu henlede Opmærksomheden paa det Billede, der vil oprulle sig, hvis man en stille Sommereftermiddag i faldende Sol fra det Punkt, hvor Broen lander paa Falsterkysten, lader Blikket glide Øst paa henover Gaabense Skov, den gamle Færgebro og Ravnse Bugten med Havnsø Næb og Farøs gule Skrænter som Billedets Baggrund.

— — —

For den, der kommer til at færdes over Broen med Blikket vendt imod Falster, vil iøvrigt den Tanke let melde sig, om man ikke rettest burde opleve den nordfalsterske Kystlinie ude fra Søen, disse talrige dybe for Størstedelen skovklædte Indskæringer, der som en tunget Knipling rander hele Øens Nordkyst. En Del af denne Oplevelse faar man, hvis man benytter den lille Dampbaadsforbindelse mellem Masnedsund og Stubbekøbing, men større Intimitet vil man opnaa, hvis man betjener sig af en Sejlbaad eller maaske allerhelst af en god Motorbaad.

Man kunde da starte i Guldborg Sund fra det Sted, hvor Falster og Lolland er hinanden nærmest, hvor indtil for kort Tid siden en gammeldags Trækfærge, men nu en moderne Færdselsbro forbinder de to sydlige Hovedøer, hvorfra om kort Tid en første Klasses Automobilvej i lige Linie vil blive ført op til Storstrømsbroen, hvor endelig i en fjernere Fremtid en Jernbanelinie vil blive ført over, hvis Rødby—Femern-Forbindelsen en Gang bliver til Virkelighed. Sundet er her saa smalt, at det kun synes en Flod gennem en lille By, og Navnet Guldborg er da ogsaa fælles for Bebyggelserne paa begge Sider af Farvandet. Idyl og velplejet Hygge, ikke uden en vis Patina, præger det dobbelte Guldborg. Som Øerne nu er forbundne ved den faste Bro, er det berettiget at betragte Guldborg Sunds brede Udmunding i Smaalands-havet med Femø i det fjerne som en stor Bugt, der med blødt svungne Linier skærer sig ind i det samlede Land. Vi følger den falsterske Linie mod Nord og passerer først den lille Indrunding ud for Gaarden Vilhelmsdal, dernæst en noget større med et Par smaa Bebyggelser med de morsomme

Navne Grøftestykkerne og Hylleken. Herfra vinker de skønne nordfalsterske Skove til os, Vald næs Skov og Resle Skov, der danner en Helhed. Her passerer vi den skarpe Pynt ved Dybhavn, et lidt pralende Navn paa en særdeles beskeden Udskibningsbro, hvorfra dog Skovenes Træ og Markernes Sukkerroer finder Vej ud i Verden. Vi vinker i Forbifarten til en lille idyllisk Skovridergaard og passerer saa Pyntens stenede Spids med en lille forkrøblet Egebevoksning, kaldet Korsnæbbet. Og allerede her er vi Vidne til den mærkelige Magt Vestenvinden selv i disse blide Egne har over Skovene: overalt frembyder deres vestre Front en jævnt opstigende afrundet Linie, hvor Trætoppene staar som om de var klippet over en Kam. Det er Vestenvinden, der har klippet dem ved at bøje deres Grene sammen til et Filter, som for Beskueren paa nærmere Hold frembyder Linier af en sær forvreden Skønhed. Idet vi her med vor Baad passerer denne Front, bør vi lægge Kursen udenom den flade Suderø, Vandet som skiller den fra det falsterske »Fastland« er stenet og dertil saa fladt, at man ved Lavvande kan vade eller køre over det. Her kunde man i tidligere Tider overraske en Sælhund, mens den soled sig paa en af de runde Sten; nu maa man vist nøjes med at glæde sig over Strandfuglene, der med klingre Skrig løfter sig som et Snevejr over Øens grønne Tuer. Saa snart Øen er passeret, møder vi den næste Indskæring, Vald næs Vig, smal og skarptskaaren, i Bunden lukket af en Dæmning, hvormed Ejerne af Vald næs Gaard har indvundet et værdifuldt Stykke Eng. Under vor videre Fart runder vi en bred skovklædt Nakke, Vaalse Vesterskov. Landgang lønner sig her, hvis man vil nyde virkelig frisk og uberørt omend forstmæssigt behandlet Skovnatur. Stendysser og runde Høje vidner her som mange andre Steder paa Falsterkysten om, at ogsaa vore fjerne Forfædre har fundet, at her var godt at være.

Vi har nu østlig Kurs, og fra Skovens østlige Pynt skuer vi ind over en ny bred Indbugtning, Vaalse Bugten, hvor nye Skove og gule lave Skrænter vinker til os fra den modsatte Bred. Atter her har den menneskelige Vindskibelighed grebet ind i Naturens Orden ved Anbringelse af et anseligt Dæmningsanlæg; 1600 Tdr. Land Eng blev indvundet derved, i

Sommermaanederne et Eldorado for Bøndernes Kreaturer, og et Forraadskammer ogsaa for Indvinding af saftigt Hø til Vinterfoder. Men før Dæmningen kom — det var i Christian d. VIII's Dage — var vel Vaalse Bugten landskabelig set ulige interessantere, som den der strakte sig i smalt Løb vel en Mils Vej dybere ind i Landet, op imod den gamle skønne Kippinge Kirke, kun ved en smal Tunge skilt fra Guldborg Sund. Vaalse blev derved en skarpt isoleret Halvø, næsten en Ø, og et vist insulært Særpræg kendetegner endnu de gamle Bondeslægter i dette paa saa mange Maader interessante Sogn. Men ogsaa i sin nuværende Skikkelse er Bugten værd at besøge. Her er en — efter beskeden Maalestok — ret livlig Skibstrafik med Udslibning af Korn og Sukkerroer; ogsaa en Del Fiskeri foregaar her, og ankrer man op en stille Sommernat, kan man her som i de øvrige Bugter nyde det smukke Syn af Baade, der »blusser« efter Aal. Følger vi saa Bugtens østre Bred langs Nørre Vedby Vesterskov, smukkere benævnt Bøgevangen, og Storskoven, der klæder en smal Pynt og i Fortsættelse af denne den lille Ø Dyrfoden, en trodsig Knold, et Bolværk fra Naturens Haand mod Vind og Sø vester fra, paakalder Sjællands sydlige Kystlinier vor Opmærksomhed. Fjernt mod Nordvest skimter vi Knudshoved og Knudshoved Odde, hvor atter Skove vinker til os. Følger vi Kystlinien videre mod Øst, mod Vordingborg og Masnedø, bliver nu Storstrømsbroen det dominerende Træk i Billedet. Naar det store Værk staar helt færdigt, vil man maaske finde, at de høje Jorddæmninger, som paa begge Sider bringer Banelegemet i Forbindelse med selve Broen, i nogen Grad skæmmer Landskabets Skønhed, men de høje gulgraa Bærepiller og de sølvgraa Jernkonstruktioner vil af kommede Slægter blive beundret for den Lethed og Elegance, hvormed de følger sig ind i Helhedsbilledet. Men hvad der som en særlig Begunstigelse er forbeholdt os, der oplever Arbejdets Udførelse, er det spillede maleriske Liv, der præger Bygværket under dets Vækst. Mens vi nu glider videre i vor Baad langs Falster-Kysten — forbi den lille Ø Skaaneholm, der er saa lav og flad, at man næsten ikke opdager den, før man løber op paa den, forbi det lille Slot Orenæs i dets venligt smilende Have, forbi den lille Skov Lymose tæt ved Orehoved Færgehavn — følger vi

med Blikket Billedet af Broen, der skifter næsten som en Film alt efter de skiftende Synsvinkler, hvorunder vi ser den; kommer vi den helt nær vil Bropillernes lange Række — særlig nu under Opførelsen — tegne sig som et Geled af Kæmper, der vader over Strømmen med store Byrder paa deres Nakke, og lige under den vil man finde det usandsynligt, at denne smalle Konstruktion kan give Plads til alt det, den skal rumme: Jernbanespor, Kørevej, Cykle- og Spadserestier.

Vi er østen for Broen og glider forbi det gamle Gaabense, lunet af dets lille hyggelige Lystskov, og igen aabner sig for os en stor rund Bugt, Ravnse Bugten, randet af Nørre Alslev og Ravnse Skove, bag en lille fremspringende Pynt, Bondens Nakke. Der er her et Præg af større Lunhed end i de øvrige Bugter, Blishøns og andre Søfugle trives vel herinde. Atter her løber den østlige Kyst ud i en spids Pynt, Havnsø Næb, og mens vi herfra atter lægger vor Kurs østlig, følger vi under Sejladsen de skiftende Udsigter til de østlige Smaaøer Farø, Tærø og Langø og paa Falsterkysten stadig til Skovene, Farnæs Skov og Sortsø Fredskov. Her ved Sortsø mærker vi, der kommer Fart i Vandet, det er Storstrømmen, der i det smalle Sortsø Gab kiler sig ind mellem Falster og Bogø og viser os Vej ned forbi Stubbekøbing og ned i Grønsund mellem Falster og Møen. Den falsterske Kystlinie beskriver her en langstrakt fornem Bue, hvor frugtbare Marker, men til en Afveksling ingen Skove strækker sig helt ned til Vandet. Dog næppe har vi passeret Stubbekøbing og er naaet ned i Grønsund, før Kystskovene atter toner frem, det Clasenske Fideikommis' rige Skovarealer, som strækker sig milevidt over Kysten mod Syd. Her løber vi ind i Hesnæs Havn og fortøjer vor Baad i lykkelig Bevidsthed om, at den har ført os vel under Jagttagelsen af en Del af vort Land, som i høj Grad er værd at kende.

Men vi vil kende denne Landsdel ogsaa set indefra. Det naturlige Udgangspunkt for en Nordfalstertur pr. Bil for den Rejsestrøm, der kommer nordfra, bliver da Orehoved, det gamle nu og snart det nye. Lad os da først gøre klart, hvad der skal forstås ved Betegnelsen Nordfalster. Officielt er Øen delt i Nørre Herred og Sønder Herred, med henholdsvis

Stubbekøbing og Nykøbing som de respektive Hovedstæder. Men i daglig falstersk Sprogbrug finder en stærkere Deling Sted. Naar en Falstring taler om Nordfalster, forstaar han derved omtrent de Landomraader, som i Vest og Øst begrænses af Guldborg Sund og Sortsø Gab og i Retningen Nord og Syd strækker sig fra Orehoved til henimod Eskildstrup Stationsby. Østfalster er Stubbekøbing Bys nærmeste Opland. Midtfalster er det brede Parti fra Eskildstrup til Nykøbing, og Sydfalster den lange Spids af Øen fra Nykøbing til Gjedser Odde. Ved den nys beskrevne Sejltur har vi da omfattet ogsaa en Del af det Land, der efter Sprogbrugen hører til Østfalster, men efter geografiske og andre Hensyn er det berettiget at give Begrebet Nordfalster denne Udvidelse. Lad os da lægge en Automobiltur saaledes til Rette, at den kan give et Indtryk af denne Landsdel set indefra.

Vi starter som sagt fra Orehoved. Men først lader vi Vognen dreje hen til det gamle Gaabense for at faa et Glimt af dette minderige Knudepunkt for svundne Tiders Rejseliv og for at hvile et Øjeblik i den lille Lystskov, hvor Grundlovsfesterne i de første Aar samlede talstærke Skarer af Gæster fra hele Maribo Amt. Ad Nykøbing-Landevejen kører vi derpaa mod Syd. Allerede i Nørre Alslev, en driftig Stationsby med Realskole og et livligt Forretningsliv, møder vi Landevejen østpaa til Stubbekøbing, og den vil vi følge; men vi standser et Øjeblik ved Nørre Alslev gamle rødmalte Kirke, hvis velbevarede, sjældne Kalkmalerier i høj Grad er et Besøg værd. Vi kører saa videre gennem Landsbyerne Ravnse og Gunslev, og allerede paa denne Strækning iagttager vi et rigt kuperet, afvekslende Terrain, hvis Stemning ganske harmonerer med Kystliniens fantasifulde Bugtninger. Lidt syd for Vejen glimter Vandspejlet fra den lille Skerne Sø os i Møde, og om den har Folkesagnet vævet sit flygtige Spind. I Sandhøjene nord for Søen, fortæller Sagnet, boede en arg Heks, som blev bragt aldeles ud af Ligevægt, da hun hørte St. Peders Kirkeklokker i Næstved klinge, og derfor besluttede, at dette Kling-Klang skulde have en Ende. Hun tog sit store Forklæde paa og fyldte det godt med Sand, — derved opstod Skerne Sø — og begav sig saa paa Vej for at begrave Næstved og dets Klokkespil under sit Sand. Over Storstrømmen

— vel omtrent dèr, hvor nu Bropillernes Jætterække vader i sindig Gaasegang — satte hun i et kraftigt Hop. Men derved gik der Hul i Bunden af Forklædet, og Klat for Klat tabte hun dets Indhold. Det blev til Kulsbjærgenes Kæde, som jo netop har Retning mod Næstved. I sit Raseri opdagede hun først for sent, hvad der var sket, og helt ude af sig selv slyngede hun da den sidste Rest af sit Sand imod det forhadte Kirketaarn. Klatten faldt imidlertid udenfor Næstved og blev til det største af Kulsbjærgene. Men St. Peders Klokker fik hun ikke Ram paa, de ringer endnu den Dag i Dag.

Vi lader imidlertid Heksen i Ro græmme sig over sit Nederlag, og i Gunslev forlader vi den slagne Landevej og gaar mod Nord for at følge Kysten saa nær som muligt og for at se de tre smukke Landsbyer Skovby, Havnsø og Sortsø, der alle, fordi de ligger lidt fra alfar Vej, har et eget Præg af Ro og Stilhed over sig uden dog derfor paa nogen Maade at give Indtryk af Stilstand. Fra det høje, aabne Terrain ved Havnsø frembyder Storstrømsbroens Silhuet paa Grund af Afstanden et ganske fortryllende Billede, et fantastisk Spind svævende sølvgraat højt og frit mellem den blaa Sø og den blaa Himmel. Og i Sortsø, der hvor Skoven gaar helt ned til Gabet, hvor Bogø er saa nær en Genbo, og hvor Storstrømmen iler forbi hastig og blaa, finder vi et lille idyllisk Bade-sted gemt, lunt som en Skovduerede i en Bøgekrone, et ganske ideelt Sted for den, der en Stund vil gemme sig bort fra »Civilisationens« Banaliteter. Atter naar vi Landevejen, tæt ved den majestætiske Blæsbjerg Mølle, og jævnt ruller vi nu frem til det gamle Stubbekøbing.

Gammel kan Byen med Rette kaldes; dens velbevarede og smukt restaurerede Kirke stammer fra ca. 1150. Under Venderkrigene var der her en vigtig Flaadehavn, og af Krigsbegivenheder har Byen i svundne Aarhundreder faaet sin rigelige Del: brændt af Marsk Stig, hærget af Erik Præstehader, haardt medtaget ogsaa under Svenskekrigene. Trods alt rejste den atter sit Hoved paany som Falsters vigtigste Handelscentrum. Først da Nykøbing under Christian IV blev Hofby som Sæde for Enkedronningen og endnu mere da — langt senere — Falsters første Bane førtes til den nye Købing, blev Stubbekøbing distanceret. Men endnu lever den gamle

By og trives, og paa en egen nænsom Maade har den formaaet at skifte Ham efter de skiftende Tider, saa man nu stadig føler, at man besøger en gammel By, men en, som ikke har staaet stille. Man river sig kun nødvendig løs fra dens lune Hygge. Men vi skal videre øst paa. Gennem det smukt bølgede Terrain omkring Landsbyen Ore passerer vi Næsgaard Landbrugsskole, og her maa vi standse et Øjeblik, thi her staar vi ved et Nervecentrum af største Betydning for den Udvikling, der tidligt førte det nordfalsterske Landbrug frem i første Række. Den, der skriver disse Linier, kender en Chatolskuffe i et nordfalstersk Bondehjem, hvor der gemmes Vidnesbyrd herom i Bøger med veludførte geometriske Tegninger med tilhørende matematiske Beregninger, i et velplejet fyldigt Herbarium med smukt opsatte Planter forsynede med danske og latinske Navne o. m. m., alt udført med grove arbejdsvante Hænder af tre af Gaardens Sønner, som i 50'erne i forrige Aarhundrede var Elever paa Næsgaard Landbrugsskole. Naar dertil føjes, at jeg nylig har haft den Glæde i Bruxelles at hilse paa en ung belgisk Landmand, som havde opholdt sig paa Næsgaard saa længe, at han havde erhvervet sig godt Herredømme over vort Sprog, foruden hvad han iøvrigt havde lært, har man en Maalestok for den Ærbødighed, denne Institution har Krav paa. Det Præg af Skønhed og alvorlig Arbejdsglæde, som hviler over den fornemme Hovedbygning, de store Landbrugsbygninger og de smukt holdte Haver, giver ogsaa den flygtige Vejfarende et Indtryk af, hvad der her har til Huse. I de til Gaarden hørende Marker og Enge, som strækker sig nordpaa op til Grønsunds Færggaard, Overfartsstedet til Nabooen Møen, ser man Landbrugsskolens Elever flokkevis i Arbejde mellem Husdyrene under Lærernes Vejledning.

Vi maa gøre den lille Afstikker herop for at se det historiske Færgested, hvor Marie Grubbe levede sine sidste Aar og fandt Fred for sin urolige Sjæl under Søren Færgemands haarde Næve, og hvor I. P. Jacobsen lader Holberg mødes med hende, da han søgte bort fra det pestbefængte København. Den fattige Rønne, hvori Marie Grubbe havde til Huse, er længst forsvunden, men noget vejraabent og sludfuldt er der endnu over Stedet, som godt kan harmonere med Slut-

kapitlet af den mærkelige Kvindes bevægede Historie. — Bilen vendes og vi er derefter straks inde i Fideicommis'ets Skove. Vil man vide lidt om, hvad en blandet, forstplejet dansk Skov er, før den endnu ret er opdaget af Turisterne, saa er her et af de Steder, hvor saadan Viden kan sankes. Altsaa ikke en Urskov, som ligger hen med romantisk Vildnis, heller ikke en kunstig plejet og friseret Parkskov, men en Skov, som arbejder for noget nyttigt, et Præg af Renvaskethed og Orden uden Pillenhed, som vinker muntert og forfriskende. Hesnæs Havn, som før er nævnt, ogsaa et lille Centrum for muntert og forfriskende Arbejde, hører med til Skoven og falder godt ind i Billedet. Men vi kører endnu et lille Stræk sydpaa til Pomle Nakke, maaske det Punkt, hvor de nordfalsterske Kystskoves Skønhed aabenbarer sig i den største Fylde. Man kunde sige, at Terrainet her med dets stærke Kupering, dets dybe Slugter kappes med de bedste Punkter af Nordsjælland i Skønhed, men dermed vilde ikke være sagt nok, thi den Fred og Stilhed, som hersker her, møder man kun faa Steder i det tæt bebyggede Nordsjælland. Den største Skønhed er vel de høje, ganske stejle Skrænter, skovklædte til den yderste Rand, som kan minde om Møns Klint, i klart Vejr at skimte gennem Kikkert i det fjerne, og saa den fine, fine Sandstrand, beskyttet af Østersøen, hvis fjerne Horizontlinie giver Øjet den dybeste Hvile. Man griber sig i Forundring over, at ikke en smart Mand for længst har fundet dette fortryllende Sted egnet for Anlægget af et Badepalæ. Man ønsker, at det sent vil ske.

Vor Køretur har indtil nu fulgt en Vejstrækning, der med Rette kan betegnes som Nordfalsters Strandvej eller den falsterske Riviera. Men hvad enten man nu fæster sig ved den ene eller den anden af disse Benævnelser, vil de Billeder, som derved melder sig til Sammenligning, naturligvis stærkt afvige fra de Scenerier af Natur og Kultur, vi her har haft for Øje. Her er selvfølgelig slet intet af den Naturens svulmende Yppighed og den Luksusudfoldelse af menneskeligt Virke gennem Aarhundreder, som har givet Middelhavsrivieraerne en for de store Turiststrømme uimodstaaelig Tiltrækningskraft. Heller ikke finder man den evige Søndags- og Feriestemning, som udmærker Nordsjællands berømte Strandvej,

og som øver en stor Fortryllelse paa Danske saavel som paa Fremmede. Men til Gengæld føler man sig her hensat i en ren og ubesmittet Idyl, som dansk Ønatur kun faa Steder udfolder mere typisk og mere rigt paa Afveksling og Skønhed: stadig Søen nær skimter man dens blinkende Vover snart imellem Skovene, snart henover de vajende Trækroners Toppe, snart som et ganske smalt Sund, snart som en bredere Vig med blidt svungne runde Kystlinier, mens stadig Horizonten fjernere eller nærmere begrænses af de blaanende Konturer af snart den ene, snart den anden af de omliggende Øer. Og indenfor disse Rammer omgives vi af det ganske uoppyntede Hverdagsliv, saaledes som det udfolder sig blandt danske Bønder i vor Tid i en af Landets velstaaende og fremskredne Egne, hvor de moderne Indretninger er trængt igennem i et forstandigt Tempo, men hvor dog ægte gammel dansk Bondesæd er det, der giver Befolkningen dens Grundpræg.

Idet vi nu forlader den falsterske Strandvej og kører i vestlig Retning ind gennem Landet efter en Linie, der omtrent danner Sydgrænsen for, hvad der efter falstersk Begreb regnes til Nordfalster, kan vi sætte Farten lidt op. Landskabet er her mindre karakterfuldt og særpræget. Ejheller Bebyggelsen frembyder noget, som i særlig Grad fanger Opmærksomheden; endnu kan man mange Steder glæde sig over velbevarede Eksemplarer af de gamle, straatækkede firlængede Gaarde, omgivne af store Blomster- og Frugthaver; lidt efter lidt fortrænges de dog af nyere Bygningsformer, der ikke altid kan betegnes som god Arkitektur. Men hør blot Navnene paa disse Landsbyer: Skjoldrup, Melse, Bregning, Horbelev, Falkerslev, Manglebrænde, Algestrup, Lillebrænde, Torkilstrup, Gundslevmagle, Eskildstrup, Ønslev, Brarup, Kippinge, Egense, Vaalse, Vedby — en ren uforfalsket Tone af dansk Tunge klinger igennem dem, selv om enkelte af Navnene har iført sig moderne Sprogformers Klæder. En filologisk Fordybelse i saadanne Navne vilde forøvrigt fortælle adskilligt om Historiens Gang henover den Egn, vi nu saa hastigt har bevæget os igennem, idet vi blot sætter en Streg under et Par Navne: Torkilstrup med den herlige gamle Præstegaard, hvor Ingemann henlevede sin Barndom, og Kippinge med den ejen-

dommelige Kirke, bygget over en i Middelalderen landskendt hellig Kilde, der bragte rige Midler i Kirkekassen, som Christian II fandt Vej til, da han flygtede ud af Landet og søgte Tilflugt i Holland.

Hvis Forfatterens Hensigt er naaet, skulde det Indtryk være bibragt Læsere, som ikke forud var fortrolige med Emnet, at Nordfalster særlig i Kraft af sin Kystlinies ejendommelige Formation fra Naturens Haand har et Særpræg, der ikke kan bortses fra, naar man helt vil kende Danmarks Ansigt. Kan noget tilsvarende siges om denne Egn's Befolkning? Frembyder den Ejendommeligheder i Henseende til Karakter og Folkeliv, som paa iøjnefaldende og interessant Maade særtegner den i Forhold til andre Egn's Befolkninger?

Naturligvis, for Landomraader af saa beskedent Omfang som dem, hvorom der her er Tale, vil alle de Hovedlinier i Befolkningens Karakter og Levesæt, som bestemmes af Naturforhold og Historie, for Størstedelen være fælles for hele Omraadet. Paa den anden Side var den Afsondrethed, der var en Følge af tidligere Tiders svage Kommunikationsmidler, en Drivkraft for Udviklingen af Smaaejendommeligheder, endog i Sproget, som lod sig skelne fra Sogn til Sogn. For blot en Menneskealder siden vilde en tolvaarig Dreng fra Nørre Vedby aldrig være i Tvivl, om en jævnaldrende Fremmed, han mødte, kom vester fra, fra Vaalse, eller han var hjemmehørende østerude, paa Stubbekøbingkanten; hans Øre opfattede let visse smaa Nuancer i Dialekten, og han vidste ogsaa, hvilke Næver der slog haardest, hvis det kom til Kamp. Telefonen og Radioen og de lette Samkvemsmidler udvisker efterhaanden disse ofte saa yndefulde sproglige Smaaforskelligheder og ensretter Levesættet uden altid at give noget værdifuldere i Erstatning for det, der forsvinder. Men trods alt, visse lokale Særpræg bliver tilbage. Lad os prøve at finde et Par Glimt af dem.

Følger vi Historiens Spor og gaar tilbage til de Tider, der ligger forud for den egentlige Historie, ser vi, at Søens Nærhed allerede i Stenalderen har gjort Nordfalster til et efter den Tids Forhold tæt befolket Land. De forholdsvist talrige

Gravhøje viser det. Nationalmuseets desværre saa sent iværksatte Fredningsbestræbelser har reddet en Del af dem fra Tilintetgørelse, men mange flere er gaaet Udslettelsens Vej. Paa en Holm i Vaalsebugten, som ved en Sænkning i Jordsmønnen var sat under Vand, har man, efter at Inddæmningen var foretaget, fundet sikre Spor af en anselig Stenalderbebyggelse, og paa en lille Højning i Terrainet ikke langt derfra kunde arkæologisk interesserede Skoledrenge for nogle Aartier siden finde rigeligt af Flinteskaller, der bar let kendelige Spor af Bearbejdelse, hvorefter man drog den Slutning, at her har nok en »Stensmed« i længst forsvundne Tider haft sit Værksted. I en Skovtykning nær ved Stranden støder man paa en lille Runding i det flade Terrain, hvis Oprindelse ikke kan være tvivlsom, svære Kampesten ligger spredt omkring under de høje Træer, aabenbart en Stendysse, forstyrret maaske i de Tider, da slige Steder ansaas for Tilholdssteder for Troldtøj og andre Uvætter. Og rundt om paa Markerne lignende smaa Rundinger, som Ploven lidt efter lidt har jævnet, saa ingen mere tænkte paa, hvad de betød. Før Plovjernet en Dag faar fat paa en ejendommelig flad rød Sten, som vækker til Eftertanke. En Museumsmand tilkaldtes og afdækker en Stenaldergrav med alt Tilbehør. Den flade røde Sten var sat som Støtte for den døde Mands trætte Fodsaaler, som for vel et Par Aartusinder siden har vandret over disse samme Marker. Nu staar den i Gaardens Have under den Grundlovseg, som blev plantet i 1915, og bærer som Indskrift Aarstal og Dato for Danmarks Frihedsbrev samt Navnene paa den Bonde og hans Viv, som her gav den en ny Anvendelse — staar der og nynner en lille Sang om Sammenhængen i Slægternes Liv.

Den Tid, da Menneskene paa disse Breddegrader fik lært at skrive kortfattet Historie ved Runernes Hjælp, synes ikke at have sat stærke Spor paa Nordfalster, i hvert Fald har man her kun sparsomme Fund af Runeindskrifter at henvise til. Men saa snart Historiens Lys begynder at dæmre lidt klarere over de sydlige Øer, skimter vi, at de har faaet deres rigelige Lod i de omskiftende Skæbner, som gik hen over det samlede Land. Deres geografiske Beliggenhed gjorde dem til en fremskudt Udpost i den Periode, der kan betegnes som Vender-tiden. I de Tider var en udstrakt og let tilgængelig Kyst-

linie en militær Svagthed. Naar Vagtposterne fra Stranden meldte, at fjendtlige Skibe var i Sigte, søgte man da Dækning, saa godt man kunde, i Øens Indre, hvor den gamle Landsby Virket (Værket) endnu ved sit Navn minder om, at en befæstet Stilling har været anlagt her. Ogsaa paa det isolerede Vaalse finder man fra den Tid svage Spor af Forsvarsværker. Men Vendernes Togter var vel som andre lignende Foreteelser i de Tider en Art Folkevandringer, og i lolland-falsterske Stednavne af fremmed Klang, f. Eks. Korselitze, vil man finde Vidnesbyrd om en vendisk Bosættelse i disse Egne, ligesom man i den ret hyppige Forekomst her af brunøjede og mørkhaarede Mennesker vil se Beviser for en Indblanding af fremmed Blod. Dog er de lærde vistnok ikke enige om, hvor dybt alt dette har gaaet. Et politisk Synspunkt kan naturligvis ogsaa anlægges paa hin Tids Begivenheder, og visse Vidnesbyrd peger da i Retning af, at Falstringerne paa en Maade, der ikke gør dem Ære, hvis de maales med en moderne Nationalfølelses Alen, i nogen Grad har fraterniseret med Fjenderne fra Syd. Men maaske har de haft en Undskyldning deri, at Rigets Myndigheder kun i ringe Grad har været i Stand til at drage dem ind til sig og sørge for deres Ve og Vel.

Valdemars-Tidens kraftige Fremgangslinier satte sig rige Spor ogsaa paa Falster. Landsbyerne voksede og blomstrede og byggede sig store smukke Kirker. Et af vor Histories ældste og interessanteste Dokumenter, Valdemar Sejrs Jordebog, viser — saa usikker dens Tydning end kan være — ved sin Falsterliste med dens udførlige Redegørelse vedrørende næsten alle Øens Landsbyer dog saa meget, at Kongemagten har haft sin Opmærksomhed stærkt henvendt paa denne Landsdel og har haft særlige Interesser her. Hermed er sikkert den Udviklingslinie lagt, som — senere uddybet ved Frederik d. 2.s store Mageskifter og Jordkøb og ved lignende Foranstaltninger fra de paa Nykøbing Slot residerende Enkedronningers Side — fik den største Betydning for Landboforholdenes Udvikling paa Øen i senere Tider. De falsterske Bønder blev Kongens Bønder og forskaanedes derved for mange af de Ulykker, der ramte deres Standsfæller i andre Egne i vor Bondestands tragiske mørke Nedgangsperiode

under det private Herremandsvælde. Og da Tiden førte med sig, at Kronen fandt det ønskeligt at skille sig af med de umaadelige Jordegodser og i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede bortsolgte disse til Oprettelse af Herregaarde, sang den gamle Herremandsvælde paa sit sidste Vers. Paa det egentlige Nordfalster forsøgte en enkelt af de nybagte Stormænd, Ejeren af Valdnes Gaard, at slaa de gamle Toner an, men de selvbevidste Bønder i Vaalse forstod at sætte Skik paa ham. Allerede omkring Aar 1800 skete i rask Tempo Overgangen fra Fæste til Selveje; Pengekrisen i 1813 og de haarde Aar efter Napoleonskrigene gav denne Udvikling et Ryk tilbage, men da Tiderne atter gik opad naaede Udviklingen snart sit Maal, og Hovedhjørnestenen var derved for disse Egenes Vedkommende lagt under det moderne danske Landbrug.

Saaledes har da den afgørende Udviklingslinie i den falsterske Bondebefolknings Liv været en Linie i jævn Opstigning, uden dybe Brud og stærke Spændinger. Hvad man i den Retning oplevede, hidrørte fra politiske Begivenheder, Krige o. desl., som var af mere eller mindre forbigaaende Karakter og derfor ikke formaaede at præge Befolkningens Mentalitet i Dybden. Svenskekrigene i det 17. Aarhundrede var en haard Prøvelse ogsaa for disse Landsdele, og af disse Oplevelser fremstod en lokal folkelig Helteskikkelse, Fisker-Lars, der i Sagnets brogede Klædedragt er et Sidestykke til Svend Gønge, fuld af frisk Humør og ægte dansk Lune som denne sjællandske Helt. Men Heroisme i høj og tragisk Betydning, dybe Spændinger, som varigt stemmer Sindenes Strengespil i stærke Tonefald, er ikke faldet i den falsterske Befolknings Lod. Maaske dette er Forklaringen til, at denne Landsdel ikke har fostret nogen af de store særprægede Personligheder, som har været førende i vort Folks almindelige Aandsliv. Enkelte af Guldalderperiodens store Navne har dog for kortere eller længere Tid haft Tilknytning til Nordfalster. St. St. Blicher levede som Huslærer paa en Proprietærgaard i Nørre Vedby, mens han ved Fløjtespil og lange Vandringer kurerede sine syge Lunger. Grundtvig gjorde i sin Ungdom hyppige Besøg hos sine Slægtninge i forskellige nordfalsterske Præstegaarde, og det første Skriftstykke, han fik befordret i

Trykken, var en Artikel om Skoleforholdene i Eskildstrup. Men især er Ingemann knyttet til Falster. Han fødtes i Tor-kilstrup Præstegaard og henlevede hele sin lykkelige Barn-dom der. Hvor stærke og straalende Indtryk han har bragt med derfra, fremgaar klart af hans »Levnedsbog«, som giver livfulde Billeder af Datidens Bondeliv og af det Trylleri, Livet i den herlige Præstegaard med de kinesiske Porcelæns-stole i Haven maa have øvet paa Befolkningens Sind. Det er næppe for dristigt at antage, at mange af de vidunderlige Naturbilleder i hans Morgen- og Aftensange af hans Barne-øjne er Genskær af den falsterske Ønats Idyl.

Ud fra de samme Forudsætninger forstaas det, at det kirkelige Liv paa Falster og specielt paa Nordfalster ikke har frembudt gunstig Jordbund for Bevægelser stemt i mør-kere Tone, eller overhovedet for bestemt prægede kirkelige Retninger. En stiltfærdig indadvendt Fromhed, maaske med et svagt Anstrøg af Rationalisme kan siges at være Sær-kendet for denne Befolknings religiøse Liv. Næsgaard Land-brugsskole har betydet fuldt saa meget for den nordfalster-ske Bondeungdom som de grundtvigske Folkehøjskoler, om- end adskillige fandt Vej f. Eks. til Rødkilde paa Møen, da Frede Bojsen aabnede sin Skole der.

Derimod har den falsterske Bondebefolkning fra tidligste Tid haft et aabent Øre for demokratisk Politik. Allerede i Stænderforsamlingens Tid var den vakt, og da Junigrund-loven var vunden, blev dens Festdag næppe mange Steder fejret med større Glans og Inderlighed end i Gaabense Lyst-skov. Da Grundlovsrevisionen i 1866 var en Kendsgerning, var der en gammel Gaardmand og Sognefoged paa Nord-falster, som satte en haard Kno i Egebordet, idet han udbrod: »Saa skulde da Dæ'len brække dem ad!« Og faa Steder i Landet er Kampen for at vinde Junigrundloven tilbage ført med større Ildhu og Ærlighed end der. Hvad enten den demo-kratiske Politik dernede under Tidernes Skiften har antaget den ene Nuance eller den anden, demokratisk indtil Marven har den altid været og vil den sikkert vedblive at være.

Vi har da nu set nogle Grundtræk i den nordfalsterske Bondebefolknings Sind og Karakter. En Hovedlinie er be-stemt derved, at den er Kystbefolkning. Inderst inde klinger

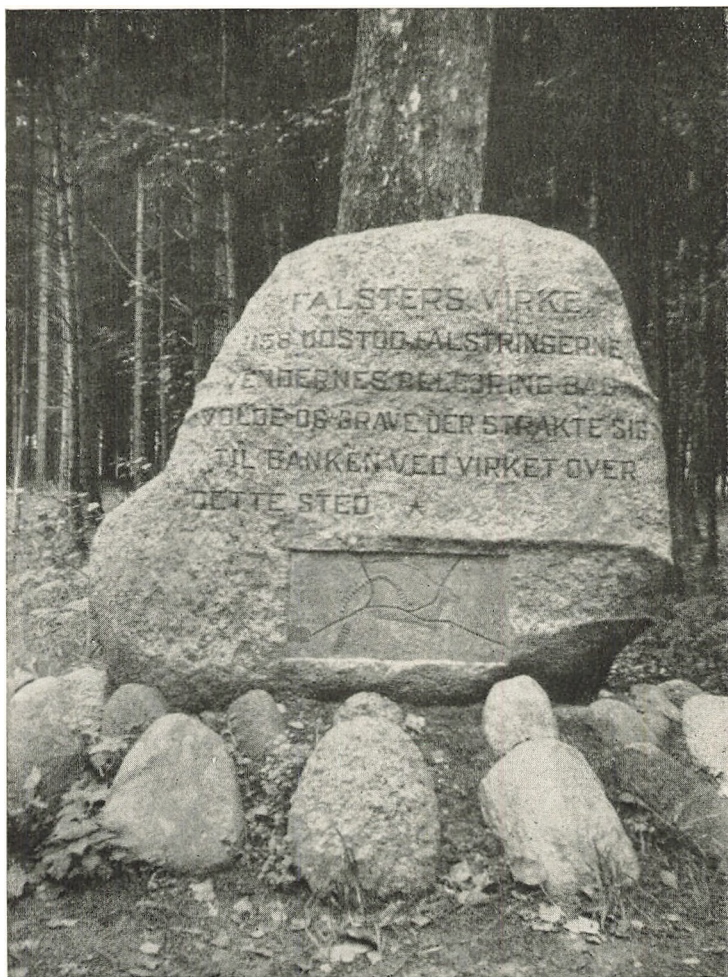
vel endnu en mørk Tone om Farerne fra Søen i de fjerne Aarhundreder, da Strandvagterne stadig maatte holde Ud-kik efter de vendiske Sørøverskuder. Men denne Tone er for-længst trængt i Baggrunden af det muntre Spil fra fredelige Tidens Sømands- og Fiskerliv, der kun bragte en fornøjelig Afveksling ind i Agerdyrkernes ensformige Tilværelse. Den Jord, Naturen havde givet de nordfalsterske Bønder at arbejde med, var ikke vanskelig at behandle; er den end paa nogle Steder lidt stiv og leret og andre Steder lidt for let og sandet, er der ogsaa Strækninger, hvor den kom i Hartkorns-klassificeringens højeste Rangklasser. I det store og hele har den rundeligt lønnet Bonden for hans Slid. Mens han skred over Markerne bag Plov og Harve, muntredes Sindet ved Om-givelsernes idylliske Lethed, og i Fyraftenstimen paa Udsigts-bænken bag den vestre Længe var der mild Andagt i Solned-gangen over Bugtens stille Vande. Hvor forskelligt maatte ikke det Sind blive, som blev stemt under disse Vilkaar, fra det, som fik sit Præg af det ensomme Liv paa Jyllands barske Vestkyst og mørke fattige Heder.

Ogsaa med Hensyn til det Præg, Samfundsforholdenes Ud-vikling har sat paa denne Befolknings Sind og Karakter, fører en Linie tilbage til Vendertiden. Den Omstændighed, at de sydlige Øer den Gang i en lang Periode af Statsmagten mere eller mindre blev overladt til deres Skæbne og maatte søge at klare sig selv, som bedst de kunde, har formodentlig lagt Grunden til et Træk, som endnu kan spores i Befolkningens Tankegang: en ret levende provinsiel Bevidsthed jævnsides med den almindelige nationale Folkefølelse — nok Danskere, men ogsaa Falstringer og Lolliker! Paa den folkelige Fællesfølelse blev der for Falstringernes Vedkommende stærkere kaldt i de senere lykkeligere Tider, da Kronen tog saa levende Interesse i den falsterske Jord og Befolkning. Denne Ud-vikling førte med sig, at Træhesten og Ridefogdens Pisk ikke her blev saa fremtrædende Rekvisiter i det daglige Liv, som Tilfældet var i mange andre Egne af Landet. Det gav disse Bønder en friere Rejsning. Dertil gav Kongernes Om-sorg dem Betingelser for bedre økonomiske Kaar, støttet og-saa gennem en bedre Folkeoplysning, stimuleret endvidere derved, at man, i nær Kontakt med et Par af Landets væ-

sentlige Trafikveje, havde let Adgang til hyppigt at modtage Indtryk af fremmede Mennesker og deres Skikke. Og alt dette vundet ikke gennem Kampe, men ved en jævnt fremadskridende Udvikling, som gav den jævne Mand en Følelse af Selvhjulpethed, af at have været sin egen Lykkes Smed.

De Folkeejendommeligheder, hvoraf et flygtigt Rids her er søgt tegnet, er næppe nogensinde kommet til smukkere Udfoldelse end hos den Generation af Nordfalstringer, der fødtes i Fyrreerne i forrige Aarhundrede, og som fik Lov til at leve og virke et Stykke ind i dette. Den var — som vel iøvrigt dens samtidige i Landet andre Egne — gennem Fædres og Bedstefædres Minder endnu i levende Kontakt med Fortiden helt tilbage til Landsbyfællesskabets Tid og frem gennem det første store Fremskridt: de frie Ejendomsformer. Den gik gennem den frie Forfatnings Portal ind til en ny og straalende Udviklingsbane, hvor den vel fik haarde Kampe at kæmpe og svære Opgaver at løse, men hvor den viste sig sine Opgaver voksen og gik fra Sejr til Sejr, indtil den ved Aarhundredskiftet saa Værket kronet derved, at den Stand, den tilhørte, naaede Højdepunktet af sin Magt og Indflydelse over Landets Sager, mens dens duelige Virke havde vundet den Ry og Anseelse langt ud over Landets Grænser. Alt dette skabte i dens Sind et Lyssyn og en straalende Livsglæde, som rummer den største Fortryllelse ogsaa for de Efterkommere, hvis Børne- og Ungdomsaar blev omsluttet deraf. I Sandhed: et lykkeligt Slægtled!

Paa dette Slægtleds Grave være da disse fordringsløse Linier lagt som en Hyldest til dets Kærlighed til Hjem og Hjemstavn, til dets Dygtighed og Fremgangsvilje, til dets jævne Selvfølelse og aabne Samfundssind.

Mindsten i Hamenov Skov.

A. B. WALTHER FOT.

SMAALANDSHAVETS ØER

Af ACHTON FRIIS

L AALAND og Falster krummer sig saa moderligt om dem som for at skærme dem mod al Livsens Ondskab, og man skulde tro de laa saa lunt som i en Andedam. Men et Blik paa Kortet viser noget andet. Ser det ikke ud, som om Nordvestenstormen i et Anfald af Galskab har fejet dem helt ind i Bunden af denne Tragt, hvorigennem den bestandig kan rase hen over dem? Prøv at sammenligne deres Beliggenhed med Øerne i det sydfyenske Øhav! — Smaalandshavet er ikke nogen Børnehavn for Lystsejlere. Jeg har ligget vejrfast i 3 Døgn i Fæmø Havn, tilsyneladende godt skærmet bag en bred Mole. Men Søerne gik med rejste Børster tværs over alting, brød over Molen, rendte tværs over Havnen og slog op over Kajen, og Havnebassinet lignede en kogende Heksekedel. — Hvordan der saa ud *udenfor*, vil jeg ikke snakke om. Jeg har sjældent set noget saa pragtfuldt, som da Stedets Fiskere kom farende plat for Vejret ind gennem det smalle Havneindløb, mens den sidste Klud faldt og de drejede bi ved Molen!

Og det var endda bare i September. —

Men man kan jo vælge Sommermaanederne til et Besøg paa Stedet; for man skal helst have sin egen Baad, naar man vil have det fulde Udbytte af et Besøg paa Øerne. Sejladsen mellem Smaalandshavets Øer gennem Storstrømmen og Bøgestrømmen er èn af de skønneste i Danmark. Men man maa ikke glemme at gaa i Land! Selv fra disse Øers ganske lave Højder har man Udsigter, som er uforglemmelige. Og landskabeligt rummer de den herligste Afveksling.

Naar undtages den fjærne *Vejrø* ligger *Øerne* og *Holmene*, som tilsammen danner et Dusin Stykker, nær de store *Øer*. Og over de smalle *Farvande*, som skiller dem, er det forholdsvis nemt at færdes; det er ikke vanskeligt at komme i *Læ* under deres *Kyster* i en *Smule Sommerblæst*. *Beboerne* benytter sig heraf; det er meget færende *Folk*, som er selskabeligt anlagt. *Sundene* er paa *Godtvejr*s dage opfyldt af sejlene *Gæster*, som færdes fra *Ø* til *Ø*. Men *Grundene* skal man agte sig for. Der ligger noget uhyggesvangert for en *Sejler* i det gamle *Ord*-sprog: »Der skal en god *Tro* og et *Par* brede *Fødder* for at gaa fra *Bandholm* til *Fæjð*.« Der skal ogsaa en god *Tro* og en *fladbundet Skude* til at kunne passere nogle af de *Fælder*, *Farvandene* rummer. *Fladvande* med eller uden store *Sten* ragende op ses mange *Steder* langs *Øernes Kyster*, saaledes ved »*Draget*« mellem *Fæjð* og *Skalø* ligesom mellem *Raagø* og dens »*Kalv*«, og lange *undersøiske Rev* skyder ofte ud fra *Øernes Odder*. Men om alt sligt giver et *Søkort* jo *Oplysning*.

Det er udpræget *havfødte Øer* tilhobe; endnu øges deres *Omraade* fra *Aar* til *Aar* ved at de hæver sig af *Vandet*. *Adskillige Steder* er de dog endnu ikke bleven enig med sig selv om, hvorvidt de vil være *Land* eller *Vand*, og saa er de det skiftevis. Af *Askø* er omtrent en *Tredjedel* en stor ganske *flad Vejle*, som skyder sig ind fra *Sydsiden* i 1 km²'s *Størrelse* og naar helt op til *Askø Kirkegaard* paa *Nordsiden*. *Øens højeste Punkt* er 4 *Meter*! *Raagø Kalv* ligger og vipper lige i *Havoverfladen*, *Vejrø* naar højest 5 m, *Lilleø* ligeledes 5 m. Men som *Modsætning* til f. Eks. *Øerne* i det *sydfyenske Øhav*, der ofte har lidt frygteligt under *Oversvømmelser*, begynder disse saa godt som alle at hæve sig straks ved *Kysten*, saaledes at deres *Plateau* ligger i *betryggende Højde* over *Havet*. Derfor behøver man her saa godt som aldrig *Diger* til *Værn* mod dette. Og de faa som findes er saa *primitive*, at de vilde faa en *Drejbo* til at vride sig af *Latter*.

Naar *Smaalands*havets *Øer* har svunget sig op til en halv *Snes Meters Højde* er de *overanstrengte*, bliver *dovne* og naar sjældent mere. Deres større *Bakker* er paa *Fæjð* 13 og 18 m, paa *Fæmø* 18 og 22 m. Men selv paa *Askø*, som er en *flot Nr. 3* med sine 8 m, kan man fra dette *Punkt* faa *vide Udsigter* over de *uendelige Flader* af *Øer* og *Hav*, omtrent

Kirkegaarden paa Askø.

som om man sad i en høj Skibsmast. — Omvendt syner Øernes Højder umaadelig vidt ud over Havet, saaledes det 18 m høje Punkt Bibjerg paa *Føjø*, der med sin kæmpemæssige Ask med dens pinjeformede Krone ses i Miles Omkreds. Bakken og Asken illuderer paa Afstand fuldstændig som en Vulkan med en Røgsky over. Det er Smaalands Havets Vesuv.

Den gamle Historieskriver Helvaderus fortæller om Laaland, at de første Indbyggere kom hertil fra Jylland i Aaret 2140 efter Verdens Skabelse — hvor han nu har *det* fra! Maaske er Øerne heromkring da bleven befolkede ikke længe efter. Skade at Tidspunktet for Verdens Skabelse er saa problematisk. Har han Ret, er det ialfald en ældgammel Befolkning paa disse Kanter. Men helt ublandet er den jo ikke forbleven siden.

Venderkrigene, om hvilke vi har sikrere Oplysninger, har utvivlsomt sat stærke Spor paa alle disse sydlige Øers gamle danske Befolkning, som i Hundreder af Aar var udsat for deres Plyndringer, og hvis Landomraade ofte var fuldstændig

i deres Vold og rummede Mængder af vendiske Bosættelser, hvad Stednavne den Dag idag bærer Vidne om.

Saxo fortæller, at da senere Svend, Knud og Valdemar kæmpede om Danmark, stod endnu store Dele af Danmarks Kystland og mange af dets mindre Øer fuldstændig øde og ubeboede paa Grund af den Overhaand, som Sørøveriet havde taget. Smaalandsøhavets Øer, hvor Oldtidsfund de fleste Steder endnu viser, at de har været rigt bebyggede lige siden Stenalderen, blev ved denne Lejlighed fuldstændig affolkede, sank tilbage i Naturtilstand og endte med som Ingenmandsland at blive Kongens eller Kronens Ejendom. Paa Grund af deres store Rigdom paa Vildt blev de anvendt udelukkende som Jagtrevier, indtil de efterhaanden ved Salg eller paa anden Vis kom i Adelens og siden i Borgerliges Besiddelse, hvorefter de atter blev beboede og opdyrkede. Men Kongerne vedblev længe at beholde *Jagtretten*. I Ølisten i Valdemar Sejers Jordebog nævnes som saadanne Vildtbaner Vejro, Raagø, Fæjro, Fæmø og Askø foruden en Mængde andre Øer Landet over. Smaalandsøhavets Øer var naturligvis stærkt søgte paa Grund af deres nære Beliggenhed ved Sjælland.

Det var ikke behageligt at være Bonde i de Tider paa Steder, hvor Kongerne holdt til med deres Jagtselskaber. Mange Ting mellem Himmel og Jord kunde give den uselige Bonde Anledning til stor Forundring, om han endnu besad den Evne at kunne forundres, f. Eks. den Overdaadighed og det Fylder, som de høje Herrer hengav sig til under Jagtopholdet. Og naar Selskabet efter endt Jagt forlod Stedet, hvor han Aaret rundt sled for sin mavre Kost, da vilde han kunne skaffe sin Undren ny Næring ved at betragte de nedtrampede Marker, som den vilde Jagt var gaaet henover uden fjærneste Hensyn til de Straa, der groede paa dem.

Men Tiderne skifter. Her som alle Vegne i vort hyggelige Land er Bønder og Husmænd gaaet straalende fremad. Og ganske lovmedholdeligt er det nu *dem*, der benytter sig af Konjunkturerne til helt at udrydde Vildtet og delvis Adelsmændene.

Adolph Hannover kommer i et videnskabeligt Værk fra 1860 ind paa Racespørgsmaal og viser, at de mørke Beboeres

Antal i Landet er overvejende stort i Præstø Amt, paa Møn og Laaland-Falster, hvad han tilskriver en vendisk Indblanding. Beboerne af Øerne i Smaalands havet skal i ældre Tid have været et meget voldsomt Folk. Endnu saa sent som i 1859 siger P. Rhode i »Sml. t. Laalands og Falsters Hist.« om Beboerne af *Føjø*, at de indtil for faa Aar siden var bekendte for deres Ustyrlighed, hvad de især lagde for Dagen paa deres Rejser til Sessionen i Naskov. — Velsagtens særligt dèr, fordi det var den eneste Lejlighed, hvor de udenfor Øen optraadte i Flok. Dette slemme Ry har de ialfald senere mistet. Ogsaa Beboerne paa *Askø* havde Ord for at være haarde Halse, paastaaelige, stridbare og uvorne. Men som eneste Levn af dette er der tilbage en utrolig Haardførhed, hvad de ofte har lagt for Dagen under deres Færd paa Havet. Det hændte for mange Aar siden at 3 Mand fra Øen en Vinternat i Brandstorm og Frost strandede paa Kysten udfør Bandholm. Brændingen udelukkede ethvert Forsøg paa Hjælp fra Land. Mens Søen bestandigt slog over Baaden og Vandet frøs til Is, sad de sammenkrøbne og var endnu efter 36 Timers Forløb alle i Live. Da Vejret endnu senere løjede og Bandholmerne naede derud, var to af dem endelig frosset ihjæl. Den tredje levede endnu, da jeg for faa Aar siden besøgte Stedet. Han er Svigerfar til Læreren paa Øen.

Askø er forøvrigt den mest truede af disse Øer. Paa Grund af sin umaadelige Lavhed er den mere end de andre udsat for Oversvømmelser; flere Gange har Havet ved Vintertid overskyldet næsten hele Øen, saaledes i 1852, 1855, 1858 og 1872. Det skal nok præge dens Befolknings Karakter! — Men den Fremmede vil altid finde disse Øers Beboere venlige, imødekommende og meget indladende. De har paa mig gjort et jævnt og meget godlidende Indtryk. Paa *Fæmø* er Gæstfrihed et stærkt fremherskende Træk. Jeg kunde under mit ugelange Ophold derovre have haft alle mine Aftener dobbelt belagt med Selskabelighed, hvis Tiden havde tilladt det. Hvad jeg saa' i disse Hjem mindede mig om de bedste Storbondenhjem fra Jylland.

Hvad Beboernes Racepræg angaar, fandt jeg meget lidt »vendisk« hos dem, som Modsætning til f. Eks. Falstringerne. Af Ydre er de iøvrigt meget forskelligartede, og de minder

mere om Beboerne af Sydsjælland end om Folkene paa Naboerne, selv om den brunhaarede Type her er mere overvejende. Folkene er paa disse Kanter, især paa de mindste Øer, mere omflakkende end f. Eks. paa de sydfyenske Smaaøer, hvor man finder Slægter, som har levet paa èt Sted i Aarhundreder. Her er i Reglen en bestandig Tumlen rundt fra Ø til Ø, og paa de mindste kan de fleste af Beboerne paa-vise deres Indvandring hertil fra »Fastlandene« Laaland eller Falster eller en anden større Ø. En Mængde af Folkene er kommen hertil fra Langeland.

Beboerne paa *Føjø* kaldes af Befolkningen paa de nærliggende store Øer »Føjbattinger«, mens *Fæmøs* Indbyggere kalder »Fømboer«, hvad de for Resten ogsaa kalder sig selv. Øbattinger er Laalændernes Spottenavn til Folkene paa alle Smaaøerne her omkring. — *Batting*, som oprindeligt er Benævnelsen paa en endnu ikke flyvefærdig Fugleunge, er gaaet over til at blive Betegnelse for en Hjemmeføding, som aldrig har haft Næsen udenfor sin egen Rede. Man mindes Betegnelsen »en Jydebatte«. — Den er altsaa ikke helt rammende for denne urolige Befolkning.

— Jorderne paa Øerne er næsten overalt gode og Befolkningens Kaar gennemgaaende fortrinlige. Intet andet Sted i Landet har jeg set en saa fremragende Frugtavl som paa *Føjø* og *Fæmø*. Det skal nævnes, at af *Fæmøs* halvsyvende Hundrede Indbyggere lever kun 5 Familier af Fiskeri, og disse er oven i Købet alle indvandrede. — Paa *Askø* døde det sidste Fattiglem 1811(!), og siden skal ingen have faaet offentlig Understøttelse, naar undtages en sølle Degn, hvis meste Liggendefæ bestod af 13 Børn, og som altsaa nok kunde trænge til et Supplement til Gagen.

— —
At Dyrelivet paa disse smaa, gennemdyrkede og efterhaanden for det meste helt skovløse Øer maa forme sig anderledes og for Haarvildtets Vedkommende være fattigere end paa de større Øer, er kun naturligt. Det vil dog maaske forbause at høre, at selv en saa stor Ø som *Føjø* fuldstændig mangler Rovdyr — hverken Ræv, Maar, Ilder, Lækat eller Brud forekommer her. Det samme gælder alle de øvrige Smaalande, naar undtages Raagø, hvortil der en Vinter var

vandret en Lækat over Isen, hvad der vakte stor Opstandelse mellem Befolkningen, som for Resten troede det var en Maar! — Paa *Fæjð* findes desuden ingen Mus, Skader eller — Oksebremse! Derimod er for omtrent 30 Aar siden den brune Rotte kommen til Øen, og dens Tilsynekomst forklares gennem et saalydende Sagn: For godt og vel Hundrede Aar siden viste der sig pludselig en gammel ukendt Kvinde paa Øen, som gik omkring og tiggede. Alle var gode og venlige imod hende, og hun kvitterede for dette ved at garantere for, at det skulde vare Hundrede Aar, inden der kom nogen Rotte til Øen. — Tiden er altsaa udrunden. Og hvad skal man gribe til nu, da Fæerne er forsvundet af Landet? Men denne ene Plage maa man vel kunne døje.

Agerhønen findes i et Faatal paa *Askø* og ligeledes paa *Fæjð*, hvortil den i de senere Aar er indført. — Men med Hensyn til andet Fuglevildt er disse Øer og de omgivende Farvande iøvrigt overdaadigt udstyrede. Paa *Skalø* fandt jeg ved Draget, som forbinder den med *Fæjð*, en Vrimmel af Vadefugle, foruden enkelte Aalekrager, et halvt Hundrede Kobbersnepper og en Mængde andre Vadere. *Askø* er særlig rigt forsynet. Her findes en Maagekoloni paa 4—5000 Individuer. Ved Efteraars- og Vintertid kommer her et stort Svanetræk, og en enkelt Mand har paa en Vinter alene nedlagt 16 af disse skønne Fugle! Ogsaa paa Knortegæs driver Øens Beboere en udstrakt Jagt. Men det er dog især ved »Kirkeviggen«, den udstrakte Vejle paa Øens Sydside, at Fuglelivet koncentrerer sig. Ved et enkelt Besøg dør i September Maaned saa' jeg tusindvis af flyvende Ænder i tætte Skarer — Graaænder, Krikænder, Spidsænder og Pibeænder, foruden Mængder af Vadere som Viber, Bekassiner, Svaleklirer og enkelte Hjejler. Desuden saas nogle Hejrer, som formodentlig kommer hertil fra Laalands Skove.

At *Farvandene* omkring disse Øer ved Efteraarstid er dækket med vældige Flokke af forskellige Ænder, skal ogsaa nævnes i denne Forbindelse.

— —

Smaalandene er nu næsten fuldstændig blottet for Skove, hvad der naturligvis i høj Grad særpræger deres Landskaber. Saa godt som alle Vegne har man, selv fra deres mindste

I Tjørneskoven paa Vigsø.

Højdepunkter, uhindret Udsigt over Land og Hav. — Paa *Vejrøs Østside* findes dog en lille vildtvoksende Skov, rummende bl. a. vild Kirsebærtræ og Abild. *Vigsø*, som er en af de allermindste og krummer sig som en Boomerang omkring *Vignæs* paa *Laaland*, er med sin ældgamle, naturlige *Tjørnebevoksning* noget helt for sig selv, et ejendommeligt *Urlandskab* af stor *Skønhed* og med saa mægtige *Tjørne*, at de faa andre *Steder* i *Landet* naar en saadan *Pragt*.

Højest staar dog *Dyrefoden*, som ligger inde paa *Grænsen* af *Smaalands havet* og *Storstrømmen*, og maaske ikke med *Rette* kan regnes til *Smaalands havets Øer*. Denne lille lave *Knold*, som kun er 2 *Tdr.* *Land* stor, er landskabeligt et fuldkomment *Paradis* — beskyttet af sine vidtstrakte *Grunde* ligger den bag sine tætte *Rørskove* og er vist et af de mest ukendte *Steder* i *Egnen*. *Fuldstændig skovdækket* er den bag sin lave, stenede *Forstrand*. *Skovens Hovedbestanddele* er *Eg* og *smaabladet Lind*, der ofte ender i lave *Krat*, som gaar over i en *Bevoksning* ud mod *Stranden* af *Bened* og *vilde Roser*. Men desuden findes her *Elm*, *Ask*, *Naur* og *Skovabild*, og i *Skovbunden* et næsten uigennemtrængeligt *Krat* af *Vrietorn*,

Tjørn og Brombær. At nævne det Blomsterflor, som Øen rummer, kan ikke overkommes her. Den er i sin fuldkomne Uberørthed en lille Prøve paa, hvordan den gamle danske Strandskov har set ud paa disse Kanter for Tusinde Aar siden.

Men ogsaa den lille *Lindholm*, som ligger tæt S. V. for Askø, hører til denne Lokalitets Perler. Allerede fra Søen ser den pragtfuld ud, skovdækt bag tjørnebevoksede, høje Brinker og hist og her med aabne, græsklædte Marker, der højner sig mod dens Midte. En typisk, fredet lille Herregaardsø, som skylder Knuthenborg den Ro, hvori den henligger. — Dens vestlige Slette er berømt fra den Tid, da Ellehammer her foretog sine første Flyveforsøg omtrent samtidig med Brødrene Whright i Amerika. — Dens Skov bestaar mest af Naaletræer; men inde i dens Tykning bag de tætte Tjørne har jeg set et af de mærkeligste Eksempler paa den Kamp, der kan herske mellem Skovvækster, idet nogle Hylde, som helt staar overskyggede af Fyrrene, i deres desperate Kamp for at skaffe sig Lys fuldstændig har forvandlet sig til Lianer og slynger sig om Fyrrenes Stammer helt til deres Top, hvor der kun i deres alleryderste Spidser er bleven Raad og Tid til at sætte nogle fattige Blade. Hele Resten af deres Stammer, som er glatte og ganske tynde, er kun fra 6—8 cm i Gennemsnit.

I den mørke Skov er der øde og stille som paa Bunden af et Hav. Den eneste Lyd der høres er Klapren af en enlig Ringdues Vinger, naar den letter fra Fyrrenes høje Toppe.

— De større Øer maa nøjes med Landsbyernes Haver og de enkelte, levende Hegn. Her er alle Trævækster fra de gamle vildtrige Skoves Tid ryddede, og Terrænet næsten fuldstændig gennemdyrket.

— —

Det er denne Mangel paa Skove, som i stærkest Grad adskiller de større Øer landskabeligt fra det nære Laaland, med hvem de ellers har fælles Tilblivelseshistorie. Det er altsammen hævet Havbund. Skumfødte som Afrodite løfter de deres bløde Former op af Bølgerne. Men det er ikke altid gaaet blidt til i det Værksted, hvor de er fremstillet. Bræen har i Tusinder af Aar slæbt sin tunge Krop hen over dem, og

endnu finder man dens sikre Spor paa deres Overflade og i Fladvandene omkring dem.

— *Vejrø*, deres yderste Forpost mod Nordvest, har paa sin Vestside et Morænelandskab, som søger sin Lige andre Steder i Landet, en fuldkommen Vildmark, bestrøet med vældige Kampestensblokke saa tæt, at man fra hvert Sted man staar paa kan tælle dem i Hundredvis. De ligner en Hær af store, graa Underjordiske, som er segnede i en Kamp, og hvis graa, mosgroede Rygge rager op over Markens magre Græs og vilde Blomster. Hist og her pipper i Stenenes Revner nogle spæde Smaabregner frem, Minder om en Tid, da Øen endnu havde vildtvoksende Skov. — Det er Øens Urtidsansigt, omtrent saadan har den set ud, kort efter at Bræen forlod den for mange Tusind Aar siden. Andre Rester af denne Skov er Tjørnene, Roserne, Bukketornene og Seljepilene, som er flygtet op paa de vældige Stendiger, der paa Kryds og tværs strækker sig over Øen.

Disse Diger, som især paa Øens Østside har rensat Markerne for Sten og dèr har forandret Landskabet fuldstændigt, er bleven til ved èn enkelt Mands Initiativ. Det var en Assessor Kastrup, som kom hertil fra Langeland omkring 1820, og som bragte 3—4 bomstærke, svenske Tjenestekarle med sig. I Løbet af faa Aar gjorde de et Arbejde, som forvandlede store Dele af Øens stenede Jorder til dyrket Agerland og rejste disse Stendiger, som i sin Art hører til de mest monumentale i Landet. Man ser i Tankerne de svenske Orang-Utanger rase med 6 Hestes Kraft henover de gamle Moræne-marker, slaa Forbenene om de genstridige Sten og løfte dem op, saa Jord, Trevler og Rødder fulgte med, og slæbe dem til deres Plads paa Digerne. Det har været et Arbejde for Trolde.

Samtidig fik Assessoren Tid til at plante Øens lille Skov paa Østsiden og bygge dens største Ejendom »Nygaard« op paany.

Østen for Skoven finder man den kraftigste Modsætning til det vestlige, barske Landskab. Øens faa Gaarde og Huse ligger her i Læet under Haver og frodige Trægrupper, den reneste Idyl, saa dansk i sin Blidhed. Man undres over, at selv en saa lille Plet som denne Ø kan have en saa forbausende Forskel paa Øst og Vest.

Fra Morænelandskabet paa Vejros Vestside.

Dens nordlige Spids ude ved Fyret og dens aabne vindhærgede Slette med de stormkrogede Tjørne ude ved Sydenden er endnu et Par Modsætninger til de to andre. Det er landskabeligt set èn af de mest afvekslende Smaaøer i Landet. Og alt dette kan den præstere paa sine 283 Tdr. Land!

— *Raagø* er modsætningsvis meget stedmoderligt udstyret af Naturen, ensformig og dyrket. Kun dens Strand har hist og her Tillokkelser — mest ved det Fuglevildt, som færdes dèr. Den er èn af de frugtbareste af Smaaøerne i Gruppen og virker som et Stykke altfor fedt Laaland, der er skaaret fra for ikke at skade Appetitten dèrovre. Paa Kryds og tværs er den delt af levende Hegn, og hist og her paa Markerne findes runde Smaadamme, omgroet af Poppel og Pil.

Mærkelig er den kun paa sin Nordvestside ud mod *Raagø Kalv*. Stranden er her overordentlig lav og flad og opfyldt af store Sten, og den strækker sig i et bredt, uregelmæssigt Bælte helt over til Kalven. Det er et begyndende »Drag«, som Aar for Aar er under Dannelse og udvider sig. Man kan ved Lavvande spadsere tørskoet over mellem de to Øer, og Kvæget vandrer frem og tilbage til »Kalven«s Græsgange over den

fede, lerede Grund, der er stribet af lange Rækker af dybe Hjulspor.

Farvandene om Øen er saa lave, at en almindelig Fiskerbaad ikke kan lægge til ved dens eneste Landingsbro paa Sydsiden; man maa roes derind over en Strækning af 200 m i en fladbundet Pram!

Det lyder altsammen ikke saa fristende. Kun den, der søger *Ro*, vil kunne finde den paa Raagø. Her er saa dødsensstille, at man kan falde om af Skræk, naar en Hane pludselig galer.

Men hvad nytter saa det hele!

— *Føjø*, SmaalandsHAVETS største Ø, er sammen med Skalø, med hvilken den er forbunden ved et Drag og en Dæmning, noget over 3000 Tdr. Land stor. Den maa tidligere have været delt i to Dele af et Sund, der nu som et lavt Engdrag gaar over dens Midte fra Bunden af »Kagevig«. Paa den vestlige Del ligger ved Vesterby Færgestedet »Vasen« med Overfart til Kragenæs paa Laaland, paa Østsiden Østerby med det nu nedlagte Færgested »Sletteren«. Ved Østerby findes »Dybets Havn«, en anselig Fiskerhavn.

Jeg har gennemtrawlet *Føjø* fra Ende til anden paa Cykle og tilfods, og jeg er kommen til at nære den dybeste Beundring for dens moderne Landbrug, dens fortrinlige Frugtavl i de rationelt drevne Frugtplantager, for dens fede Jorder, dens dygtige Beboere og for det moderne Sving, der er over alting. Men trods min ihærdige Søgen har jeg med Hensyn til *Natur* paa Øen kun fundet idel Tomhed. Den er saa fuldstændig udryddet, at det eneste der er tilbage af den er Klimaet. — Boligerne har næsten overalt et fuldkommen ny-modens Præg — jeg tænker med et Suk paa de herlige Byer paa Øerne i det sydfyenske Hav — og kun et Par Steder paa Øen kan man glæde sig over denne Form for Menneskeværk, ved den forhenværende Birkedommerbolig i Østerby, et fornemt Bygningsværk, som burde fredes — og ved den mærkelig ensomt beliggende gamle Kirke, der er opført i 14.—15. Aarh., fjærnt fra Øens Byer og kun faa Alen fra dens Sønderstrand. Med sit besynderligt tunge Taarn med det pyramideformede Tegltag er den ædel og smuk i sine Linjer, fuld

Smedien i Østerby paa Fæjø.

af Skønhed og Harmoni. Dens strænge, hvidkalkede Mure ses vidt over Havet.

Et ganske lille Bygningsværk skal dog endnu nævnes, Smedjen ved Vejen gennem Østerby. Baade ved sin Stil og sin Beliggenhed er den en Fryd for Øjet. — Iøvrigt glæder man sig næsten overalt langs Byvejene ved den overvældende Rigdom paa fine, velholdte og overdaadige Frugthaver der knytter sig til hver eneste Bolig og danner næsten sammenhængende Alléer gennem Byerne.

— Hvad der landskabeligt redder Fæjø fra Fortabelse er dens lille Tvillingø *Skalø*, hvis Fugleliv tidligere er omtalt, og som ved sit »Drag« rummer et saa ejendommeligt Stykke Ønatur, at man næppe vil kunne træffe det noget Sted i Verden udenfor vort Land. Fra Dæmningen her har man Udsigt over umaadelige Fladvandsstrækninger, hvor den fede Bund hist og her dukker op som græsklædte Smaaøer. Uhyre Kampestensblokke rager op i kaotisk Forvirring og spejler sig i det blanke, stille Vand. Det er et nyt Stykke Land, som er ved at dukke op af Vandet; det ene Aarti er det Havbund, det næste ligger det græsdækt under Solens Lys. Det er saa-

Dæmningen ved Skalo. — I Baggrunden Fæjø.

ledes, at store Strækninger af vort havfødte Land er bleven til — langsomt, fra det for Millioner af Aar siden laa skjult i Havets Skød, hvor Myriader af Smaadyr aflejrede deres Kalkskaller og Bunden gennem Aartusinder hævede sig mere og mere til Overfladen.

Fra Øens højeste Punkt, som kun er 8 Meter, er der næsten ingen Grænse for Udsigten. Over de langsomt skraanende Pløjemarker med de levende Hegn ser man over Havet til Raagø, Vejrø, Fæmøs Nordspids, Laaland — ja selv det fjærne Sjællands Kyster toner frem gennem Soldisen.

— Det er overalt Smaaøerne, som bærer Prisen i dette Arkipelag!

Man er ved et Besøg paa *Fæmø* straks paa det rene med, at den landskabeligt rager højt op over sin store Bror *Fæjø*. Endogsaa dens Byer er smukkere. Fra *Sønderby*, som ligger paa det stærkt bølgende Terræn Syd for den store Lavning »Bækkenet«, som deler Øen i Øst—Vest, har man fortrinlig Udsigt over Dalen mod *Nørreby* paa dens nordlige Del. Mellem Byens rige Bønderboliger skifter Vænger med frodige

Udsigt fra Norreby paa Fæmo over »Bækkenet« til Sonderby.

Frugthaver. Dens Veje og Stier er mangfoldige og fulde af Lunhed og Hygge, og dens Gadekjær er èn af de yndigste Idyller, jeg har set. Ogsaa her finder jeg et Væld af Frugttræer i alle Haver. I Frugttiden hænger »Langpærerne« saa tæt, at de næsten skjuler Bladehænget; Reine-Clauderne bugner paa Grenene og ligger strøede i Bede og paa Plæner. Hvilken Rigdom!

Der maa eksistere et skønt og fredeligt Forhold mellem Beboerne af de to Byer, at dømme efter den Vrimmel af Veje og Smaastier, som findes imellem dem over den dybe Dalsænkning. Smukkeste er disse Veje paa de terrasseformede Fald fra Nørreby ned mod »Bækkenet«. Dette er overhovedet Øens mærkeligste Lokalitet. I Terrasse over Terrasse hæver Landet sig fra Dalens vaade Engbund op mod Byens Højder, hvor Haver og Huse løfter sig bag hinanden. — En saadan lille nydelig slynget Sti, stenspikket paa sin Bund og som en Hulvej mellem høje Stendiger under de yppige Frugttræers Kroner, den minder mig paa en mærkelig og inderlig Maade om fjærne Steder. Saadan ligger Vinhaverne omkring de smaa Bjærgbyer i Vaud og Valais!

Nørreby har ligesom sin sydlige Nabo en henrivende Beliggenhed, og fra dens højeste Steder mellem de gamle Huse, der veksler med moderne store Bøndergaarde, er der en ligefrem pragtfuld Udsigt over Dalen mod Syd.

Øens gamle Kirke, som ligger paa Vestsiden, minder ved sin ensomme Beliggenhed om Kirken paa Fæjø — ogsaa i nogen Grad ved sit Ydre. Men iøvrigt er den en ren gothisk Murstensbygning, udvendig for Størstedelen velbevaret og meget smuk. Dens fortrinlige Kalkmalerier er omhyggeligt, men talentløst restaurerede i 1885, og iøvrigt skæmmes dens Indre i nogen Grad af en fad Rundbue, som er kommen til under Kirkens Udvidelse i 1879. De nye Kirkestole fra 1909 er saa hæslige, at de næsten virker lattervækkende. Alene paa Grund af sin oprindelige, fornemme Stil burde et saadant Kirkerum være en Helligdom og under sikrere Kontrol end den, som Per og Povl kan yde.

Øen, som er over 2000 Tdr. Land stor, har som før nævnt to efter disse Egenes Forhold ret anselige Højdepunkter, en Bakke Syd for Nørreby paa 18 m og det 22 m høje »Issemosebjerg« ved Sønderby.

— Hvad dens Dyreliv angaar maa det bemærkes, at den besynderligt nok ikke huser nogen Maagekoloni og heller ingen ynglende Svømmefugle. Derimod er her endnu en Del Agerhøns; og Harerne, som var stærkt degenererede, er for faa Aar siden bleven tilført nyt Blod ved indplantede Individier. Ogsaa Fasaner er indført og trives fortrinligt, til trods for Øens fuldstændige Mangel paa Skov. De holder til i Hegnene og ved Haver langs Landsbyernes Udkanter.

— —

En Sommerdag, naar Vandet ligger blankt om Smaalandshavets Øer, naar Vadefuglene færdes i tusindvis paa de flade Grunde omkring dem, naar Lærkerne staar over hver eneste af Øerne som en lille syngende Sky, og naar de fjerne Lyde af Maagernes langelige Skrig naar ens Øre, naar de høje Skyporte løfter sig paa den umaadelige Himmell og sænker deres vældige Spejlbilleder dybt i de rolige Vande — da rummer dette lille Øhav en Skønhed, som faa Egne i vort Land ejer Mage til. — —

Bogø.

Den er anderledes kommen i Salveten end de barske Smaalands, ligger lunt klemt inde mellem Laaland, Sjælland og Falster, og er omgivet af et Utal af smalle Sunde, som paa en Sommerdag ligner et Net af blaa bølgende Floder. Landskabeligt staar den meget højt; her findes alt, hvad der karakteriserer et typisk dansk Ølandskab, baade Idyllen og de store Linier — overordentlig stærkt varieret paa denne lille Ø, som kun er henimod halvtredie Tusind Tdr. Land.

Den er langt mere i Slægt med Sjælland end med Laaland-Falster. Fra Kysten hæver den sig overalt ind mod Midten, hvor de bølgeformede Bakker Øst for Gammelby naar 32 m's Højde, og hvor man har et herligt Skue ud over dette Virvar af Øer og Sunde, hvori Sejlskibenes Størrelse ikke lader en i Tvivl om, at de smalle Farvande er Forbindelse mellem store Have, og at de mægtige Skuder, som ofte færdes herinde, har fremmede, fjerne Lande som Maal.

Paa Østsiden ligger den store »Østerskov«, hvori navnlig Bøgetræerne naar en usædvanlig Størrelse og Pragt. Den er Øens eneste Skov; paa Vestsiden er Navnet »Vesterskoven« nu kun et Minde om noget, der engang har været. Men rundt om ved Kær og Moser, langs Diger og Veje og i de frodige Haver vælder Træerne op af den fede, grødefulde Bund, yppigst paa Øens østlige Side. Det virker symbolsk, at Øen paa Kortet ligner en Skinke, som vender Skanken mod Vest.

Karakteristisk for det aabne, kuplede Landskab er Øens Masser af smaa Stubmøller, der pryder næsten enhver nok saa lille Bakke. Tidligere havde omtrent hver eneste Bondegaard *sin* Mølle; men nu forsvinder de mere og mere og anvendes kun til at male Grutning til Kreaturerne. De er af en ejendommelig og monumental Virkning og burde bevares i saa stort Tal som muligt.

Yndig, frodig og pyntelig er denne Ø — et herligt Stykke Sjælland. Se den fra dens højtliggende, fornemme Kirkegaard — dérfra er Familieligheden iøjnefaldende: Ynde, Styrke — og en Smule Sentimentalitet.

Pragtfuld er dens overdaadige Bøgeskov, velsagtens et Levn af en stor, ældgammel Bevoksning, hvad der synes at fremgaa af Øens ældste Navn *Bokø*. Især ved Efteraarstid,

Bøgeskovens Glansperiode og dens *raison d'être*, hvor Sollyset kan trænge gennem det udyndede Bladehang og ramme de silkeskinnende Stammer, der er mægtige som Søjlerne i Milanos Domkirke, er denne Skov pragtfuld. Foruden Bøgen rummer den Eg, Ask og El, der blander deres stærke grønne Toner mellem Bøgenes Okker og Rust. Solen hilser med Lys, og Skoven svarer med Farver. —

Ude ved Kysten gaar Skoven over i et fuldkommen Böcklinsk Landskab med et Bryn af mægtige Træer ud mod en engagtig, blød Græsstrand, hvor tætte Rørskove yderst som en dybgrøn Bræm strækker sig langs Bredden helt rundt til Nord- og Sydkysten, og hvor Hejrer fra de store sjællandske Skove holder til og fisker paa Lavvandet.

Iøvrigt er det mærkeligt nok en overordentlig vildtfattig Ø. Agerhønsene er totalt udryddede, og der skal Held til at træffe paa en enlig Hare. I de store Rørskove kan man af og til støde paa en Odder. Ræven viser sig kun en sjælden Gang, vandret over Isen paa Visit fra Møn ligesom Lækatten og Husmaaren. Som Modsætning til paa Smaalandene findes her derimod baade Mus, brun Rotte og Vandrotte («Mosegris»). Og om Eftersommeren hænder det ikke sjældent, at man ser Sæler ved Øens Kyster.

— — —

Øens Historie er for rig og for indviklet til at den her kan behandles. Et særligt Træk fra den skal dog nævnes, fordi det den Dag i Dag præger Beboernes Udseende og Liv. Det var da Øen i 1696 sammen med Møn blev indrettet til »Baadsmanskvarter«, hvor inden- og udenlandske Matroser, som vilde nedsætte sig her, fik aarlig Løn og Fribolig. Samtidig paabødes det indenlandske Skippere at hente en Fjerde- eller Femtedel af deres Mandskab blandt disse Folk. Senere blev Beboerne, naar der var flere Sønner i en Familie, forpligtede til at lade den ene dygtiggøre i Sømandsskab, og til Gengæld for dette fritoges de for Vornedskabet. Paa den Maade opdroges her en lokal, fremragende Sømandsstand, og lige op til vore Dage vedblev det paa Bogø at være Tradition, at Bøndersønner kom tilsøs i Drengaaarene. Øen har endnu Præg af en gammel Sømandskoloni, og den af Christen Berg oprettede Navigationssskole er stærkt medvirkende til at dette Præg be-

Dyssekammeret paa Johannes Klovs Mark paa Bogø.

vares. Herfra udsendes aarligt et Elitehold af fortrinlige, unge Søfolk.

— Trap oplyser, at der paa Øen findes 4 Jættestuer, 19 Langdysser og 5 Dyssekammer foruden 20 Rundhøje. Færdes man nu til Dags ad dens Veje, faar man vanskeligt Øje paa een eneste; thi i de sidste Par Menneskealdre er der faret slemt frem mod Oldtidsminderne. Af alt det nævnte er nu kun 4—5 nogenlunde velbevarede levnet. En stor Jættestue ligger i Skovens Nordvestside ved Vejen fra Gammelby; den er nedtrampet og stærkt plyndret for Randsten, og den danner Midtpunktet for et Forlystelsessted med Kageboder og lignende. — Ved Østsiden af Skoven ikke langt fra Stranden findes derimod paa Johannes Klovs Mark et lille, men usædvanlig velbevaret Dyssekammer, som er bygget af særdeles smukke Sten, der maa være valgt med største Omhu. Det smukke Oldtidsminde er heldigvis fredet. —

I Østerskovens nordre Del findes et højst mærkeligt Forsvarslevn, der hos Trap er omtalt som en »Borgplads«. Det er imidlertid hverken Borgplads eller Voldsted, men snarest en Forsvarsvold, hvortil man har trukket sig tilbage og for-

skanset sig i Ufredstider. Det bestaar af en lav, elipseformet Vold, som omgiver en Flade paa ca. 73×86 m og ligger i Længderetning S. V.—N. Ø. Rimeligvis har den baaret et Pæleværk. Tæt indenfor Nordsiden findes endnu en cirkelrund Fordybning, 5 m i Diameter og ½ m dyb omgivet af en lille Jordvold.

Paa Anders Jensens Mark ved Skaaningegaarde findes en fredet Langdysse, overordentlig smukt beliggende paa en lav Banke ud mod Skaaningebugten, og med en herlig Udsigt over denne og Sundet mod Sjælland. Dyssen rummer to Gravkamre; men deres Dæksten er fjærnede, inden Dyssen for nogle Aar siden blev fredet.

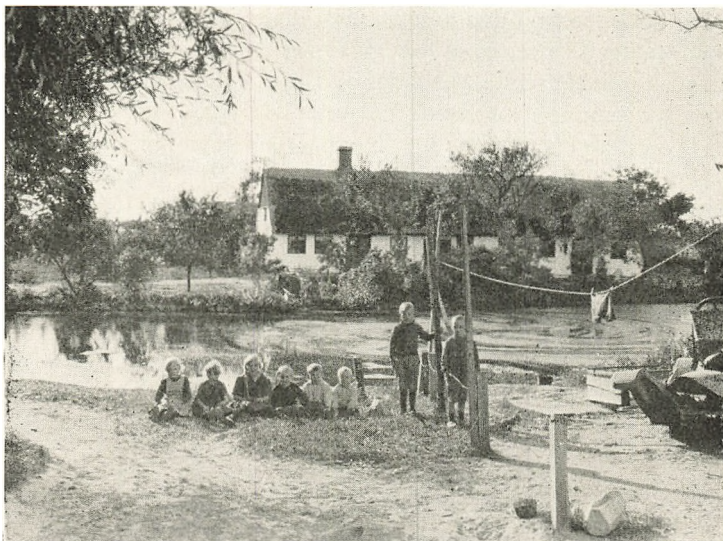
Foruden de her nævnte findes kun tarvelige Rester af de mange Oldtidsminder. Øens smukkeste Langdysse fandtes i sin Tid paa en Mark i Vesterskov. Den blev undersøgt af Nationalmusæet i 1880, men frededes ikke. I 1911 blev den raseret af Ejeren, som slog alle dens Sten til Skærver og slæbte dem bort! —

Den Dag maa vel komme, da vore Bønder vil beklage, at de har berøvet deres Marker en af deres største Skønhedsværdier, i Stedet for at hente Stenene ved Stranden, hvor der er nok af dem. — Men saa er det for sent.

— --

Langs Hovedvejen, som fra Havnen paa Sydsiden fører gennem de to sammenhængende Landsbyer Nyby og Gammelby, findes endnu mellem adskillige grimme Nybygninger enkelte gamle Boliger, af hvilke nogle dog er stærkt forfaldne. Men alt det nye er sirligt og velholdt, her er saa velgørende *renligt* overalt. Af stor Skønhed er de svære Stendiger, som ud mod Vejene indrammer de gamle Huse, af hvilke enkelte endnu har samme Skikkelse som før Udskiftningen, — hvis de da ikke er saa forfaldne, at de næsten kan kaldes Ruiner. Af disse gamle Boliger, hvis Gavle undertiden er risflettede for neden og straatækte ned i Højde med Tagskægget, er der vistnok kun et Par Stykker tilbage, som endnu er velbevarede.

Ude paa Øens Vestside, nær Vejen fra Gammelby til Vesternæs, ligger en Gaard som er typisk for de ældgamle, virkelige *Bøndergaarde* paa Øen, der nu næsten alle er forsvundne.

»Tranmosen« i Gammelby paa Bogo.

Det er den mindste, firlængede Gaard, jeg har set, og vistnok den hyggeligste. Gaardspladsen er knap 10 m paa hver Led. — Det var gode Vinterboliger med Læ paa Gaardspladsen, disse Smaagaarde.

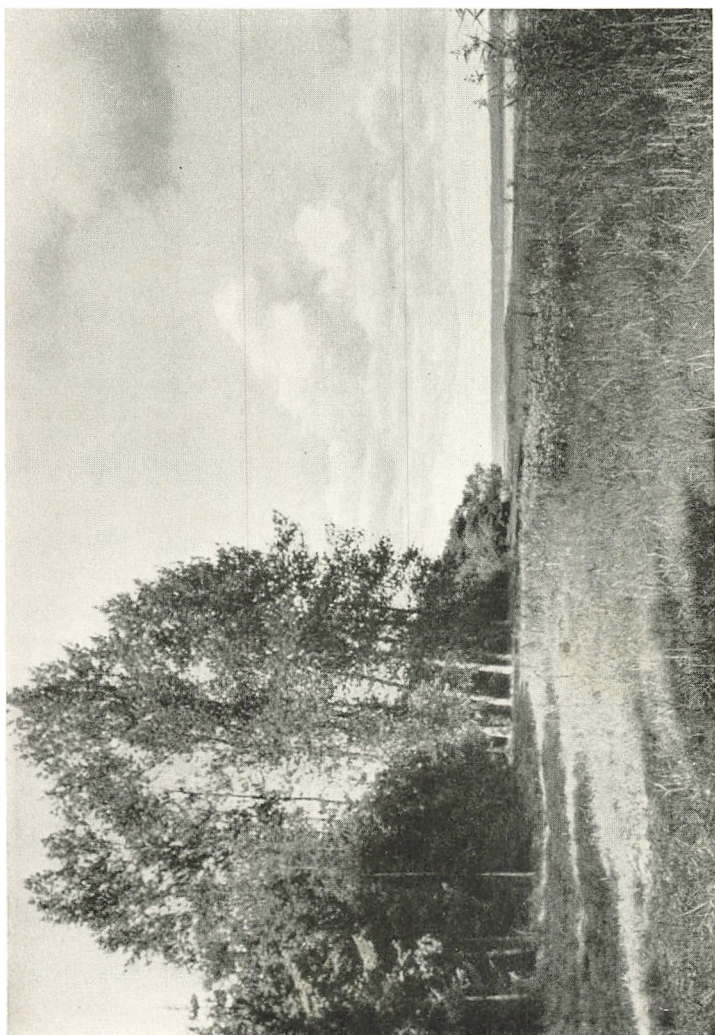
En helt anden Type paa Bønderhjem fandt jeg i Nærheden, en pragtfuld stor, ligeledes meget gammel Bygning af et imponerende Ydre. Dens nordøstre Hjørne med Hestegangen og med Møllen, som er kravlet op paa Taget og erstatter den gamle Stubmølle, er af stor Skønhed. Her er Orden og Velstand, der strømmer Ro og Tryghed ud fra dette Sted.

Men »Bowørerne« er ogsaa Godtfolk. Fremmede, der har levet længe paa Øen, har kun gode Ord om dem. Og de har ikke den Særhed og Indesluttethed, som saa ofte er Hjemfødingens Kendemærke. Dertil har de i for mange Slægtled været søfarende Folk.

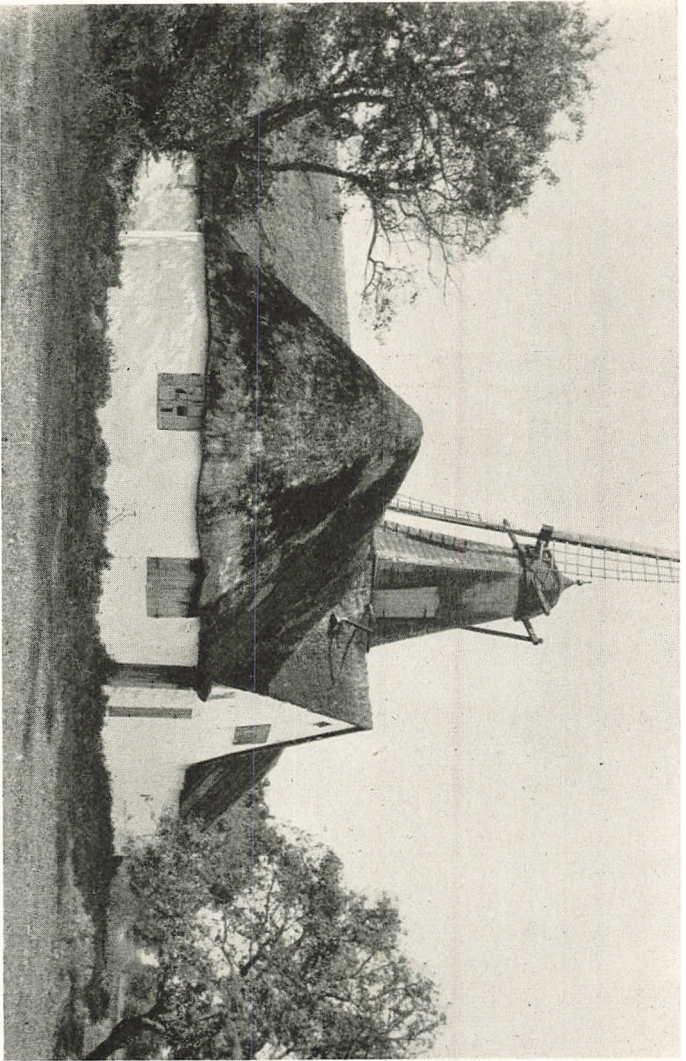
Om der overhovedet kan tales om et Proletariat paa en Ø med en saadan Befolkning, saa maa det vel være dem, der bor omkring det store Gadekær »Tranmosen« i Gammelby.

Men det er ialfald den mindre velstillede Del af Indbyggerne, som holder til her, hvad der giver sig det sædvanlige Udslag i ganske forbausende Mængder af Børn — her hele Flokke af velsignet sunde, lyshaarede Unger.

Hvis ikke èn af dem, som har haft sin Barndom paa dette vidunderlig smukke Sted med de fattige, men skønne gamle Huse, med de blankløvede Pile, der hælder deres Kroner ud over den stille Vandflade og er lige saa lyslokkede som Børnene — hvis ikke èn af dem, som er født paa denne eventyrlige Plet, engang bliver en Digter, der paany vil skænke os Idyllen, som for vore Synders Skyld forsvandt ud af vor Literatur for halvfjersindstyve Aar siden — hvor skulde man saa kunne vente ham fra? Hvad er saa Meningen med Tranmosen!

Ved Bøge Østerstrand.

Bondegaard med Hestevug og Mølle i Vester-skov paa Boge.

HERREGAARDE PAA FALSTER OG LOLLAND

Af OTTO ANDRUP

F LIGEDE af Havet, omgivet af Smaaøer og med et skovklædt Indre laa Lolland og Falster ved vor Histories Begyndelse som en Del af Danmarks Sydgrænse. De hørte nok til det danske Rige; men Østersøen, den brede og stærkt befarnede Handelsvej, havde givet Befolkningen en anden Indstilling end de andre Danskes. Selv ivrige Sømænd og Handlende havde Landboerne lært de sydlige Naboer, der da ogsaa var Germaner, at kende; deres Forbindelse med Omverdenen synes stærkere end andetsteds i vort Land. Fund i Jorden viser en Rigdom af importerede Ting. Et Romertidens Mesterværk som Hobybægeret, Sølvskaalen med Fremstilling af Achilleus, er fundet i Lollands Jord. Folkevandringstiden befolkede Østersøens Nordkyst med Vender; men Forbindelsen vedblev.

Da det danske Kongedømme svækkedes og Venderne hærgede Riget, søgte Lolliker og Falstringer bedst muligt at bjærge sig. Man traadte i venskabelige Forhandlinger med Fjenden, købte ham bort, naar det var muligt, og sikrede sig hans Gunst ved Meddelelser om, hvad Danskerne tænkte at gøre. Det gjaldt jo i de Opløsningens Tider at bjærge sig selv, saa godt det nu lod sig gøre, og Nationalfølelsen var ikke stor. Der har staaet Strid om, hvorvidt Øerne ligefrem har haft en større slavisk Indvandring, som Navnene maaske kan antyde; at der har været slavisk Indslag i nogen Grad, synes dog upaatvivleligt. Det styrkede heller ikke Nationalbevidstheden.

Under Valdemar den Stores og Absalons Kampe spillede Øernes Befolkning ikke netop en fremragende Rolle, og deres Høvdinge kunde daarligt fri sig for Beskyldningen for at staa i Forbindelse med Fjenden. Maaske har disse Forhold og Kongens Straffepolitik haft sin Andel i, at Kronens Jordegods allerede i den tidlige Middelalder var saa stort paa Øerne.

Med Fredstiden voksede Øernes Vilkaar. Skove ryddedes. Den gode, fede Jord opdyrkedes. Byer anlagdes, og Forhold som Sildefiskeriet i Sundet bragte rige Gaver til Byer som Stubbekøbing og Nykøbing. Landsbyer dannedes, og Adelsmænd sikrede sig Besiddelser paa de frugtbare Øer; Bønderne som Selvejere drev deres Landbrug og forøgede Indtægterne ved Skibsfart og Handel, som Bønderne paa Gulland, omend i beskeden Maalestok.

Som de Kampomraader, Øerne ved Grænsen var, blev de Len for Kongens Sønner. Valdemar Sejrs Søn Christoffer var Hertug af Lolland. Paa Lolland og Falster levede Kong Christoffer II de sidste Aar af sit usselige Liv, da Godset var pantsat til Johan den Milde. Hans Søn, Ingemanns berømte Prins Otto af Danmark, kaldtes Hertug til Lolland; ligesom Valdemar Atterdag gav sin Søn Christoffer samme Titel. Lollands heraldiske Mærke, Dragen, pryder endnu paa Gravmælet i Roskilde dennes Rustning. Rundt om i det truede Land lagde Herskerne deres Borge. Ved Stubbekøbing, ved Nykøbing, Aalholm, Ravnsborg i det nordvestlige Lolland, for blot at nævne de betydeligste.

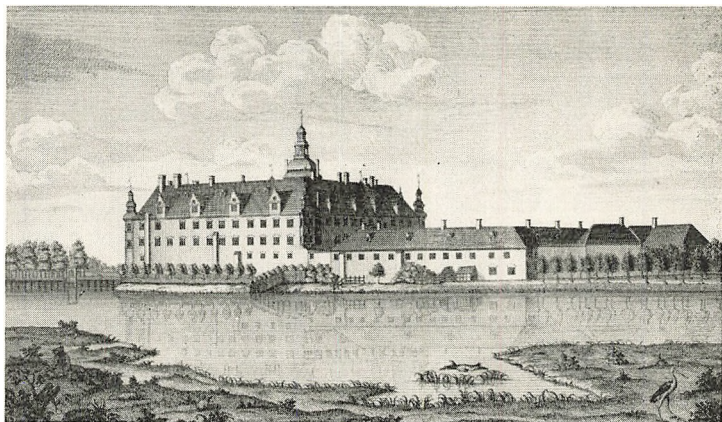
Da Forholdene blev roligere og ingen Fjende længer truede sydfra, var de frugtbare Øer, fredelige og rige paa Krongods, en saare værdifuld Del af Kongedømmets Magt, og som de mest sikrede Dele af Landet blev de under Oldenborgerne i Reglen udlagt til Underhold for Enkedronninger, blev deres »Livgeding«, som det hed.

Kristiern II's Gemalinde Elisabeth fik dem tilsagt, men tiltraadte dem aldrig, trods Frederiks I's Tilbud herom, da hendes Mand blev fordrevet. Hans egen Dronning Sofie besad dem i en Aarrække, ligeledes Frederik II's berømte Gemalinde, den daadkraftige Dronning Sofie fra Meklenborg, som med saa megen Iver tog sig af deres Opkomst. Her resi-

derede Christian IV's Søn, den udvalgte Prins Christian, og her henlevede hans Hustru sin Enkestand, til hun atter giftede sig med en saksisk Hertug. Dronning Sofie Amalie fik Indtægterne af det smaalandske Krongods, da Kong Frederik var død, og under Frederik IV tilfaldt de hans Moder Dronning Charlotte Amalie. Naar Rejserne gik Syd paa til Slægtningene i Meklenborg eller til de Holstenske Besiddelser var Vejen over Gedser eller over Rødby en Hovedrute; Kongen færdedes derfor ofte i de Egne, og hvor hans Øjne ofte faldt, voksede Fred og gode Kaar frem, som man sagde; saa Øerne havde gode Tider. Kun under Svenskekrigen har de set fremmede Hære paa deres Grund. Men i forskellige Perioder var de Samlingssted for vore egne Tropper, hvad der stundom kunde være ganske besværligt.

Da Krongodserne efter Enevældens Indførelse bortsolgtes, kom Smaalandenens Gods ikke med i første Omgang. Det var jo Livgeding, og senere kom Planerne om Ryttergods til. Efterhaanden som det 18. Aarhundrede skred frem, begyndte dog ogsaa Afhændelsen her. Højadelen sikrede sig rige Bidder, andet købtes af den opadstræbende Borgerstand, og efterhaanden laa Herregaardene her tættere og frodigere end i det øvrige Land. Det var ikke altid til Skade; en Række af Danmarks mest fremragende Navne paa Landbrugets og Skovvæsenets Omraader er knyttet til Øerne, Reventlow, Tesdorpf, Frederiksen. Opdrift det ene Sted, fører ogsaa Naboen frem; saaledes kom der i 18. og 19. Aarhundrede en gylden Tid for de to Øer. Bønderne erhvervede sig deres Selvstændighed, store Foretagender kunde sættes i Scene ved fælles Hjælp som Inddigningerne, og paa Sukkerdyrkningens Omraade blev Lolland et Foregangsland. De solide Landbrugere blev længe et Frisindets Bolværk.

Gode Kaar og den aandelige Opvækthed, som ofte følger den arbejdsomme Velstand, satte ogsaa sit Spor i Hjemstavnsfølelsen og Dyrkningen af Øernes Historie; faa Steder finder man som der en Rigdom paa historiske Minder, mindre maaske som Skueplads for storartede, skæbnetunge Begivenheder for Rige og Folk, end gennem Vidnesbyrd og Levn om de kulturelle Vilkaar gennem Tiderne. Overalt taler de stedlige Relikter fra Fortiden, stærkest dog vel i de arkitektoniske

Nykøbing Slot. Stik fra Midten af 18. Aarh.

Monumenter og Bygninger, og dog: Som i Fortællingen om Valdemar Daa suser Vinden ogsaa her sit dystre: Farer hen! Farer hen!

Stoltest af alle Borge paa Øerne var *Nykøbing Slot*, den gamle Kongeborg ved Guldborg Sund, med sine faste Taarne, »Fars Hat« og hvad de nu hed, og med sine mægtige Murmasser, Sædet engang for Europas rigeste Fyrstinde, Christian IV's Moder, Dronning Sofie, Stedet, hvor Renaissance-livet udfoldede sig saa muntert og dog paa sin Vis med en forfintet Tone som i den udvalgte Prins Christians Tid. Nu er der næsten kun tilbage en Murrest i en Privathave i Byen. Ogsaa Kong Hanses store Befæstning paa Slotø i Nakskov Fjord *Engelborg* er sunket i Grus, nogle Mure med Skydeskaar kendetegner ene Stedet; af Borgen ved *Stubbekøbing* findes end ikke Spor og den stærke *Rønneborg* ved Smaalandsøen, som blev anlagt i Johan den Mildes Tid, viser kun sin mægtige Borgplads og Ringmurens Ruiner. Tiden har fejlet hen over disse mægtige Værker. Nye Tider, nye Vilkaar; det som er overflødig, maa forgaa.

Efter Planen skal der i denne lille Afhandling ikke tales yderligere om de mange Minder om Fortidens Kultur, om Borgrester og Kirker, ejendommelige Minder om Fortidens Arkitektur og Livstro. Det er Herregaardene det gælder, Fortidens stolteste Mindesmærker.

Enhver Dansk har mere eller mindre vage Forestillinger om den ejendommelige Herregaardskultur, som trivedes paa disse frodige og milde Øer i det 18. og 19. Aarhundrede. De Reventlowske Reformbestræbelser, Bondestandens Frigørelse, Folkets aandelige Højnelse, Skovvæsenets Nyskabelse havde Basis hernede i Læ af den ædle Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed. Litterært gives der Vidnesbyrd om det lollandske Herregaardslivs Forfinelse i de uforglemmelige Digte, som Musernes Yndling Jens Baggesen fremstammede med Taarer, og en ejendommelig Blanding af Maaneskinslyrik og saftig Landlivs Materialisme lyser ud fra dem, som i en senere Tid den mere jordbundne Stiftfysikus, By- og Godslæge Emil Aarestrup skrev; en Verden af Følelsesfuldhed, Elegance og let henaandet Erotik.

Nu staar tilbage af Borgene mange Steder kun de tunge Mure, som omfattede den Tids Trang til Storslaaethed, Livsglæde og aandelig Kultur paa Højde med Europas fineste. Man maa ikke glemme, at Livsnydelsen i visse Perioder var snævert forbundet med offervilligt Forsæt om at bringe Tilfredshed og Velstand, Sans for aandelige Goder, ud blandt Menigmand. Derfor taler Herregaardene deres forstaaelige Sprog til os.

Paa Falster er der faa større Gaarde. Lidt syd for Guldborg, nær Vandet ligger der en Herregaard. Det gamle Stadager, som Lungerne og de Venstermander ejede, blev mage-skiftet til Frederik II's Sophienholm, blev Ryttergods og ved Frederik V's Salg af Domænerne atter gennem forskellige Omveje til en Herregaard *Vennerslund*, et af de sidste Stamhuse, som oprettedes, før Grundloven af 1849 forhindrede, at mere af den danske Jord lagdes under Majoraternes døde Haand. Det var borgerlige Finansfolk, som 1766 købte Statens Jord, Vennerne H. Tersling og P. Thestrup. En Snes Aar efter ægtede Terslings Enke, Kirstine Hofgaard, en højtstaaende Embedsmand, der senere blev Højesterets Justitiarius, selve Edvard Colbjørnsen, Bondevennen Christian Colbjørnsens Broder. 1809 køber en Grandjean Ejendommen og 1847 blev Godset gjort til Stamhus, efter at der netop var opført en statelig Hovedbygning. Vennerslund, der 1930 blev afløst som Stamhus, er stadig i Slægten Grandjeans Eje.

Vennerslund, opført o. 1845.

Rigere Historie har Falsters anden store Gaard, *Ourupgaard*, en Milsvej øst for Nykøbing. En lille uanseelig Gaard, saalænge Kronen havde Jorden. Men da Ryttergodset solgtes 1766, blev den Centrum i en landøkonomisk Storbedrift. Det var atter en Nykøbing Købmand — gift Tersling, gift Hofgaard, — der købte Ourupgaard og Kringelborg nærmere Nykøbing, Christian Hincheldey, der allerede, nybagt som Godejer, drømte om at faa Herlighederne oprettet til Baroni. Det er karakteristisk for Pengenes Værdiforringelse, at Besiddelsen, der da kostede ca. 38,000 Rdl. smaa halvt hundrede Aar derefter, noget før Statsbankerotten, betaltes med over 400,000 Rdl. Men denne Vækst af Værdien vidner ogsaa om den nye Ejers Indsats af Forbedringer og Arrondering. Herregaardstaksten var forøget fra 30 til 48 Tdr. Hartkorn, Tjenderne fra 18 til 160 Tdr.

Thi Hincheldey var ikke for intet rundet af driftige Lag i Samfundet. Hvad han modtog, blev udnyttet. Bønderne, der før som kongelige Hovbønder ikke var overanstrengte med deres pligtmæssige Ydelser, maatte nu svede for den nye Herremand. Jordene rensedes for Sten, Bygninger opførtes

af det tilvejebragte Materiale, over 1000 Alen Stengærder blev opsat; der blev grøftet og der blev gravet; et Teglværk oprettedes 1782, ogsaa en Kalkovn anlagdes; Hasselø og Bøtø købtes til; 14 Tdr. Hartkorn blev overført fra Westenborgs Jordebog til Ourupgaards. 80 Gaardmænd og 65 Husmænd arbejdede for Justitsraad Hincheldey.

Driftighed og Nidkærhed er ikke altid yndet her i Verden; den ene maa ikke faa mere, end hvad han har, mindst da paa Naboers Bekostning. Og Justitsraaden var tilmed rude af Væsen og egenmægtig; han havde sin Modgang. I 1793 afgik han ved Døden, Fader til 10 Døtre.

1809 solgtes Godset til en anderledes fin Mand, Kammerherre og Generalkrigskommissær, Baron Charles Joseph August Selby, en engelsk Adelsmand, der havde drevet betydelig Handel i Danmark og fuldt ud følte sig som Dansk. Han byggede 1812—14 en ny Hovedbygning i Dronninggaardstilen, fem Fag paa hver Led. Hans Søn Gesandten besad Ejendommen efter ham, solgte den 1840 og stiftede i Stedet et Pengefideikommiss, det Selbyske Forlods.

Og atter kalder den fede givtige Jord paa Manden, som har Blik for Værdiernes Udnyttelse, har Handelsblod i Aarerne. Køberen var ganske ung, en Tysker, hvis ene Bedstefader var Borgmester i Lübeck, den anden i Hamborg, begge Købmænd og af gammel Købmandsslægt. Edward Tesdorpf havde lært Landvæsen i Holsten og været Forvalter paa Lolland fra 1837; nu købte han, 22-aarig, Gaard. Hans Maal var at øge Landbrugets Rentabilitet; paa alle Maader maatte Produktionen forbedres, selvom der maatte gøres Indskud, før Udbytte høstedes. Udvalgt Kreaturrace af Anglerstamme; kraftig Fodring med Korn for at opnaa større Mælkeydelse; rigelig Tilskud af Gødning, ogsaa Fosfater og Kunstgødning, til Jorden for at faa flere Fold Korn; nye Redskaber og Maskiner til Hjælp for Folkene for yderligere Udnyttelse af Arbejdskraften, og saa naturligvis Jordsmonnets Forbedring ved Dræning. Og udenom Kernen, det sædvanlige Landbrug, i en usædvanlig gennemtænkt og forceret Form, kom der nye Foretagender til: Bøtø Nors Tørlægning og Gennemførelsen af det planlagte Digearbejde trods Stormflodens Ødelæggelse,

Ourupgaard, opført o. 1865 af Arkitekt Glühr fra Hamborg.

Indførelsen af Sukkerroedyrkingen til Fabrikken i Nykøbing.

Tesdorpf købte Godser til; Sædingegaard paa Lolland, Ludvigsgave og Pandebjerg, Gedsergaard og Frisenfeldt paa Falster, Petersdal paa Amager; tung Jord, god Jord, givtig Jord; og han samlede Ledelsen deraf i sine egne stærke Hænder. Fra hele Landet strømmede den opvakte Bondeungdom til for at lære. Professorerne paa Landbohøjskolen havde deres Gang paa Ourupgaard for storstilede Forsøg. Vigtige Kapitler i Danmarks økonomiske Historie blev skabt paa Ourupgaard, og Æren er Edward Tesdorpf's.

Den store Bygning selv er opført 1862—67 af Arkitekt Glühr fra Hamborg; den virker uendeligt udansk. Men udenom ligger dels de gamle Fløje fra Avlsgaarden, dels de store Stalde, enestaaende for deres Tid. Efter Edward Tesdorpf, der døde 1889 som Geheimekonferensraad, har Sønnen Kammerherre Frederik Tesdorpf ført Gaardens Drift videre. Det er et af de moderne danske Landbrugs Hovedvalfartssteder.

Var det Borgere fra Nykøbing, som ved Auktionen 1766 gjorde sig Salget af Kronens Gods frugtbringende i de to

Corselitze, set fra Syd. Bygget o. 1775.

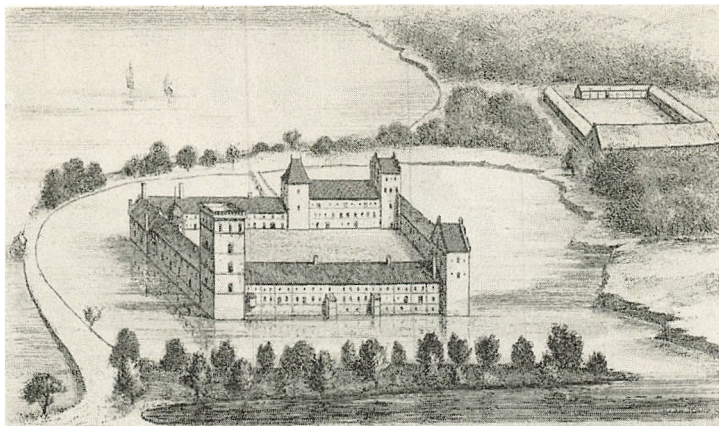
nævnte Tilfælde, var det mere magtfulde Kredse, som stod bag ved Købet af det tredie store Godskompleks, *Corselitze*. Gaarden ligger nær Østersøen, en halvanden Mil Øst for Nykøbing, fjernt fra Alfarvej. Det mærkelige, vendisk klingende Navn er gammelt; allerede i Kong Valdemars Jordebog hedder det »Köcælitz« og her havde Adelslægten Falster Besiddelse. Men senere lagde Christian IV det under Kronen efter Mageskifte med den sidste Mands Arving, en Brahe. Ved de senere Auktioner over Kronens Strøgods forøgedes Ejendommen, saa den endelige Størrelse blev op imod 10,000 Tdr. Land. Køberen var Kong Christian VII's Svoger, Prins Carl af Hessen, der hele sit Liv blev i dansk Tjeneste. Prinsen købte ogsaa Jord nær Stubbekøbing, hvor Gaarden Carlsfeldt oprettedes. Hele dette mægtige Distrikt, $1\frac{1}{2}$ Kvadratmil stort, overgik dog snart til Joh. Fr. Classen, der havde medvirket ved Købet. Man regner med en Pris paa 125,000 Rdl. Atter møder man i denne Opgangstid den borgerlige Handelsmand, der ved sin Energi og sin Benyttelse af Forholdene har svunget sig i Vejret, her endog til at blive en bestemmende Faktor i Danmarks økonomiske Liv. Det

var især gennem Leverancer til Hæren, at han formaaede at gøre sig gældende; Kanonstøberiet i Frederiksværk og Krudtmøllen var en Del af hans Indsats. Den myndige og driftsvante Generalmajor — saadan var hans Titel, om han end næppe har gjort militær Tjeneste — tog med Iver fat paa Godsets Modernisering og han satte ved sine Vejanlæg og Hegninger, sine Rydninger og Markdelinger, Alléplantninger og Bygningsrejsninger et Præg paa Ejendommen, som den endnu har bevaret, selv om et af de ejendommeligste Huse, »Landets største Lade«, er brændt 1914. Classen byggede sig en ny Hovedbygning, utvivlsomt efter Tegning af en af Militæretatens dygtige Arkitekt-Ingeniører, og den københavnske Murermester Morhauer blev 1775 Entreprenør ved Opførelsen. Indvendig smykkedes den rigt i Tidens Stil, bl. a. har Wiedewelt dertil udført en Del Medailloner af Kongehusets Medlemmer.

Yndigt ligger Stedet, og de store Skove, som strækker sig mod Nord helt op mod Falsters nordøstlige Spids, mod Næsgaard, er et af de skønneste, typisk danske Landskaber. Synet fra »Generalens Lysthus« i Tromnæs Skov og fra Pomle Nakke hører til Øens største Seværdigheder.

Da Classen døde 1792, gik de vidtstrakte Ejendomme over til et Fideikommis til Offentlighedens Gavn, »dels for at danne nyttige Mennesker til Statens Bedste, dels til at befordre Vindskibelighed og Arbejdsomhed for Landets Vel og til at hjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed«. Denne Stiftelse er stadig i Virksomhed og øver sin gavnlige Indflydelse viden om; Landbrugsskolen paa Næsgaard er en af dens Skabninger. Meget er bortsolgt i Tidens Løb, men Hovedbygningen og Omgivelserne viser endnu den gamle Storhed og Skønhed. Bygningen er opført i den almindelige Palæstil, men er et usædvanlig smukt Arbejde.

Lollands Herregaarde er næsten utallige; men til de største af dem er der knyttet en Historie, som ofte kom til at spille ind i hele Rigets. Mægtigst af dem alle er *Aalholm Slot* ved Nysted. Man kalder efterhaanden enhver Herregaard et Slot; men denne Betegnelse bør alene anvendes ved de store Bygninger, der har været kongelige Residenser, og det gælder visseligen Aalholm. I Tiden efter Valdemarsønnerne var

*Det gamle Aalholm, set fra Nord.
Efter en Tegning i Resens Atlas fra Christian V's Tid.*

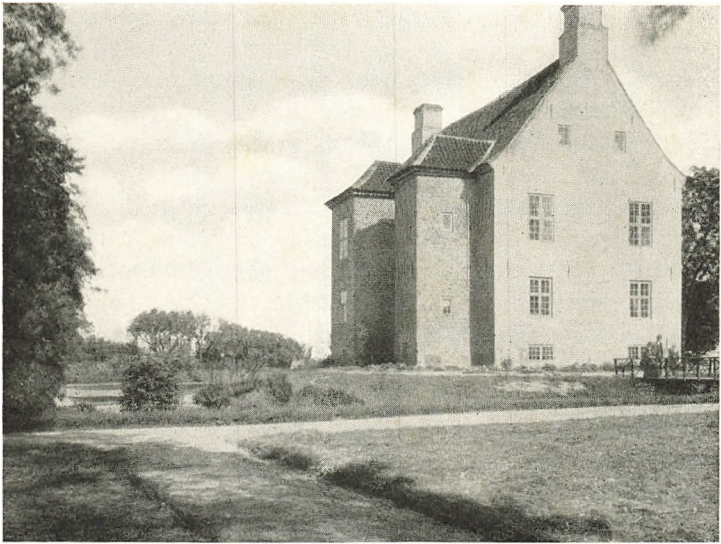
Borgen kongeligt Eje, Lensmændenes Sæde; her boede ogsaa Kongesønnen Christoffer af Lolland omkring 1360; ofte dvælede Kongerne der, men Borgen gled efterhaanden tilbage for Nykøbing Slot. Under Grevefejden blev den erobret, men generobret af Danskerne 1534. Slottet har bevaret sin gamle Position; Vejen slynger sig med Søen og Gravene udenom det firfløjede Hus, saa en Fjende kunde beskydes, længe før han kom til Porten. Selve Bygningerne er sikkert paabegyndt af Johan den Milde, der havde Gaarden i Pant i Christoffer II's Tid. Ældst er det nordvestre Hjørnetaarn med den gamle indbyggede Trappe, og til det slutter sig den vestre Langmur. Nordmuren og det nordøstre Taarn synes efter Stenene og de vekslende farvede Skifter at være fra de første Oldenborgeres Tid. Østmuren og Kælderpartiet ved det sydøstlige Hjørne er derimod, efter Museumsinspektør C. A. Jensens Bestemmelser, antagelig fra Erik af Pommerns Tid. Sydfløjen, der nu er ombygget, gik tilbage til Dronning Margrethe. Men gennem alle Perioder er der ombygget og flikket paa den gamle Borg. I Østfløjen, som formentlig blev ændret i Frederik II's Tid, har man den pudsige Vægdekoration med Kongens, Dronningens, Hofsindernes og Hofnarrens Vaabner, Navne eller Valgsprog, et Minde om Majestæternes Besøg. Kort efter rejstes Overdelen af de to Hjørne-

Aalholm, set fra Nord.

taarne. Svenskerne huserede 1658 frygteligt paa Slottet, og Taarnenes Bly og Skifer blev medtaget.

Militært blev Aalholm efterhaanden uden Betydning; Bygningen var besværlig og kostbar at vedligeholde; saa kom den til Auktion og blev 1725 solgt, tillige med Bremersvold og et stort Godstilliggende, for nær 100,000 Rdl. til Hofmarskal og Amtmand Johan Otto Rabens Enke, Fru Emerentia von Levezow. Af Aalholm og Bramslykke — 1221 Tdr. Land Hartkorn — fik hun 1734 oprettet Grevskabet Christiansholm for sin otteaarige Sønnesøn Christian Raben. Dennes Broder og Efterfølger, Grev Otto Ludvig Raben, var præget af Tidens foretagsomme Aand; en Pudder- og Stivelsefabrik blev anlagt i Slotssøen, Østfløjen med Portbygningen nedrevet og den store Allé blev plantet. Sønnen Frederik Christian, der 1791 blev Lensgreve, var en alsidig interesseret Mand; han sørgede for Udskiftninger af Bøndergodset og byggede sig et Observatorium paa Toppen af Sydøsttaarnet, en mærkelig Foreteelse, som gennem et Aarhundrede satte sit ejendommelige Præg paa Bygningens Udseende, indtil det ved Ombygningen ca. 1900 forsvandt. Han anlagde

Bramsløkke set fra Syd. Bygget o. 1680.

ogsaa Slottets store Haver, før han døde paa en botanisk Ekscursion i Rio de Janeiro. Efter hans Børns Død gik Grevskabet i Arv til den første Besidders Brodersøn, og 1889 tiltraadte den senere Udenrigsminister i J. C. Christensens Ministerium, Greve Frederik Raben Levetzau Besiddelsen. Anlægget uden om Aalholm skyldes væsentlig ham, og selve Bygningerne fik det Udseende, de nu har, ved den store Ombygning, som Professor Hans Holm ledede fra 1889. Den nye Tværbygning i Gaarden opførtes og hele Komplekset blev gennemfornyet.

Er saaledes Dele af Bygningen nye og andre prægede af Nutidens Krav og Bekvemmelighed, er der dog endnu tilstrækkeligt tilbage til at minde om de henfarne Tider, da den faste Borg Aalholm var et mægtigt Værn mod ydre Fjender. Den ejes, efter at Grevskabet i 1921 blev afløst, af Greve Siegfried Raben-Levetzau.

En Milsvej Nordvest for Nysted nær Vejen mod Saksøbing ligger *Bramsløkke*, der allerede var Herregaard i Erik af Pommerns Tid. Mens Frederik II levede, ejede Erik Mogenssen Normand Gaarden, og da udspillede der indenfor dens

Mure en mærkelig Historie. Datteren, Frøken Sophie, lagde sig syg; snart berettedes det, at hun, mens Forældrene var borte, var afgaaet ved Døden. Begravelsen foregik med al Højtidelighed; men Rygtet om, at der var noget mystisk ved Sagen, bredte sig, Kisten aabnedes, og man fandt kun Sten og Straa. Jomfruen var forsvundet og blev aldrig siden genfundet. Paa Christian V's Tid købte Kommandanten i København, Generalmajor Joachim Schack, Gaarden og han har formentlig bygget det smukke Murstenshus, som nu saa fornemt og dog hyggeligt knejser i Landskabet. 1732 solgte en af hans Efterkommere Godset til Fru Emerentia von Levetzow; hun lagde det ind under Grevskabet Christiansholm, og siden har det været i Greverne Rabens Eje.

Fortsætter man en Milsvej ud ad Vejen mod Saksøbing, naar man Omegnen af *Hardenberg*, der stateligt hæver sine takkede Gavle og sine runde Taarne med de uskønne Vinduer over grønne Haver, Parker og Grave. Det trefløjede Anlæg med de tre store Hjørnetaarne hører til de mest imponerende i Landet. Krænkerup hed det paa Dronning Margrethes Tid og da tilhørte det de Gøyer. Før 1500 byggede Eskil Gøye, der havde puget sig Gaarden stor, de to Stokværk af Nordfløjens Midterparti. Sønnen Mogens, Rigets Hofmester under Kristiern II og Christian III, Reformationens Beskytter, forlængede Nordfløjen og byggede Øst- og Vestfløjen. Gaarden gik fra Gøyer til Braher, fra Braher til de Rosenkrantz, hvoraf Hr. Palle satte den tredie Etage paa Midterfløjen 1631 og byggede det ottekantede Taarn mod Nordvest. Saa rykkede de Skeeler ind som Ejere og Enken efter Jørgen Skeel, den bjergsomme Fru Benedicte Margrethe Brockdorff, bragte det 1700 til sin nye Mand, den berømte General Greve Christian Ditlev Reventlow, Dronning Anna Sophies Broder. Det blev Stamhus 1736 og Ejendommen gik derfor senere ud af Reventlowernes Eje ved en kvindelig Arvings korte Ægteskab med Fyrst Hardenberg, der blev en af Tysklands Nationalhelte fra Genrejsningstiden efter Napoleon; 1815 oprettedes Grevskabet Hardenberg. En Sønnedatter af Fyrsten tiltraadte senere Grevskabet; hun var gift med en Greve Holck, efter hvis Død hun og Systemet først gjorde en

von Gersdorff til Greve Gersdorff-Hardenberg-Reventlow, da hun gifter sig med ham, og efter dennes Død blev en problematisk Italiener til Greve d'Almaforte-Hardenberg-Reventlow. Efter Sønnen Greve Holcks Død 1885 gik Grevskabet atter til Spindesiden og de Haugwitzer drog ind som Besiddere, da Ejerinden Prinsesse Schønaich-Carolath — Lollands store »Durchlaucht« — var gift med Greve Curt Haugwitz, der nu blev Greve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow. 1924 blev Grevskabet ophævet, men en Greve Haugwitz beboer stadig Slottet. Hardenbergs Haver med de vældige Bede af Rododendra hører til Lollands skønneste.

Under Hardenberg var det gamle *Nielstrup*, Oxernes Borg, henlagt; den laa nær Krænkerup i Vaabensted Sogn. Dør faldt Johan Oxe 1534 i Grevefejden mod Bønderne og de Saksjøbing Borgere, der belejrede hans faste Borg med dens Taarn og Vægtergang; nu kan kun Gravene paavises. Under Grevskabet hørte ogsaa *Rosenlund*, det gamle Geltofte, som Hr. Palle Rosenkrantz gav nyt Navn. Det ligger lidt sydøst for Hardenberg. Mange nyfigne Øjne har i den sidste Tid stirret mod den gamle Gaards beskedne Bygninger, der er opført 1906—07.

Følg Vejen gennem Saksjøbing og langs Østsiden af Fjorden, saa naar man frem til *Orebygaard*, der ligger nær Fjordens Udmunding i Smaalandsøhavet; opbygget paa et gammelt Voldsted og omgivet af Grave, hæver Gaarden sine røde og store Mure i Frederiksborg Stilen og mægtige Taarne knejser højt over det omliggende flade Terrain. Kernen er dog gammel; Mester Hans Steenwinckel byggede 1586 Birgitte Bølle et stort firfløjet Hus med Taarn; men det Ydre, vi ser, skyldes Ombygninger og Paabygninger i 19. Aarh., sidst og væsentligst 1872—74 under Arkitekt Ove Petersens Ledelse. Den usædvanlige Borg, den skønne Udsigt over Havet og en betydelig Have med Skulpturer og Drivhuse med sjældne Planter har gjort Orebygaard til et yndet Udflugtssted for Øernes Befolkning de Dage, Haven er aaben for Publikum. Ogsaa over dette Hus har Historien vævet sit Spind. Paa Erik Menveds Tid eksisterede Oreby allerede, da sad de Grubendaler som dets Ejere, Sivert Sivertsen var Prins Ottos

Orebygaard, set fra Vest. Restaureret o. 1874.

Hofmarskal. Hundrede Aar efter var det de Bøller (Bølger), som havde den inde, og Birgitte »de Brahers gale Faster«, bragte den i Frederik II's Tid til Christoffer Gøye og saa arvedes den videre, indtil Rigets Kansler Hr. Jakob Ulfeld 1620 købte den for 40,000 Lod Sølv. Corfitzs Brødre Frantz og Flemming ejede den. Sofie Ulfeld, der blev Grevinde Holck, sad paa Oreby, mens Leonora Christine boede paa Maribo Kloster og Forbindelsen mellem de to Frænder opretholdtes ivrigt. Holckerne beholdt Gaarden i det meste af det følgende Aarhundrede; men de veg for den nye Tids Fremstød. Paa Naboejendommen Berritzgaard sad Kammerherre Poul Abraham Lehn; Gaarden havde Faderen, Vinhandlersønnen Abraham Lehn fra København, købt. 1775 forenedes de to Godser, idet Lehn købte Ejendommen for 38,000 Rdl. af Grev Holck. Allerede 1780 blev Poul Abraham Lehn gjort til Baron og 1784 oprettedes af Orebygaard og Berritzgaard Friherreskabet Guldborgland, der skulde nedarves til hans tredieældste Datters Slægt. Hun hed Margrethe Krabbe Lehn og bragte Godset til en Barner. Hendes Datter ægtede en Kaas, der blev Baron Kaas-Lehn, og efter hans

Berritzgaard, set fra Øst. Bygget o. 1586.

Død en af Christian VIII's Officerer fra Kongetiden i Norge, Kaptajn Rosenørn, der udnævntes til Baron Rosenørn-Lehn. I denne Slægt er Baroniet siden nedarvet paa Mandssiden, det hævedes 1922. Bedst kendt af Besidderne er den store Kunstmæcen, Udenrigsminister gennem næsten 22 Aar, Baron Otto Ditlev, som døde 1892.

En fem, seks Kilometer Øst for Orebygaard ligger det yndige *Berritzgaard*, maaske Landets mest charmerende lille Herregaard, opbygget 1586 af Jacob Huitfeld's Enke Elisabeth Friis, enfløjet, i to Stokværk og med et stort ottekantet Trappetaarn paa Sydsiden. Det er i Tidens Stil, røde Sten med Sandstensbaand og Vinduer, smukt svungne Gavle. Borgen er relativt nænsomt restaureret og har staaet ubeboet i snart 150 Aar; i 1864 var det dog Lasaret. Den har tilhørt gamle Lollandsfamilier som de Pöisker og de Blaaer, af hvilke Erik Olufsen paa Kong Hanses Tid forbandt Besiddelsen af Berritzgaard med Orebygaard. Ved Arvedelinger skiltes de atter. Igennem 150 Aar sad Slægten Huitfeld der, Mænd som Christoffer, som noget voldeligt indførte Reformationen paa Island, pacificerede Norge og værnede Fyen mod

Jens Beldenak. Hans Sønner var Arild Huitfeld og Jacob, der tilsidst blev Eneejer af Gaarden. Dennes Sønneatter Øllegaard Huitfeld bragte Gaarden til sin Mand, Corfitz Ulfelds Efterfølger som Rigets Hofmester, Hr. Joachim Gersdorff. Men 1654 solgtes Berritzgaard til den ejendommelige Staldmester og Hofmarskal Hans Wilhelm von Harstall, der saa trofast tjente Christian, den udvalgte Prins, og hans Gemalinde Magdalene Sibylle og fulgte hende til Altenburg, da hun som Enke giftede sig igen med Hertugen af Sachsen, og som Datiden satte i nær Forbindelse med Prinsessen. Hos denne Familie blev Gaarden indtil 1729, da den gik over paa uadelig Haand for 37,000 Rdl. Køberen var Abraham Lehn, berømt som den unge rige Købmandssøn, som de Staël vilde narre og som Tordenskiold saa skæbnesvangert tog Parti for i Hamborg. 1721 var han vendt tilbage til København. Han foretrak Godsejerens Liv for Handelsmandens og anlagde sine Midler i Jordegods. 1731 adledes han. Med Nøjagtighed og Fornuft, Sparsommelighed og Vedholdenhed drev han Godset op, og kunde ved sin Død 1757 efterlade til sin Søn, Poul Abraham, betydelige Godser paa Lolland og til Datteren, Kammerjunkerinde von Wallmoden, Dronning Sofie Amalies gamle Ejendomme Priorskov og Fuglsang paa Vejen fra Nykøbing til Nysted. Ovenfor er der talt om, hvorledes Berritzgaard og Orebygaard blev Kernen i Baroniet Guldborgland, nedenfor skal der berettes om, hvorledes Abraham Lehns Gods, Højbygaard, til slut blev Baroniet Sønderkarle. Købmandssønnen endte som Besidder af et Par Baronier, store Allodialejendomme og som Kammerherre.

Ogsaa Husets Indre med den gamle Egetræs Vindeltrappe og den store Riddersal er mærkelige.

Omtrent Halvvejs mellem Sakskøbing og Maribo gaar en Sidevej fra mod Syd; den fører til Maribo Sø, til *Engestofte*, en hvidpudset Bygning, to Stokværk høj og med et let frem-springende Midterparti med ioniske Søjler og en Fronton øverst, opført 1805—07. En gammel Kongsgaard, som allerede 1496 blev mageskiftet til Adelseje. I Slægterne Baad og Urne; mere uanseelig, som Gaarden var, blev den oftest udlagt til Søsterarv i de store Familier, og skiftede derfor fra Slægt til Slægt. Kansleren Christian Friis besad den

f. Eks., men den var paa Vej ud af den gamle Adels Eje. 1695 blev Etatsraad Chr. Lerche, nedennævnte Cornelius Lerches Søn og Christian V's Kammerjunker, Ejer af Gaarden, og Enken solgte den 1727 for 15,000 Rdl. til Købmand Bertel Wichmann i Nykøbing. Hans Søn Jørgen — Jurist og Vice-landsdommer — svingede mellem Handelslyst og Godsejerglæder; men det blev til intet. 1770 fik han Bevilling til en Stivelse- og Pudderfabrik; 1777 nobiliteredes han som Wichfeld. Senere blev Godset gjort til Stamhus for Slægten; det hævdedes først 1923. Paa Gaarden findes en smuk Samling af Oldsager, fundne paa Godsets Grund af den 1888 afdøde Ejer Kammerherre Jørgen Wichfeld. Tæt ved Gaarden ligger Kirken, og Udsigten over de grønne skraanende Søbredder, Maribo Sø med sine Smaaøer, Skjelnæs Skove og Søholt paa den søndre Bred, hører til Lollands mest idylliske Seværdigheder.

Fra Engestofte gaar en Hovedvej, Nystedvejen, videre til Maribo. En haardhjertet Redaktion har forhindret alle Udtalelser om Byer, Kirker, Ruiner og Voldsteder. Paa Gennemfarten tør vi derfor kun tænke paa Leonora Christine, og drejer saa mod Nord ad Bandholmvejen til SmaalandsHAVET. Nær Nordkysten laa Aarsmarke, det nuværende *Knuthenborg*. Gaarden blev plyndret af de Maribo Borgere, da de rejste sig under Grevefejden; da ejede Knud Urne den, og dens Slægt besad den indtil Enevældens Tid. 1667 gik ogsaa denne Ejendom over til en af den nye Tids Mænd, Cornelius Lerche, en Borgmesterson fra Nyborg, der blev Danmarks Gesandt i Spanien, adlet og Stiftamtmand paa Lolland og Falster.

Datteren, Søster Lerche, havde mange Godser og var saaledes en fuldt værdig Brud for en af de tyske Adelsmænd, som under de nye Forhold mødte op, hvor den gamle danske Adel tøvende eller surmulende holdt sig tilbage. Eggert Christoffer Knuth blev Geheimeraad, og efter hans Død blev der 1714 oprettet et Grevskab Knuthenborg. Det blev 1738 forøget til 2500 Tdr. Hartkorn, og indtil nu er det stadig gaaet i Arv fra Mand til Mand indenfor Familien. Det afløstes 1926. Hvad Knutherne i det 18. Aarhundrede angaar, er der sikkert meget godt at sige om dem, men det var Kvinderne,

som gav Livet paa Godset deres Præg. Søster Lerche, der fik Grevskabet oprettet, Ida Margrethe Reventlow, som samlede Gods og arronderede, den interessante Marguerite Maurice Françoise Isidore Casado de Monteleone, der bragte Knutherne Grevskabet Gyldensten ved Bogense, den skønne Maria Numsen, Feltmarskallens Datter, som Greven dog fik Skyld for en Gang at have villet sælge til en tysk Fyrste. Med den nye Tid efter 1800 kom andre Mandstyper til. Greve Frederik, Sømand og jævn i sin Optræden, til daglig klædt som Matros, arbejdsom og personlig i sin Indsats i Godsstyrelsen, enkel, saa han en Dag kom kørende til Gaarden med en Fæster paa et Møglæs. Hans Sønesøn Greve Frederik Marcus var heller ikke som sine Standsfæller. Den nye Tid havde ogsaa sit Tag i ham; gamle Greve A. W. Moltke til Bregentved var hans Formynder, og denne rolige Mand forstod at bygge Bro mellem hans Stilling og hans liberale Venner i den Hallske Kreds. Knuth blev derfor ogsaa Udenrigsminister 1848 i Martzministeriet og var en Tilhænger af Slesvigs Deling. Ham var det, der anlagde Bandholm Havn, Landets største Privathavn. Altfor tidligt afgik han ved Døden 1856, kun 43 Aar gammel. Hans Søn Greve Eggert Christopher er den, som dannede den storslaaede Park, Landets største, et af de skønneste og ejendommeligste Anlæg i Danmark, helt engelskpræget, som den er, tilvejebragt skovøkonomisk mod, at han til Gengæld for Rydninger beplantede 1000 Tdr. Land paa Estvad Hede i Jylland. Parken omgives af en stor Mur af Granit, hvad der gav Beskæftigelse for 300 Mand gennem lange Tider. Det var et enormt Arbejde, den unge Greve fik fuldført før sin Død i 1874, 36 Aar gammel. De senere Ejere har alle ført Tanken om at forbedre Parken videre.

Der er ingen Hovedbygning paa Knuthenborg. Det gamle Aarsmarke er forsvundet, en Hovedbygning fra 1807 blev nedrevet 1877. En anden Hovedbygning, som Greve Frederik Marcus opførte 1854—57, blev nedbrudt kort efter af Sønnen, og en ny paatænkt blev aldrig opført. Men rundt i Parken ligger der yndige Smaahuse, Flintehuset af tilhugne Flintesten (1872 efter engelsk Tegning), Bandholmgaarden, der

Pederstrup, set fra Sydvest. Restaureret o. 1862 af F. Meldahl.

1864—66 byggedes af Godsets Arkitekt Sibbern, oprindelig bestemt som Enkesæde, nu Lensgrevens Bolig.

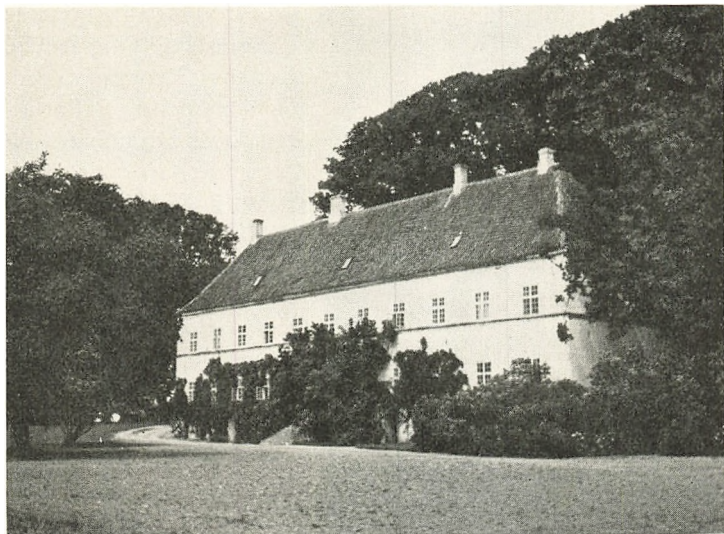
Fra Bandholm gaar en Vej langs Smaalandsøen, saa man ser Fejø og Øerne i Havet; ved Birket drejer den ind i Landet, og saa naar man *Pederstrup*, Reventlowernes yndige Herresæde. Bygningen er i og for sig det mindst mærkelige. En Herregaard, som den store Arkitekt C. F. Hansen opførte omkring 1830, har faaet en Modernisering og Tilbygning af Taarne af Arkitekt F. Meldahl 1861—62. Men Bygningen ligger saare smukt i sin grønne Park med de yndige Søer og velplejede Haver, omgærdet af gamle Skove, et yndet Udflugtssted for Lolliker og velegnet Plads for Folkemøder.

I 200 Aar var det Kronens Ejendom til det 1576 mageskiftedes til Lave Venstermand; det var nu i gammel dansk Adelseje i en hundrede Aar, saa gik det over til det nye Styres Embedsmænd, von Støcken, Peter Brandt, og blev 1725 solgt til Generalen Greve Christian Ditlev Reventlow, der lagde den under Grevskabet Christiansborg, senere Christianssæde. I et Par Aarhundreder gik Ejendommen ubrødt fra Far til Søn i Familien, og indenfor denne Periode op-

naaede Pederstrup en Anseelse og Betydning, som kom til at kaste Glans over hele Lolland. Det drejer sig om Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Periode. 1775 overtog han Besiddelsen og den blev hans Yndlingsopholdssted. Det var en ny Besiddertype indenfor Godsejerstanden, som her viste sig. Det var ikke længer Naadigherren, den rentekrævende Storbesidder. Det var Høvdingen, Føreren for det ham ved Arv betroede Gods. Han arbejdede utrætteligt og uegennyttigt paa Ejendommens Forbedring og paa sine Bønders materielle og aandelige Vækst. Ingen Byrde blev for tung, naar det gjaldt Ophjælpsningen af Befolkningens moralske og timelige Velfærd. Derfor gik Dyrkningens Forbedring i Spand med Højnelse af Skolevæsen og de aandelig-kirkelige Interesser. Statens Tarv krævede Grev Reventlows Arbejde i de københavnske Regeringskontorer; hans Betydning for Landboreformerne og Bøndernes Frigørelse i Landet er vel kendt. Men hans specielle Indsats faldt paa hans lollandske Jorde, og sjældent er et lignende Arbejde ydet. Trællesindet skulde stryges, den fribaarne Bondes Virke kaldes frem.

Da Reventlow i Landets strengeste Tid maatte træde tilbage fra Finanserne, blev Grevs-kabet hans Virkefelt, her tilbragte han sine sidste Aar, paa »det yndige Pederstrup og det gode Christianssæde«, ivrigt arbejdende med Landbrugets Forbedringer, med Omsorgen for Befolkningen og med Driften af Skovene, et Virke, som med Rette gav ham Navn af det danske Skovbrugs Fader. Hans Død 1827 betød Landesorg for Øen; Grevs-kabets 500 Bønder bar og fulgte ham til Graven paa Horslunde Kirkegaard. En Virksomhed og en aandelig Indstilling, som Grev C. D. F. Reventlows, har paa-trykt Lollands Stilling et Adelsmærke, naar det gælder Rigets Historie.

Vejen fra Pederstrup ind mod den Nakskovske Hovedvej fører forbi *Halsted Kloster*, som hed Juellinge, indtil for faa Aar siden. Halsted Kirke lagdes af Valdemar den Store til Ringsted Kloster og endnu i Valdemars Jordebog har Kongen Gods i Halsted; det overgik 1284 til Erik Plovpen-nigs Datter Jutta, som antagelig stiftede et Kloster deraf, Samsons Kloster, under Ringsteds Overhøjhed; senere blev

*Halsted Kloster. Den gamle Hovedbygning set fra Sydøst.
Kernen er Hans von Andorfs Hus fra o. 1590.*

det et Abbedi. Efter Reformationen blev det Krongods og styredes af Lensmænd, indtil Munkene var uddøde; Peder Oxen indehavde det saaledes en Tid. 1591 opførte Bygmester Hans von Andorf for Kongen det store toetages Stenhus, der ligger parallelt med Kirken. Gaarden hørte med til Dronningernes Livgeding og blev fra 1685 brugt som kgl. Amtstue. Men 1719 mageskiftede Kongen Klostret til Baron Jens Juel Vind mod Baroniet Juellinge i Stevns. Halsted blev nu til Gengæld oprettet som Baroni og fik efter Baron Jens Juel Navnet Juellinge. Den nye Ejer var af de Vinders Æt; Moderen var en Juel, og da han arvede det sjællandske Gods blev han Baron Juel Vind. Hans Hustru var Baronesse Krag fra Steensballegaard ved Horsens, og da ogsaa dette Stamhus tilfaldt Familien 1771, opstod Navnet Krag Juel Vind. Navnet naaede sin foreløbige Skikkelse, da Grevskabet Frijsenborg i Begyndelsen af 19. Aarh. tilfaldt Slægten, og Navnet Frijs tilføjedes. Men samtidig skiltes Godserne, idet den ældre Linie fik de jydskke, den yngre de lollandske Ejendomme. Af Juellinges Ejere er den kendteste Baron Jens,

Rudbjerggaard set fra Syd.

som 1769 blev Justitiarius i Højeste Ret og ledede Rettens Reorganisation, og som deltog i Forhørene over Dronningen og Struense. Grev Frederik Julius lod den nuværende Vestfløj opføre 1847—49, i Følge Traditionen efter et Slot ved Rhinen. Baroniet afløstes 1921 og Gaarden er stadig i Slægten Krag-Juel-Vind-Frijs' Eje.

Syd-sydøst for Nakkov ned mod Østersøen ligger *Rudbjerggaard*, en statelig gammel Bindingsværksgaard med udkraget Stokværk og med et

stort ottekantet Trappetaarn fra 1605. Hovedbygningen er omgivet af Grave; muligvis var der oprindeligt paa Holmen et firfløjet Anlæg. Det er en gammel Ejendom, og blandt dens Besiddere kan nævnes baade den vilde Peder Galt, hvem Fanden selv skal have hentet paa Grund af hans egennyttige Anvendelse af Kirkens Ejendomme i Reformationstiden, og store Knud Rud, Ellen Marsvins Mand og Gaardens Bygherre. Han testamenterede Rudbjerggaard til Kirsten Munk, og snart kom den da »i Hænde« fra Gyldenstjerner til Urner, til Barnewitz'er, Rodstener og Bülower, og saa møder vi imod Midten af det 18. Aarhundrede det Ejernavn, som saa ofte træffes paa Lolland, Fru Grevinde Knuth, Ide Margrethe Reventlow, hvis Efterkommere ejede den, med et kort Mellemrum omkring 1820, indtil 1855. Den sidste Grev Knuth stod sig ikke godt med Befolkningen, og da en Forbryder-Bande under Ledelse af »Hanskemageren« i Tillitse netop havde Hjemsted nær Rudbjerggaard, var der flere alvorlige Ubehageligheder for Greven, saa han flyttede bort og lod Bygningerne gaa i Forfald. Da

Banden efter Støby Mordet blev afsløret og Uvæsenet dæmpet og straffet, vendte Besidderen dog tilbage til Gaarden. Efter hans Død erhvervede Grevinde Danner Godset, i Civilistedirektøren Etatsraad Klemps Navn; men efter Frederik VII's Død solgtes den til Jægermester M. F. G. Smith, Leigh-Smith'ernes Stamfader, og over Tesdorpf'erne naaede den da over til den yngre Reventlowlinie, som fra 1891 har ejet den.

Udenfor ligger Østersøen, hvor de høje Diger værner mod det før saa ofte hærgede Land; her har den tidligere Gesandt i Paris, nu afdøde Grev Reventlow, bygget sig et Hus *Vindeholme*, nær Havet og de skønne Skove.

Fra Rudbjerggaard fører Vejen mod Rødby ned mod *Christianssæde*, Hovedsædet i det Reventlowske Grevskab paa Lolland. Det ligger idyllisk midt i en stor Skov, den som Greve C. D. F. Reventlow saa dygtigt forstod at røgte. Hovedbygningen er eenfløjet og opført af røde Sten i to Stokværk med Sandstensudsmykning og med Mansardtag. Paa Havesiden var der bygget to karnapagtige Udbygninger, paa Gaardsiden et større Fremspring i Tilslutning til Hovedtrappen. Huset blev bygget 1690 af Baron Jens Juel og er typisk for den nederlandske Baroks Indvirkning i Danmark; desværre blev det 1883 meget haardt restaureret, saa det væsentlige af den Fortidens Duft, som laa over Stedet, er forsvundet. Oprindelig hed Ejendommen Tostrup. Den var bl. a. i den meklenborgske Slægt Kabels Eje, en Familie, som indvandrede hertil og slog Rod i de onde Aar under Christoffer II; senere besad de Braher, Lykker og Grubber den. Den kom derefter i Joachim Gersdorffs Eje og solgtes da under den første Enevælde til en af de Mænd af borgerlig Stand, som ved Storhandel og Administration havde forstaaet at gøre sig Kronen takskyldig og gældbunden, til Poul Klingenberg, Generalpostmester i Danmark og Associé i de Baltser Berns'ske Marseliske Handelsforetagender. Da Staten ved sin haardhændede Gennemgang af gamle Regnskaber opdagede, at Konsortiet var i Gæld til den, fordi det i Krigstiderne ikke havde afhentet i Cadix en Del Salt, som var givet Danmark i Erstatning for forfaldne spanske Subsidier, men anvendt de disponible Skibe til Proviantering af

Christianssæde, set fra Nord. Bygget 1690.

København, og da Klingenberg letsindigt overfør sine Medkontrahenter havde paataget sig Risicoen, blev han idømt store Erstatninger, og i hans Konkursbo overtog da Enken efter en Marselis, Baronesse Regitze Sophie Gyldenkrone, en Datter af Vicekansler Holger Vind, hans Godser Tostrup og Olstrup. Hun ægtede kort efter Baron Jens Juel, Niels Juels Broder og trofaste og kyndige Hjælper i de berømmelige Kampe, desuden fortjent som en af Landets mest anvendte og nyttigste Diplomater. Han byggede sig Huset paa Tostrup som han byggede Juellinge i Stevns og det nu nedrevne Juellund. Den unge Baron Gyldenkrone, som tiltraadte Besiddelsen efter hans Død, levede kun kort og hans Enke, der ægtede en Rantzau, solgte 1728 det store Gods til Feltherren Greve Christian Ditlev Reventlow, som 1729 af en Del af sine lollandske Godser oprettede Grevskabet Christiansborg, det senere Christianssæde. Han var Diplomat og Krieger, havde taget Del i de kejserliges Kampe mod Frankrig og var Hertug Eugen af Savoyens betroede Mand, Feltmarskallieutenant og Felttøjmester i den kejserlige Hær, senere dansk Overgeneral under Feltoget i Skaane under den store nordiske Krig.

Skønt han var Dronning Anna Sophies Broder, blev hans Forhold til Kongen ingenlunde det bedste, før hun blev Danmarks Dronning. Hans Hustru, den godskære og forretningsivrige Benedicte Margrethe Brockdorff havde Styrelsen af Privatgodserne, mens Greven hovedsagelig brugte sin Tid i Statens Tjeneste og paa en administrativ fremragende Maade. Deres yngste Søn Christian Ditlev arvede Grevskabet Christianssæde; han kaldtes altid i Slægten »der Gute« og var trods sin Uvirksomhed og Upraktiskhed, sit Flegma og sin Taalsomhed en saare indtagende Person.

Blandt hans Børn var Oplysningsmanden Greve Johan Ludvig, som fik Brahetrolleborg, og Greve C. D. F. Reventlow de kendteste. Christianssæde var Grevskabets fornemste Ejendom; men det var paa Pederstrup, at Grev C. D. F. opholdt sig mest, og hvor hans Arbejde især satte sine Frugter. Christianssæde derimod blev det første Gods paa Lolland, hvor Hoveriet ophævedes, og Skovene bærer endnu Spor af hans banebrydende Indsats i Forstvæsenet. Pederstrup og Christianssæde blev ogsaa Brændpunkter i det aandelige Liv her i Landet. Digtene som Baggeseu dvælede paa Christianssæde og besang Stedet og dets Ejer; herfra udgik nye Tanker og Forsøg paa Skolevæsenets Omraade, og det enkle, oprigtigt kristelige Liv, som der levedes, blev Mønster for mange. Christianssæde er stadig gaaet fra Fader til Søn. Grevskabet afløstes 1924.

Vejen fører videre fra Christianssæde til Rødby. Nær

Den 1870 forsvundne »Baggeseu Eg« ved Christianssæde.

dette ligger *Øllingesøgaard*, Pors'ernes gamle Sæde, — Øls er Elletræ — senere Kronens Eje i Christian V's Tid og afhændet for Rigets Gæld til Vicekansler Holger Vinds Enke, Margrethe Gedde. Hun havde mange Børn og en af Svigerdøtrene, Edel Urne Mund, ægtede først sin tidligere Foged, Erik Larsen Storgaard, der blev Landsdommer, og endelig 1715 Kancelliraad G. R. Müller, og saa vandrede Gaarden videre til Mühlenphorter, Thestruper, Riegel-sener og Diderichsener, til den arvedes ned i Slægten Wilhjelm, som endnu besidder den. Hovedbygningen er opført 1869. I Græshave Sogn laa ogsaa *Baadesgaard*, sammenlagt af forfaldent Bondegods efter Svenskekrigen. Den var i Naskov Borgmester Hans Mikkelsens (Holdentzes) Eje, men Kronen fik den for resterende Skatter, og den gik saa atter over i Privateje, indtil Amtmand Hans Landorph, der bestyrede en Del af Prinsesse Charlotte Amalies Midler paa en noget uheldig Maade, maatte aflevere den til Prinsessen, der atter stiftede et Legat deraf for fattige Pigebørn. Den deltes 1791 i fem Parceller, og Bønderne og Proprietæererne blev Arvefæstere indtil 1870.

Gammelgaard i Ryde Sogn var de Vasspyders Besiddelse. Den kom senere i Grubbernes, Dyrernes og Arenfeldternes Eje. Men atter her kom de nye Adelsfamilier ind, Embedsadelen, og Brandter og von Støckner besad den, indtil Geheimeraad C. v. Støcken ved en meget omtalt Transaktion testamenterede Godset til den formaaende Minister Greve Adam Gottlob Moltke. Dennes Søn solgte dog 1782 Gaarden og den vandrede fra Haand til Haand indtil den 1884 kom i Hofjægmester A. Konows Eje. Hovedbygningen er opført o. 1885 paa den brændte gamle Gaards Grund; der er Grave om Hus og Have. Nær den ligger *Søllestedgaard*, ogsaa en ny Bygning, men med Gavle og Tinder, opført ca. 1860. En gammel Adelsgaard, som stadig skiftede Ejer, og som baade Frederik IV og Grevinde Ide Margrethe Knuth en Tid har ejet. Nu er den i Slægten Jørgensen fra Søholts Eje.

Omkring Rødby ligger flere gamle Gaarde. En lille Mils Vej mod Sydøst ligger *Højbygaard*, der hører under Lungholm. Den var tidligere bl. a. i de Gøyer og Ulfelders Besid-

delse, og kom til Kronen, som 1725 afhændede den til Abraham Lehn, om hvem der er fortalt under Berritzgaard.

Drager man videre mod Øst, naar man ud til Baroniet Sønderkarles Hovedsæde, *Lungholm*, i gamle Dage kaldet Olstrupgaard, som lagdes nær en hellig St. Olafskilde, en aarligt søgt Markedsplads, som først 1632 blev forbudt »paa Grund af Ugudelighed og Slagsmaal«. Gaardens første Ejer var af Slægten van Hafn, siden kom den til de Gøyer, og naaede som Krenkerup i Hr. Palle Rosenkrantz's Eje. Han afbrød den gamle Gaard og byggede et nyt Hus, Lungholm, saaledes kaldet til Ære for hans tredie Hustru Fru Lisbeth Lunge; Huset blev staaende til 1859, da blev den nuværende Bygning opført med takkede Gavle og knejsende Taarn, sømmeligt i Christian III—Christian IV-Stilen, som den romantiske Eftertid elskede det. Arkitekten var L. A. Winstrup. Gaarden fulgte Krenkerup fra Rosenkrantz'erne til Reventlower og den blev indlemmet i Grevskabet Christianssæde, men 1784 solgt til Poul Abraham Lehn. Ovenfor er der fortalt om, hvorledes han oprettede Baroniet Guldborgland for sin tredie Datter. 1803 oprettede han af sine sydlollandske Godser Højbygaard og Lungholm, hvis Bønder han kaldte »de søndre Karle«, Stamhuset Sønderkarle for sin fjerde Datters Descendens, de Bertoucher, af en berømt brabantisk Adelslægt, som omkring 1700 kom til Danmark. 1819 blev Stamhuset Baroni og 1828 udstedtes der Patent for Baronerne Bertouch Lehn. Den første Lensbaronesse brækkede Halsen, da Vognen ved for tidligt at svinge ind til Lungholm faldt i Voldgraven, og Sønnen Baron Julian kunde først 1846 tiltræde Baroniet, da han blev myndig. Hovedepoken i hans Liv kom med Arbejdet efter den store Stormflod 1872. $3\frac{1}{4}$ Kvadratmil Jord oversvømmedes, da de 7 Fod høje Diger gennembrødes. Et 12 Fod højt Dige skulde opføres, og Baronen gjorde sig nu til Talsmand for at flytte Diget ud til de yderste Øer, hvorved et stort Areal kunde indvindes, for Baroniets Vedkommende alene 1900 Tdr. Land. Dette gennemførtes og Danmarks Jord øgedes, men Bekostningerne tærede haardt paa Baroniet, saa det maatte gaa under Administration; senere har Tankens Rigtighed vist sig. Den senere Ejer har fortsat Faderens Værk, og foruden Digeanlægget

Kjørstrup, set fra Nordvest før Ombygning 1868.

har Haven og Parken stor almen Interesse og nyder folkelig Popularitet, ligesom de yndige Skove om Lungholm.

Nordøst derfor, op mod Maribo Sø, nær Vejen mellem Rødby og Nysted, ligger *Kjørstrup*, en af Landets ældste Gaarde, ejet af Mulerne og Gøyerne. Her opførtes omkring Grevefejdsens Tid en Borg, hvis Rester endnu er bevaret i de store Kældre og i Graven omkring Hovedbygningen. 1624 kom ogsaa den i Hr. Palle Rosenkrantz's Eje, og arvedes af de Skeeler, solgtes 1681 til General Joachim Schack, der var kommet til Danmark, hvor Farbroderen varden berømte Greve Hans Schack. Den erhvervedes 1720 af Kronen, som andre lollandske Gaarde for at danne Grundlag for de nye Rytterdistrikter, men havde samme Skæbne som dem, at den 1728, da Planen var opgivet, afhændedes til Fru Emerentia von Levetzau, de Rabeners Stammermoder; men *Kjørstrup* kom ikke ind i Grevskabet; den gik til Datteren General Niels Rosenkrantz Schack's Hustru, — han var Joachim Schack's Søn — men faldt efter de barnløse Ægtefællers Død tilbage til Rabenerne. Fru Emerentias Søn, Stiftsamtmand Frederik Raben, byggede paa de gamle Kældere det nuværende statelige Hus af Bindingsværk med afvalmede Gavle og det pry-

dedes med tre Spir. Den ejedes derpaa af Rabener og Raben-Levetzauer; Kammerherreinde Raben-Huitfeld-Rosenkrantz var 1828 blevet Enke efter Ritmester Sophus Fr. Raben; hun døde 1843 og der løb da en stor Proces om, hvorvidt Gaarden skulde tilfalde de Rabener eller hendes Slægt Rosenkrantzterne. De første vandt Processen og 1852 solgtes Godset, 1853 Hovedgaarden og Skovene. Den nye Ejer var Jægermester David Peter Friedrichsen, af den kendte Lange-land-Lollandske Landbo-Slægt, som snart kaldes Friderichsen, snart Frederiksen; denne Slægts Indsats i det Lollandske Landbrugs Vækst kan vanskeligt overvurderes. 1868 byggede Arkitekt Professor Ove Petersen det store Taarn paa Kjærstrup. Gaarden ejes endnu af Slægten Friderichsen.

Nær Kjærstrup oppe ved Maribo Sø ligger *Søholt* i en skovrig og yndig Egn. Gaarden skal tidligere have heddet Bregerup, et Krongods. Morten Venstermand erhvervede 1576 Ejendommen og grundlagde Godset Søholt. Den kom senere i de Pappenheimers Eje, som byggede en Hovedbygning, der stod til 1853. Efter Svensketidens Ødelæggelser solgtes det medtagne Gods til Stiftamtmanden paa Lolland Henning Ulrik von Lützou, en af de indvandrede tyske Adeismænd. Ejendommen moderniseredes og prydedes med en pragtfuld Have i fransk Stil med klippede Avnbøghække, som endnu staar. Det fornemme Liv, som Slægten udfoldede, naaede sit Glanspunkt ved de Fester, der gaves, da Frederik V 1750 besøgte Søholt; da smykkedes Haven med Perspektiver af norske Fjelde, italienske Vinbjerge og sejlene Skibe, en hel Potemkin-Illusion. Ved Arv kom Gaarden i Kroghernes Eje. Den sidste Ejer af Krogh-Slægten var gift med Kammerherre Poul Abraham Lehns fjerde Datter Elisabeth, og hun bragte Gaarden til sin anden Mand Frederik J. von Bertouch. Et stort og gæstfrit Hus førtes paa Søholt og Adam Oehenschläger, der foretog sin store Udenlandsrejse 1819 sammen med Stamherren, var ofte Gæst der. Efter Kammerherre Bertouchs Død 1831 købte Klædehandler Laurids Kirkegaard fra København Stedet. Han døde 1836, og det solgtes 1852 til Godsejeren fra Søllestedgaard Laurits Jørgensen, Hovedparten af de gamle Bygninger nedreves og Hovedfløjen oppyntedes med Renaissancegavle og Taarn af Arkitekt L. C.

Nielsen. Det var en driftig og fremskridtsivrig Landbruger, som tog Gaarden i Eje, og han og hans Ætlings Arbejde paa Driftens Forbedring førtes i stor Stil videre af den nye Ejer, som 1917 erhvervede Gaarden, Vekselerer Peter Ole Suhr, der med stor Bekostning har indrettet Ejendommen som et førsteklasses Mønsterbrug. Han lod ogsaa de nye moderne Avlsbygninger opføre.

Nu er Vejen ført til Ende. Slutresultatet bliver da en Landsdel, oversaaet med statelige Monumenter om Fortidens Herremandskaar. Bygninger som Aalholm, Hardenberg og Berritzgaard, Christianssæde og Corselitze, der trods Ombygninger og Moderniseringer endnu er stærke og facinerede Minder om Fortids Kultur og Livsvilkaar. Vi har gennemgaaet Sporene af Tidernes Veksling og Samfundslagernes Forskydning. Af Kronens rige Jordegods er nu kun lidet tilbage i Statens Eje. Af de gamle danske Ætter har nu alene Familienne Vind (Frijs) og Rosenørn Besiddelser tilbage og det endda Godser, som erhvervedes efter Enevælden. De borgerfødte Stormænd fra den allerførste Tid har ikke bevaret deres Ejendomme, men den meklenborgske eller holstenske Adel, som fik sin Magtstilling her i Landet i Christian V's og Frederik IV's Tid, besidder endnu, støttet gennem Tiderne af Ejernes store Embedsstillinger, sine købte Ejendomme, de Rabener, Reventlower og Knuther. Borgerfamilier, som indenfor samme Tid, skiftede fra Købmænd til Godsejere, sidder stadig sikkert paa de erhvervede Herresæder, de Lehn'ske Godser. Af de store Ryttergodssalg er ingen Ejendom forblevet i Købernes Slægts Eje. Det er Omvekslinger og de særlige økonomiske Love, som her har drevet deres Spil.

Men trods det, at Hovedtonen i Gaardenes Historie saaledes har været som en Storm af Forgængelighed, har mange af Besidderne formaaet uudsletteligt at præge deres Navn i Danmarks Historie. Reventlow-Navnet staar til evig Tid knyttet til Lollands Herregaarde.

LOLLAND OG FALSTERS GAMLE BONDEBYGNINGER

Af H. ZANGENBERG

TRODS den korte Afstand mellem Sydsjælland og Lolland-Falster har Bønderbygningerne i disse Landsdele dog ikke særlig meget tilfælles med hinanden udover en vis ydre Lighed, idet man ogsaa baade paa Lolland og paa Falster finder de hvidkalkede Bindingsværks-Længer, som er saa typiske for de sjællandske Gaarde. Men efterhaanden som man paa Falster kommer sydpaa, dukker dog her og der et andet Træk frem i Gaardkarakteren, idet Falstergaardenes Bindingsværk undertiden viser sig med malet eller tjæret Tømmer — eller maaske har det blot faaet sin mørke Lød ved at være udsat for Vejrliget alene —, og Tavlene mellem det mørke Bindingsværkstømmer er da i Almindelighed klinede og hvidtede, nogle Steder rødfarvede eller ogsaa udmurede med røde Mursten. Dette sidste gælder dog vistnok kun Østlolland og er nyere Tiders Værk; men de maledede Stolper har man sikkert ret hyppigt kunnet se paa Guldborgland i ældre Tid, hvortil denne Skik maaske kan være kommen fra Fyn, da Baronierne Guldborgland paa Lolland og Lehn paa Sydfyn har været samhörige omkring Udskiftningen.

»Paa den ene Side Guldborgsund ligger der røde Huse — de lollandske — paa den anden Side hvide Huse — de falstringske —«, siges der i 1920 i en Bog om dansk Folkekarakter, og der tilføjes: »Gennemført er Forskellen ikke, men kendt er den og tydelig givet«. Ja, saaledes træder Forskellen paa Husene maaske nok frem paa begge Sider af Guldborgsund og Egnen der omkring, men iøvrigt er den lollandske

MARKBIBLIOTEKETS FOT.

Landsbyen Kartofte i Fjelde Sogn, Lolland.

Gaard for det meste hvidkalket som den sjællandske. En ejendommelig Undtagelse fra denne almindelige lollandske Skik danner den Række af Huse, der ligger langs Landevejen Øst for Radsted, forbi Hardenberg. Her er Stolperne malede og Tavlene rødkalkede med paamalede hvide Fuger, en Fugemaling, der ogsaa bruges paa Fyn og i Østjylland, og som er et gammelt Træk, der maa være laant fra Renæssancetidens rødkalkede og fugemalede Herregaarde, hvorfra det kan være gaaet i Bondeejje.

Bag stynede Popler og Pilehegn, der hæver sig over kampestens- eller risflettede Gærder, gemmer de lolland-falsterske Gaarde sig, ofte omgivet af gamle og smukke Haver. Pilehegnene synes ikke at være ældre paa de to Øer end fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede, derimod er Haveanlæggene gamle, i hvert Fald paa Lolland, hvad man f. Eks. ser af, at der allerede i »Laalands Vilkaar« fra 1446 findes Paabud om at anlægge Humlekuler og plante Ymper, Æbler og Pærer inden næste Sct. Hansdag.

Hvor Gaardenes Længer titter tilstrækkeligt frem fra Trærnes Skjul, og hvor man ellers faar Lejlighed til at betragte Bygningerne nærmere i sin Helhed, viser det sig, at der

er en nok saa betydelig Forskel paa den falsterske og den lollandske Gaards Udseende og Karakter end den før omtalte. Den gamle falsterske Gaard fremtræder nemlig i Nutiden næsten overalt som en regelmæssig 4-længet og sammenbygget Gaard med adskillige Helgavle, medens den lollandske Gaard viser en mærkelig Uregelmæssighed, og Tagene er som oftest afskraede ved de sammenbyggede Længer, saaledes at der ikke findes lodrette Gavle. Længerne skyder sig frem for hinanden og følger i hvert Fald udadtil ikke altid den regelmæssige Firkant, som man er saa vant til f. Eks. ved den almindelige firlængede sjællandske Gaard, og der er ofte sat en Udbygning eller kortere Længestump til hist og her. Dette giver den lollandske Landsby et overmaade malerisk Præg, som det ses af Billedet af Landsbyen Kartoffe i Fjelde Sogn, men dette Præg skyldes dog ogsaa, at Gaardene er bygget meget tæt sammen. I nogle Landsbyer er de endog bygget saa tæt paa hinanden, at der kun er en ret smal Slippe eller »Sikke« imellem dem, som det ses paa Billedet fra Landsbyen Frejlev paa Lolland. Hvorfor og hvorledes denne Uregelmæssighed i Grundplanen er opstaaet, er det ikke helt let at danne sig nogen Mening om, især da de ældre Landsbykort ofte viser temmelig regelmæssige 3- og 4-længede Gaardformer. Den uregelmæssige Grundplan er dog ikke typisk for Lolland alene; den genfindes ogsaa paa andre af Landets større Øer, især paa Samsø, og det er forøvrigt ikke usandsynligt, at ogsaa Falster i ældre Tid har haft mindre regelbundne Grundplaner end dem, man finder i Nutidens gamle Bøndergaarde (sammenlign f. Eks. de to falsterske Grundplaner fra Bjørup og Stavreby).

Blandt andre ydre Ejendommeligheder ved Gaardene paa Lolland-Falster, der særtegner disse fremfor andre af Landets Gaarde, maa nævnes dels de halmklædte Gavle og dels de runde Tagkviste over Stuehusdørene. Halmgavlene kan være lodrette og række helt op til Gavlspidsen, eller ogsaa naar de kun halvvejs op til Midten af Overgavlen, altsaa til Hanebaandet (*Vindbjælken* kaldes det her), og den øverste lille Gavltrekant hælder da enten skraat tilbage eller er dækket med lodret stillede Brædder. Mellem denne øverste Gavltrekant og Tagskægget forneden, under Gavlbjælken, er selve

Hus i Taagense, Nysted Landsogn. Lolland, Nordsiden. K. ULDDALL FOT.

Gavlen lodret, beklædt eller tækket med Halm, der fornedet danner et fortrinligt Tagskæg støttet af Knægte, der springer kraftigt frem for den klinede Undervæg, hvorved denne beskyttes mod stærke Regnskyl og Tagdryppet, der ellers vilde opløse de klinede Vægge. En lignende Gavl ses paa Billedet af Huset i Taagense paa Lolland.

Tilsvarende Gavle har man ogsaa haft paa Falster, men Gaardene her har dog, efter Amtmændenes Indberetninger fra 1789 haft mange andre forskellige Arter af Gavle, baade halm-, ris- og tangflettede Gavle samt Brædde- og dukkede Gavle. Disse sidstnævnte er nu helt forsvundne, men har dog ogsaa været kendt paa Sjælland. Her blev de saakaldte »Dukker« snoede af Ærtehalm og derefter knyttede i Knude. De blev lagt lagvis mellem Gavlenes Staver (lodrette Stokke indsat i Bindingsværkets Tømmer) og mellem hver 3die eller 4de Lag af Dukkerne vandt man en Kæp om Staverne og bankede Kæppene ned over Dukkerne for at holde dem fast.

Ogsaa Brædegavlene havde deres egen Form, hvad der især er kendt fra Hasselø paa Falster, hvor de krydsende Vindskeder — Brædder, der fulgte den skraa Taghældning langs Gavlene —, foroven var udskaarne som Horn. Gavl-

Fiskerhus paa Hasselo i Vegerlose Sogn, Falster. H. ZANGENBERG FOT.

prydelsen er desværre nu meget sjælden, men har dog nogle faa Steder oplevet en Renaissance paa Nybygninger (Villaer og Smaahuse) baade paa Falster og Lolland.

De før omtalte runde Tagkviste findes ikke alene ved den lollandske Gaard i Almindelighed, men ogsaa paa Præstegaardene, f. Eks. Skovlænge Præstegaard, og ikke sjældent danner disse Kviste Taget over en mindre Forstue foran Indgangsdøren til Stuehuslængen, en lille Udbygning til Stuehusets Gaardside, som ikke synes at have noget særligt Navn, men som man paa Sjælland vilde kalde et »Bislag«, og som forøvrigt paa Lolland ogsaa kan have en anden Tagform, som det ses af Billedet af Huset i Thoreby.

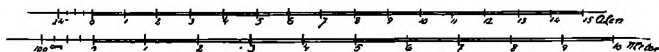
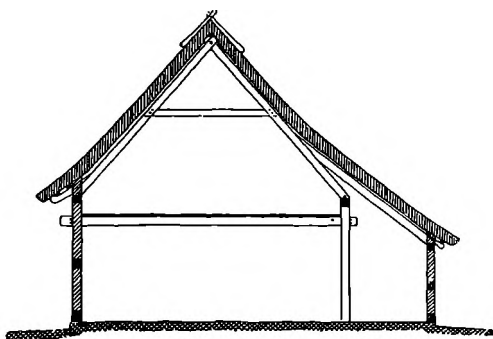
Ser man nøjere paa Billedet af Huset fra Taagense, vil man snart se, at den nærmeste Del af Husets Side er betydeligt højere end den fjernere Del, hvorpaa Tagskægget sænker sig længere ned mod Jorden end ved det øvrige Tag, og Bygningen bliver bredere ved Tilføjelse af et saakaldt Udskud eller »Udsæt«, som det hedder her. Dette skyldes nu ikke, at man her staar overfor en Byggemaade, der kun hører Husmandshuset til, tværtimod, den genfindes selv paa de mest anseelige ældre Gaarde og er en særlig karakteristisk Bygge-

Bislag (Forstue) paa et Hus i Thoreby, Lolland.

K. ULLDALI. FOT.

maade for Lolland og Falster. Disse Udskud eller Udsæt er ikke helt uanseelige Udvidelser af Stuehusene og de indtager ofte mere end Halvdelen af Stuehusenes Længde. De indvendige Rum faar derved en ret stor Forøgelse, og det er ejendommeligt, at denne Rumforøgelse først og fremmest kom-

Gaard i Fjelde By, Lolland. Stuehustværsnit. Maalt i 1926 af H. Zangenberg.

mer de Stald- og Udhusrum til Gode, som altid er indrettet i et ældre lolland-falstersk Stuehus.

Ved et flygtigt Øjekast kunde det se ud, som om disse Udsæt var yngre Tilbygninger til ældre Stuehuslænger saaledes, som det ofte er Tilfældet med den sjællandske Gaards »Lude«, der i meget minder om Udsættet paa Lolland og Falster. Men en nærmere Undersøgelse af Udsættene viser, at der ikke her er Tale om sekundære Tilbygninger, dertil er de for brede, og desuden er de konstruktionsmæssigt for godt forbundne med Tagværket i Stuehuslængerne, ligesom der er ofret bedre Tømmermandsarbejde paa dem, end man almindeligt vilde koste paa primitive, senere Tilføjelser.

Et andet Spørgsmaal er, hvor gamle disse Udsæt er paa Lolland og Falster, og herom kan man ikke sige noget helt sikkert, men skriftlige Kilder viser i hvert Fald, at Udskudshusene maa være gamle paa Lolland, da de har eksisteret i 1671 paa Fejø. Konstruktionen af et saadant Udsæt ses paa Stuehustværsnittet af Gaarden i Fjelde By paa Lolland. De lave Ydervægge er konstrueret paa samme Maade som Bindingsværkssiden mod Gaarden, idet Stolperne hviler paa et gennemgaaende Tømmerstykke, »Foden« eller »Sylden«, og mellem Stolperne er der anbragt »Løsholter« eller Sidebaand, de midterste vandrette Tømmerstykker.

Spærene over Udsættet hviler foroven paa Stuehuslængens Spær og forneden paa det øverste Tømmerstykke i Udsættets Bindingsværkssvæg, kaldet »Murlæden«. Iøvrigt er Taget saavel over Udsættet som over hele Stuehuset tækket med Halm.

Undertiden findes der Inskriptioner i Bindingsværket, hvori disse dog ikke altid har nogen bestemt Plads, man kan undertiden finde Inskriptioner endog i Løsholter, f. Eks. Mandens og Konens Navne og Aarstal for Længens Opførelse. Det ældste Aarstal paa Lolland er fundet i Døllefjelde, hvor der i et Løsholt var indhugget 1626. I et andet Løsholt i Byen Sløsse i Vester-Ulslev Sogn stod der følgende: I ULYKKELIG ILDEBRAND ER DETTE HUS HENVIIIST VED GUDS HJÆLP OG BISTAND ER DET IGIEN OPBYGT I. A. D. Inskriptioner af denne Art i Løsholterne har dog sikkert været sjældne; dem anbragte man utvivlsomt paa mere fremtrædende Steder som f. Eks. paa

Porthamrene, det vandrette Stykke Tømmer oven over Portaabningen. Over Ladeporten i Fuglse Præstegaard staar saaledes:

PINTZE AFTEN 1627 LOD H MATZ BEDSKE
DENNE LADE OPSETTE — DOMINVS NOBISCVM
STATE — MAP.

Ogsaa indendørs Inskriptioner er kendte som f. Eks. i Døllefjelde, hvor der i en Skorstenshammer over det aabne Ildsted stod: »P. C. S. † M. C. D. Anno 1825«, og i Vaalse Møllegaard sad en gammel Inskription i en Bjælke, der lød: »1654(?) Troels Maartensen Sommer — Lisbet Hansdatter. I det Aar lod jeg opbygge . Dette Huus fra Grund af ny . Gud afvende al Uhygge . Fra mitt Huus og fra vor By .«

Som det ses af de her nævnte Aarstal, eksisterer der endnu Rester af Bøndergaarde fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, men disse er naturligvis yderst faa i Nutiden; største Parten af de ældste Gaarde lader sig næppe føre længere tilbage end til Tiden kort efter Svenskekrigens Afslutning. De økonomiske Forhold var smaa den Gang, og et større Genopbygningsarbejde forestod, hvorfor man ikke byggede særlig store Gaarde af nyt.

Da der i 1673 skulde genopføres 20 Ødegaarde i Nykøbing Amt, foresloges Gaardenes Størrelse til 16 Spænderum (Fag) Ahlhus og Ladehus; eventuelt kun 8 Fag; og ved Aalholm samt Halsted Amt foresloges ligeledes opbygget 20 Ødegaarde paa hvert Sted og »gjøres der ikke fornøden videre end 8 Fag paa hvert Sted, for Egnen der er bedre, og de udi Laaland ere mere begjærlig til Gaarde at antage end udi Falster«. Paa Bøtøland havde der været 10 Gaarde, der hver i deres Velmagtsdage havde haft 30 Køer, og Gaardenes Bygninger var Beboernes Ejendom. I 1673 var Forholdene ret trøstsløse, 2 af Gaardene var ganske øde, og en af Gaardmændene, Maarten Erichsen, »besidder en Gaard, som Bygningerne duer ganske intet paa, er ikke saa meget frelst paa den hele Gaard, at han enten kan ligge eller sidde tørt. Staar ikke til at hjælpe, med mindre den ganske af ny skal opbygges«. Gennem Synsforretninger foretaget paa Lolland et Ti-Aar senere faar vi et noget bedre Overblik over Bygningernes Antal ved lollandske Gaarde paa den Tid og deres Ka-

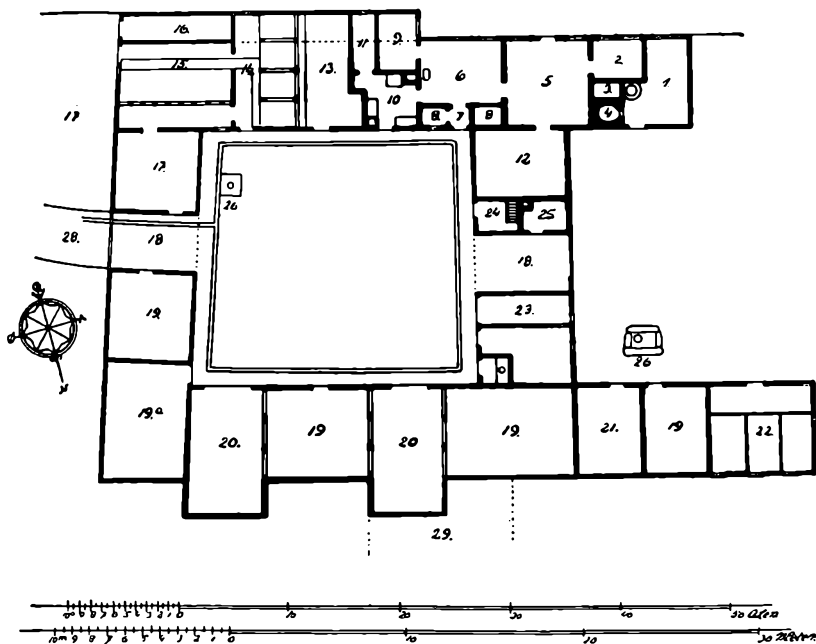
rakter. Hos Jørgen Thommessen i Stochemarche Sogn paa Sydlolland bestod Bygningerne af »Aelhus, 20 Spænderum og et andet Hus som kaldis Bryggers og Bagerhus, 15 Spænderum. Et Ladehus 9 Spænderum og et Ladehus og Staldhus 11 Spænderum«. Hertil hørte en Frugt- og »Hommelhaug«. —

I Saufnsøe i Vesterschou Sogn saa Gaarden hos Søffren Pedersen saaledes ud: »Længten af it Stuehus er 4 Fag, Længten af it Lahus er 11 Fag, Længten af it andet Lahus er 8 Fag. En Fruchthafue. Ingen Homblehafue«. I Sandby Sogn og By i Lollands Nørre Herred bestod Gaarden hos Hans Nielsen af: »Et Aelhuus, 10 Spænderum, gammelt. En liden Laae, 5 Spænderum, er vel ved Magt. Et gammelt Herbergh, 4 Spænderum. En liden Hummelhafue«. Og endelig, som en sidste Prøve, meddeles hvorledes Gaarden hos Peder Andersen i Vandtorby saa ud nemlig: »Er 4 Længde Hus ett Allehus deri er Stue Louf (Lo) och stall, bege Ender er temelig ved Magt, mens der i melem er megett brøstfældig for Lægter og Tag, noch en Lade er moxen brøstfældig for Tag, noch et Herbergshus med Lade ved den østre Ende er noget brøstfældig for Tag, noch en Stue med Lade ved, er ved Magtt. Er 2 Hauger: en Kaalhauge der i er 2 Frugthtræ noch en liden Homlehaug deri er 4 Frugtt-Trer.

Bortset fra Længeantallet synes Gaardene paa Lolland-Falster at kunne deles i 3 forskellige Typer, idet Typen bestemmes af Stuehuset eller »Ahlhuset« (Hovedbygningen), som er det gamle Navn for Beboelseshuset. Ahlhuset eller »Levehuset«, som det ogsaa kaldtes, er i den ældste Type sammenbygget med Staldene og Skæreloen, som de før nævnte Synsforretninger nogle Steder antyder, og undertiden findes ogsaa Lade og Portrum i denne Længe. I de øvrige Længer finder man Loer og Lader samt andre Udhusrum. Denne Type synes, i hvert Fald paa Lolland, maaske ogsaa paa Falster, at være blevet forladt ved Udskiftningen i Tidsrummet ca. 1776—1815 til Fordel for en anden Type. De udflyttede Gaarde har nemlig her overvejende kun Beboelse i Stuelængerne, og Staldene er flyttet fra Ahlhuset til Ladelængerne.

At man dog ikke kan opstille nogen aldeles fast Regel her for, viser de før nævnte Synsforretninger baade fra

Stokkemark, hvor der er Tale om et særligt Staldhus, og fra Savnsø, hvor Stuehuset kun er 4 Fag, og derfor ikke kan rumme nogen Stald. Selv om man ogsaa paa Falster nogle Steder har foretrukket at samle Beboelsesrummene i en frit-

Grundplan af en Gaard i Fjælde By, Lolland. Maalt i 1926 af H. Zaugenberg.

- 1) Bagestue. 2) Gæstekammer. 3) Skorsten. 4) Bagerovn. 5) Storstue. 6) Dagligstue.
- 7) Forstue. 8) Alkover. 9) Kammer. 10) Stegers. 11) Spisekammer. 12) Nu Sovekammer. 13) Skærelø. 14) Hestestald. 15) Kostald. 16) Tidligere Faaresti.
- 17) Tidligere Kostald. 18) Agerum. 19) Laden. 19a) Senere tilbygget Lade.
- 20) Loer. 21) Huggchus. 22) Svinesti. 23) Brænde. 24) Loftopgang.
- 25) Karlekammer. 26) Brønd. 27) Mødding. 28) Indkørsel.

liggende Længe, og saaledes opgivet Fællesskabet med Beboelse og Staldrum i samme Længe og under samme Tag, saa findes der dog andre Steder paa Øen, hvor man har fastholdt den gamle Ahlhustype ogsaa efter Udskiftningen og opført udflyttede Gaarde med Beboelse og Stald i samme Længe, efter gammel Skik og Sædvane. Foruden disse 2 Typer findes

Haveside af Gaarden i Fjelde By, Lolland. (Sammenlign Grundplanen.) N. ULDDALL FOT.

paa Lolland en tredie Type, hvor Boligen er anbragt i et af den 4-længede Gaards sammenbyggede Hjørner, hvorved Beboelsen fordeles paa 2 af Gaardens Længer.

En overordentlig typisk lollandsk Gaard med den ældste Stuehusform fandtes i 1926 i Fjelde By og Sogn (se Tvær-snittet, Grundplanen og Billedet af Havesiden af denne Gaard).

Det første Indtryk, man faar af Grundplanen, er Uregelmæssigheden ved de lollandske Gaarde, som før er omtalt, idet baade Nord- og Sydlængen er forlænget ud over den egentlige Gaardfirkant og danner ligesom en Begyndelse til en ny Gaardsplads Vest for Gaarden. Desuden har Stuehuset »Udsæt« mod Haven, og Nordlængen 2 mindre Udsæt mod Nord; disse sidstnævnte kaldes ofte en »Skyne«, og findes de som her anbragt udfor Loen, kalder man dem ogsaa »Lokvist«.

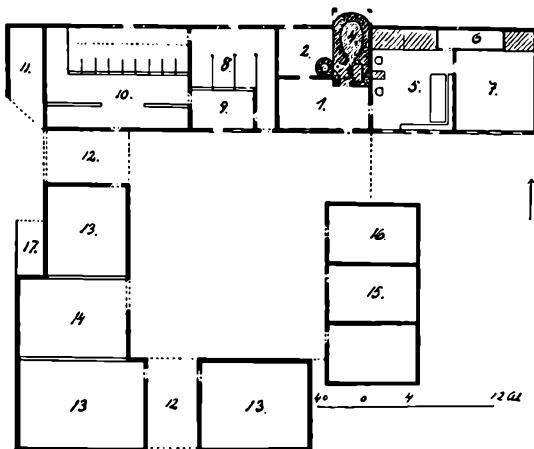
Gaarden her har dog, bortset fra Udsættet mod Haven, sikkert faaet sine Uregelmæssigheder efter Udskiftningen i 1815, idet Udskiftningskortet, om man tør tro dette ret, viser en regelmæssig 4-længet Gaard, hvor baade Udbygningerne og det nordøstre Hjørne mangler, altsaa, hvor der nu findes

en Lade (19a paa Planen). Gaardens Alder oplyser et Par Løsholter, hvoraf det ene bærer Indskriften: J. R. S. Anno 1749, og det andet Aarstallet: 1753.

Fra selve Gaardspladsen er der 2 Indgange til Stuehusets Beboelse, den ene til Køkkenet med bagved liggende Spisekammer og et mindre Kammer, nu benyttet til Sovekammer. Disse Rum er utvivlsomt blevet ændret i Tidens Løb. Den aabne Skorsten med Bagerovn har sikkert oprindeligt ligget her og er senere flyttet hen i Ahlhusets vestlige Ende ved en særlig indrettet Bagestue.

Den anden Indgang fører ind i en Forstue mellem Dagligstuens 2 faste Alkover, hvoraf den ene findes endnu. Ved Siden af Dagligstuen ligger Storstuen med vedliggende Gæstekammer og et Sovekammer i Vestlængen, hvilket sidste formentlig tidligere har været en Aftægtstue.

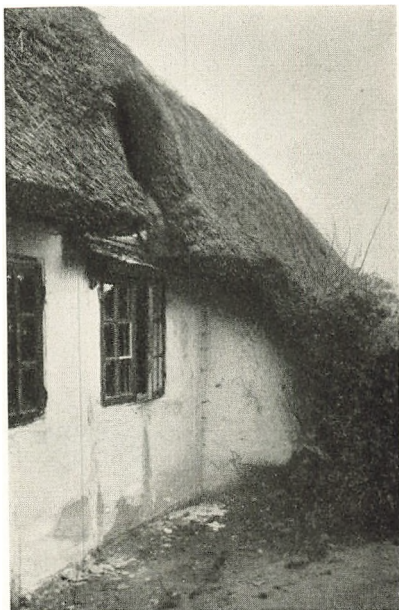
I Stuelængens østlige Del findes Skærelø, Heste- og Kostald. Gaardens øvrige Længer er indrettet til Portrum, Huggehus, Svinesti og forskellige Loer og Lader, og det er

Grundplan af en Gaard i Stavreby, Skelby Sogn paa Falster.
Maalt i 1887 af R. Mejborg.

- 1) Køkken (Stegers). 2) Bryggers. 3) Aaben Skorsten. 4) Bagerovn. 5) Stuen.
6) Øl- (Salt-Kammer). 7) Opstue. 8) Stalden (Hestestald). 9) Skære- og Foderlo.
10) Vaadel (Kostald). 11) Vognskjul. 12) Portrum. 13) Lader. 14) Lo. 15) Svinesti.
16) Huggehus og Brænderum. 17) Redskabsrum.

bemærkelsesværdigt, at Loerne gerne er anbragt mellem to Lader, og at Loerne overalt paa Lol- land er lukkede med store Porte, som der kan køres ind ad, uden at man dog kan køre paa tværs af Huset, saaledes som det er Tilfældet paa Als og i Thy, hvor man har lignende Loer med Ind- og Udkørselsporte. Paa Stuehusets Haveside er Udsættet ikke mere end een og en halv Meter højt og begynder her ud for Rummene bag Køk- kenet. Herfra fortsætter det langs Staldene i Stuehuset, men der fin- des Eksempler paa, at

K. ULLDALL FOT.

Bagerovnen ved en Gaard i Nørre-Ørsløv, Falster.

Udsættet ogsaa har gaaet hen foran Stuerne, og disse har da haft Vinduer til Gaarden eller mod en Have, liggende ved Siden af Gaardspladserne. Et saadant Stue- eller Ahlhus ses paa Grundplanen af Gaarden i Stavreby paa Falster.

Her er Udsættet gennemgaaende paa hele Nordsiden og Stuernes Vinduer vender ud mod en lille Have syd for Ahl- huset, adskilt fra Gaardspladsen. Fra denne sidste kommer man ind i Køkkenet med dettes aabne Skorsten, hvor der i Skorstensrummet (3) er opmuret en Arne og bag Skorstenen ligger Bagerovnen. Paa Arnen optændes Ilden til den daglige Madlavning og fra Arnen fyres i Bilæggerovnen, der staar i Stuen og opvarmer denne.

Bag Køkkenet ligger et lille Bryggers op til Bagerovnen, og i Bryggerset staar Bryggerkedlen. Da der ikke findes Antydning af nogen Maltkølle, har denne sikkert i Gaarden her ligget paa Loftet, saaledes som det har været Skik flere Steder paa Falster. I Køllerne tilberedte man Malten til det

Skyne paa en Gaard i Fjelde By.

N. ULDDALL FOT.

hjemmebryggede Øl; men Køllen har dog været for farligt et Ildsted at have indendørs, og den blev derfor senere i Tiden flyttet ud og anbragt i et mindre Hus, særligt indrettet hertil og lagt et godt Stykke udenfor Gaarden.

Det var ikke ualmindeligt, at flere Gaarde slog sig sammen om en fælles Malkølle; men disse Huse er forlængst gaaet af Brug, og som et karakteristisk Eksempel paa et saadant Hus's omskiftende Tilværelse kan nævnes, at et Køllehus i Nagelsti paa Lolland blev nedlagt for senere at blive indrettet til Smedje og i 1926 var det endt som — Redskabshus. Den eneste Malkølle, der i Nutiden findes paa Lolland, er sikkert den, der tidligere stod i Vester-Ulslev, og som nu er genopført i Friluftsmuseet i Maribo.

Som det fremgaar af Grundplanen af Gaarden fra Stavreby paa Falster, skyder Bagerovnen i denne Gaard frem for Væggen, hvilket ofte har været Tilfældet ved lolland-falsterske Gaarde (se Billedet fra Nørre Ørslev Gaarden), og undertiden kunde Bagerovnen være anbragt i en Krog i Gaardspladsen bagved en Skyne, der indeholdt Bryggerset, som det ses af Billedet fra en Gaard i Fjelde, men dette hører dog vistnok til Undtagelserne.

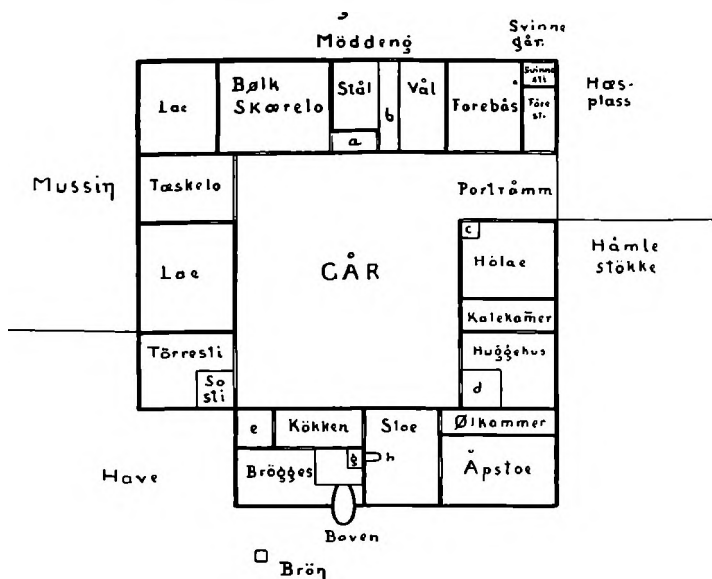
Ser man videre paa Grundplanen af Gaarden fra Stavreby,

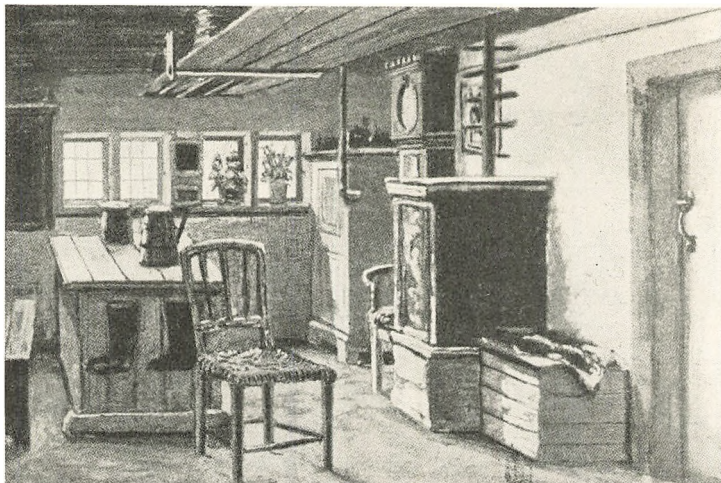
Haveside af Klokkergaarden, Systofte, Falster.

J. OLRIK FOT.

ligger Staldene Vest for, og de 2 Stuer: den almindelige Dagligstue og Opstuen, Øst for Køkkenet, alt i samme Længde, alt-

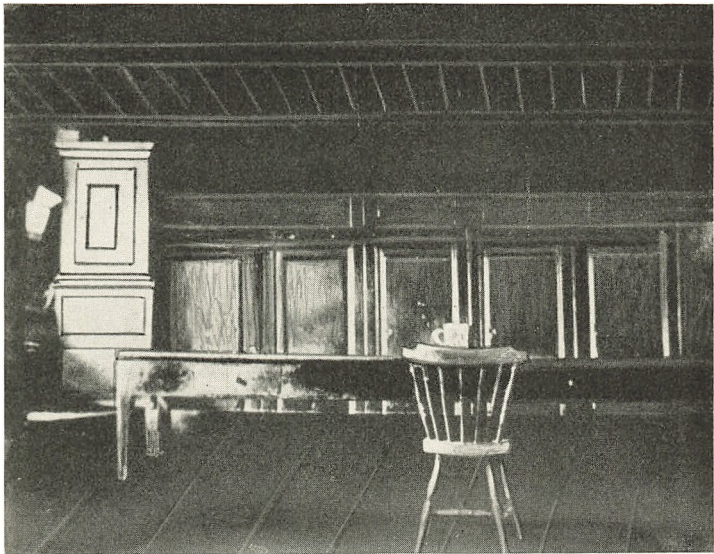
Grundplan af Klokkergaarden, Systofte, Falster. (Udflyttergaard fra 1809.)
Efter Danmarks Folkeminder No. 2.

Dagligstue i Klokkergaarden, Systofte, Falster. Efter Danmarks Folkeminder No. 2.

saa i Ahlhuset. De øvrige Længer indeholder de sædvanlige Udhusrum: Lader, adskilt af Loer og Portrum, samt Svinesti og Brændehus, det sidste anbragt saa nær ved Stuehuset, at der er bekvem Adgang fra Køkkenet til Brændeålet. Et flygtigt Blik paa Grundplanen viser desuden, at Uregelmæssighed i Gaardsplanernes Anlæg ikke var helt ukendt i den ældre Gaard paa Falster, og den gamle Plantype med Stalde, Lo og undertiden Lade i samme Længe som Beboelsen har forøvrigt været meget udbredt paa Øen. Det er endvidere en Byggeskik, som er kendt paa mange andre Steder i vort Land, og som endnu spores saavel i Sønderjylland (Hedeegnene) som paa de sydligere Øer: Als, Ærø, Lyø, Strynø og til en vis Grad ogsaa paa Bornholm. Dette synes at pege hen imod en Forbindelse eller maaske snarere en Bevægelse, der kan have fundet Sted fra Slesvig og østpaa over den sydlige Øgruppe.

Ser man yderligere paa Grundplanen af den falsterske Gaard fra Stavreby, vil man se, at Dagligstuens Indretning viser sig noget forskellig fra den, der er kendt i Bøndergaardene andre Steder i Landet. Her staar Bordet, der sikkert har været et saakaldt »Kistebord«, parallelt med Skillerrummet, og Bordendebænken er saaledes anbragt langs

MARIJUG STIFTSMUSEUM FOT.

Dagligstue fra en Gaard i Karleby, Falster.

Vinduesvæggen. Ganske den samme Indretning synes man at have haft ogsaa i den yngre falsterske Gaardtype, se f. Eks. Billedet af Dagligstuen i Klokkergaarden fra Bjørup i Systofte Sogn, og det er forresten ganske ejendommeligt at se, hvor liden Forskel der er paa Beboelsen i denne yngre Gaard og i den ældre Stavrebygaard, hvori Rummene ved Sammenligning er ganske de samme og ligger paa fuldkommen samme Maade for hinanden.

Undertiden kunde der være anbragt et større Panel paa Skillerumsvæggen bag Bænken saaledes, som det ses af Billedet af Dagligstuen i en Gaard i Karleby paa Falster, og i Krogen ved Vinduesvæggen kunde der hænges et saakaldt »Vraaskab«.

Langs Stuens Bagvæg kunde der være Alkover, men de hører naturligvis til Sjældenhederne, ligesom ogsaa gamle lollandske Stueinteriører er sjældne i Nutiden. En saadan gammel Alkove, kraftig og dekorativt udformet — fra Tiden omkring 1750-erne — ses paa Billedet fra Nørreby paa Femø.

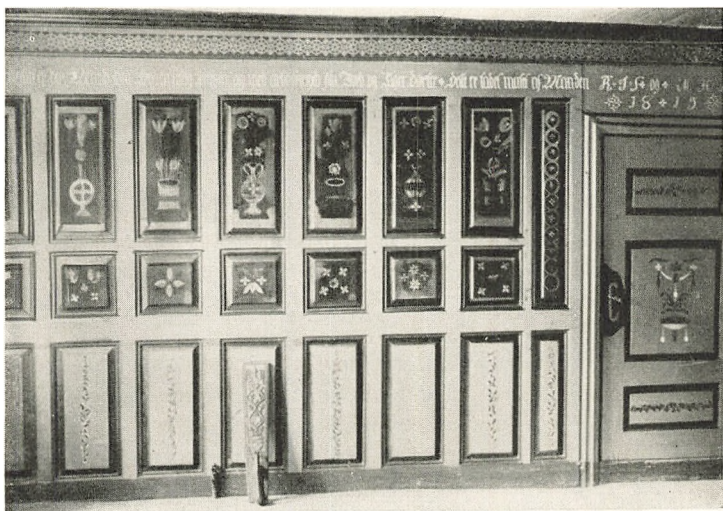
Til en lolland-falstersk Stue hørte desuden et »Skænkeskab«

Alkove fra en Gaard i Norreby paa Fomo. MARIBO STIFTMUSEUM FOT.

ogsaa kaldet »*Madskab*» (Falster). Brugen af dette Skab fremgaar af Navnet.

Ligesom Dagligstuen havde sit Panel, saaledes kunde ogsaa Opstuen, eller den Stue, der laa nærmest Dagligstuen, om der fandtes en saadan, have Vægpanel, og et saadant Panel ses paa Billedet fra Maglebrænde.

Paneler fra en Gaard i Maglebrænde paa Falster. M. MACKPRANG FOT.

Det blomsterdekorerede Panel bærer foroven Indskriften: »Lyksali er den Mand som Herren altig Frygter og med arbeisomhed sin Jord og Ager Dørker. Dette er ladet malet af Manden.«

Og over Døren staar: »R. J. S. og M. H. D. 1815«.

Foruden, hvad der her er nævnt om Stuerne, vil der være nogen Grund til at omtale et Par Enkeltheder i Økonomirummen i Beboelsen. Det gamle lollandske Køkkenildsted kunde være ret ejendommeligt indrettet, hvad man ser af Billedet fra Huset i Thoreby.

Den buede Kappe foran Ildstedet er dog her noget usædvanlig og vel nærmest fremkommet ved, at en Smed har beboet Huset, og at der er brugt en gammel Hjulring e. l. til at opmure Kappen paa. Men Ildstedet er opbygget paa sædvanlig Maade med en Arne af Kampesten, hvorpaa Gryderne anbragtes paa en Trefod over Ilden, og paa Bagvæggen ses Indfyringen til Bagerovnen. Et ganske lignende Ildsted ses paa Billedet af Bryggerset fra Taars. Mærkeligt nok synes Bryggerset her at have været indrettet som Køkken, og maa-ske har i Virkeligheden Køkken og Bryggers i den lollandfalsterske Gaard oprindelig udgjort et Rum.

Af gammelt Inventar i et saadant Køkken ser man paa Billedet »*Gaasebænken*« indrettet til Køkkenbord. Under Bordpladen findes Skodder med hjerteformede Aabninger, bag hvilke Gæssene anbragtes i Rugetiden.

At Hyggen ikke var et ukendt Begreb i det gamle lollandske Køkken, ser man f. Eks. af Billedet af Køkkenet i Skelstrup.

K. ULLDALE FOT.

Køkkenildsted fra et Hus i Thoreby, Lolland.

Bryggers fra en Gaard i Taars, Lolland.

K. ULLDAHL FOT.

Her findes oppe under Loftet en Ræk til Tallerkener og Hylder til Mælkefade og desuden en Ræk paa Væggen til Kopper. Forskellige Steder kunde man i et saadant Køkken finde en »Kande- eller Faderække«, men en saadan ses ikke

Køkken fra Skelstrup i Huseby Sogn, Lolland.

MARIBO STIFTSMUSEUM FOT.

paa Billedet fra Skelstrup. Den afløste det ældgamle Kande-
bord, der gerne var forsynet med Døre, og hvori gemtes Gry-
der og Pander, medens en øvre og smallere Del over Kande-
bordet var indrettet som Tallerkenrække til Husets Ler- og
Tintøj. Et lige saa gammelt Køkkeninventar var »*Tallerken-
huset*«, hvori Træ- eller Tintallerkenerne opbevaredes; men
det er nu aldeles forsvundet.

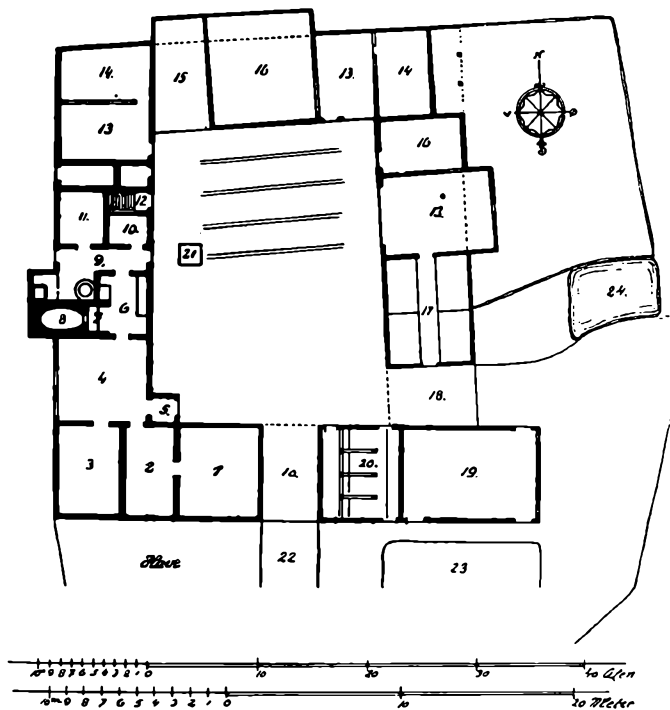
Den gamle lollandske Gaardtype afløstes omkring Udskift-
ningen af en yngre, som ejendommeligt nok beholdt flere af
de samme Træk som karakteriserede den gamle lolland-fal-
sterske Gaard. I 1806, da Professor Begtrup skrev om Ager-
dyrkningens Tilstand, udtalte han om den lollandske Gaard
følgende: »Den gamle og almindelige Bygningsmaade er, at
Vaaningshus og Stald ere i een Længe, saaledes at man fra
det Yderste, der hører til Vaaningshuset og kaldes Frem-
gulv, kan gaae ind i Stalden.

I de ny udflyttede Gaarde er Stuelængden, kaldet Ahlhuus,
for sig, ligeledes Stalden samt tvende Ladebygninger. Stue-
huset har i Almindelighed den Indretning: Naar man træder
ind i Forstuen, haves paa venstre Side Kjøkken og Bryggers,
hvert paa 2 Fag. I Bryggerset er Opgangen til Loftet, og
ligeledes er taget fra Bryggerset et lidet Aflukke til Pige-
kammer. Paa høire Side af Forstuen ere 2 Stuer, først Dag-
ligstuen, og ved Siden af Storstuen, hver paa tre Fag. I Dag-
ligstuen er afluget tvende Alkover, eller indklædte Senge.
For Enden af Storstuen er et Sulekammer eller en Tilbygning
af to til tre Alens Bredde, som vender ud til Haven, ud over
dette Udskud er Taget forlænget. Dette Udskud strækker
sig undertiden og udfor Dagligstuen, da falder Alkovesengene
ind i Udskudet, hvorved Dagligstuen bliver større. Mælken
sættes paa Hylde i Dagligstuen, og Kornet lægges paa Loftet
i Vaaningshuset. I Staldlængen, hvor for paa den ene Side
heel igjennem er sat Udskud, er en Skjæreløe omtrent i Mid-
ten. Ved den ene Side er Stald i to Fag til Heste og der udi
aflukket et lidet Karlekammer. Ved den anden Side, tre Fag
stor, er Stald baade til Heste og Køer. Paa den ene Side
indtil Loen staae Heste og paa den modsatte Side Qvæg. I
Enden af Stalden er en Høelade paa to Fag.

De tvende Ladehuuse bestaae almindeligen af en Løe i

Midten paa to Fag, og en Lade paa hver Side af fire Fag. Til Loen er paa de fleste Steder bygget en Qvist af to Fag, for at forlænge den, hvor det ei er, haves Udskud for Loen.

Efterhaanden som Bondens Villkaar tiltager bygges Ud-

Grundplan af en Gaard i Vandthore, Nysted, Lolland.

Maalt i 1926 af H. Zaugenberg.

- 1) Storstuen. 2) Kammer. 3) Nu Sovekammer. 4) Dagligstue. 5) Forstue. 6) Stegers. 7) Skorsten. 8) Bagerovn. 9) Bryggers. 10) Pigekammer. 11) Spisekammer. 12) Loftopgang. 13) Loer. 14) Kroglader. 15) Tærskelo. 16) Lader. 17) Svinesti. 18) Porte. 19) Kostald. 20) Hestestald. 21) Brønd. 22) Indkørsel. 23) Mødding. 24) Vanding.

husene sammen, og derudi indrettes de saa kaldte Kroglader.«

Endelig gør Begtrup opmærksom paa at der paa Baroniet Guldborgland bygges sammenbyggede 3-længede Gaarde med Beboelse i den ene korte Sidefløj og Udhusrummene fordelt paa den længere Midterfløj og den anden korte Sidefløj.

Hus i Taagense, Nysted Landsogn, Lolland, Sydsiden. K. ULLEDALL FOT.

Foruden de foran omtalte 2 Gaardtyper findes der som før nævnt en tredje, som ses paa Grundplanen af Gaarden fra Vandthore.

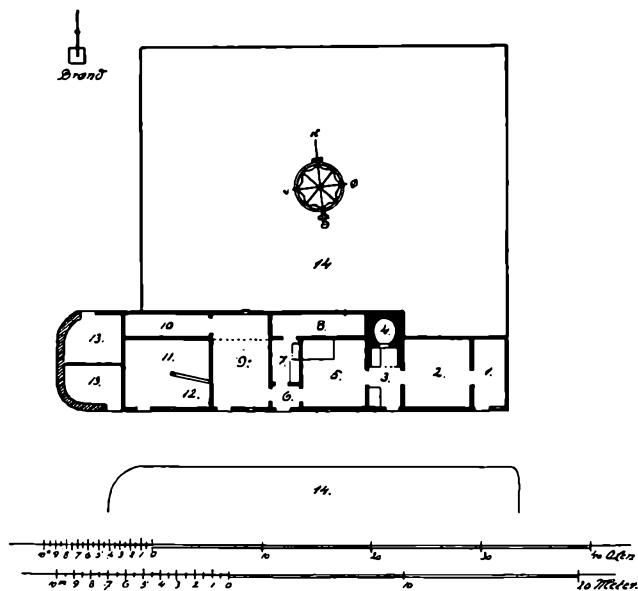
Beboelsen ligger her i Gaardens sydvestre Hjørne, indrettet i baade Vest- og Sydlængen, og i den sidstnævnte findes desuden Indkørselsporten og Staldene.

Udhuslængerne er indrettet med de sædvanlige Lo- og Laderum, og i Nordlængen findes et Par Kroglader, hvad der kunde tyde paa, at Længerne ikke oprindeligt har været sammenbyggede. Endvidere er der til hver af de tre Længer bygget en Skyne, idet Stuehusets Bryggers og Bagerovn er bygget ud i en saadan.

For det meste gentager den samme Indretning sig i saavel den større 4-længede Gaard, som i den mindre 3-længede og i Husmandshusene. Disse Huse kan enten være vinkelbyggede eller enlængede, og et saadant typisk Hus ses paa Billedet af Huset i Taagense paa Lolland. I Overensstemmelse med lollandsk Skik har Huset hvidtede Ydervægge samt Straatag, og Gavlen er den karakteristiske Halmgavl med det stærke Fremspring forneden, der støttes af Skraaknægte.

Den øverste lille Gavltekant er her lerklinet og hvidtet,

og ved Overgangen fra den lerklinede Væg til Halmgavlen er sat et saakaldt »Skydebrædt«, der fører Regnvandet fra den øverste Gavltrekant ud over Halmen. Paa Nordsiden af Huset er der Udsæt, der gaar hen forbi Dagligstuen, og dette Udsæt er ført rundt om Vestgavlen, og Taget hviler her paa Kampestensvægge. Paa Engen Vest for Huset findes Brønden med Brøndvippe (en lignende Brønd ses paa Billedet af Brønden fra Fjelde).

Grundplan af et Hus i Taangense, Lollund. Maalt i 1926 af H. Zauggenberg.

- 1) Huggelhus. 2) Østre Stue (Opstue). 3) Køkken og Skorsten. 4) Bagerovn.
- 5) Dagligstue med Seng. 6) Forstue. 7) Kammer med Skabe o. s. v. 8) Udsætsrum.
- 9) Tærskelo. 10) Udsætrum. 11) Lade. 12) Kostald. 13) Brændsel. 14) Haven.

Iøvrigt er Huset indrettet med de sædvanlige 2 Stuer, der dog her er adskilt af et mellemliggende Køkken med aaben Skorsten og Bagerovn. Bag Forstuen ligger et Kammer med Skabe og i Udsættet ligger et langt Kammer, formodentlig det sædvanlige Øl- eller Saltkammer. Op til Forstuen er indrettet den ret anselige Tærskelo, og hertil støder Kostald og Lade.

I Kampestensudsættet mod Vest findes Rummene til Brændsel.

Som andre Steder i Landet har ogsaa Stubmøllerne været i Brug paa Lolland-Falster, og som den eneste af disse, der bruges i Nutiden, kan nævnes den, der findes i Kappel, der er en meget smukt bygget Mølle, hvorpaa Taget er tækket med Straa.

Som et værdigt Minde om Fortidens Bygningskultur ligger denne Mølle endnu paa sin gamle Plads, og selv om der flere Gange har været Tale om at faa den nedrevet og fjernet, saa har Nutidslivet endnu ikke formaaet at udrydde den. Det gaar vel med den, som med de spredte

K. ULSDALL FOT.

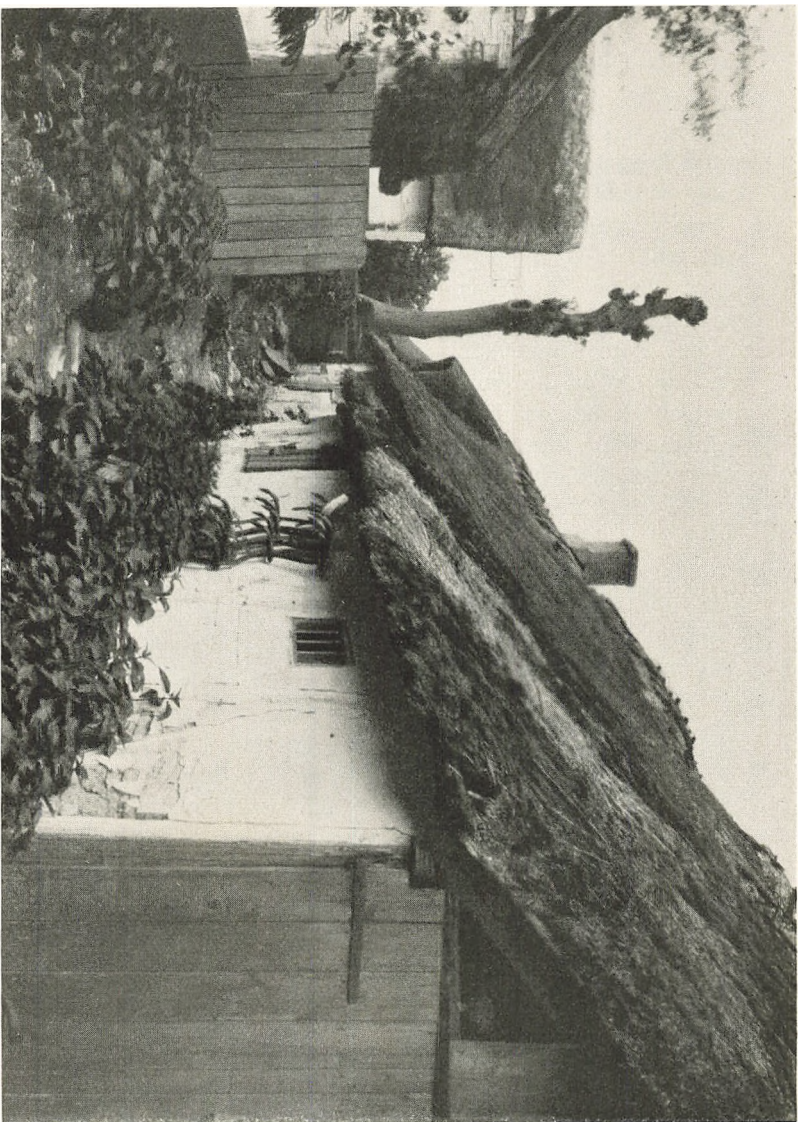
Brøndvippe fra Fjelde, Lolland.

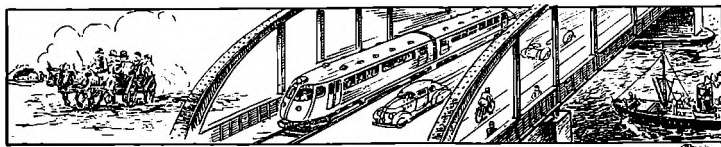
E. ORNSHOLT FOT.

Stubmølle i Kappel.

gamle Gaarde og Huse i Landsbyerne, at selv om man jo nok véd, at de engang maa forsvinde for nye og mere tidssvarende Bygninger, saa haaber man dog, at de endnu et godt Stykke ind i Fremtiden maatte blive liggende som Vidner om den ejendommelige og særegne Byggesmaade, der engang hørte hjemme paa Lolland-Falster, og som endnu i vore Dage giver Landsbyerne her et overordentlig malerisk Præg, som det er ønskeligt at de maatte beholde langt ind i Fremtiden.

Slippe mellem to Gaarde i Frejlev, Kettinge Sogn, Lolland.

EVENTYRET OM STORSTRØMSBROEN

EUROPAS LÆNGSTE FÆRDELSBRO

Af Redaktør SIGV. MØRCH, Nykøbing F.

LIDEN Tue kan vælte stort Læs!
I Aartier havde man *snakket* om Storstrømsbroen. I Aartier havde man tegnet Projekter til den. Flere Gange havde den ligget paa Rigsdagens Bord — een Gang været *lige ved* at blive vedtaget i Folketinget — der manglede kun een Stemme. Een Gang var den vedtaget af Folketinget, men blev henlagt af Landstinget. Atter gik en Del Aar.

Og saa kom den lille Tue, der rendte hele Læsset af Modstand over Ende. For den historiske Sandheds Skyld skal den lille Tue have sin Minderune her — til Efterfølgelse og Opmuntring for alle smaa Tuer, der er ængstelige for, at deres Kræfter intet betyder overfor den gigantiske Opgave.

Trommen gik —

Tuen var et Borgermøde paa Jærnbanehotellet i Nykøbing paa Falster den 28. April 1930. »Lolland-Falsters Motorforening« havde indbudt Kgl. dansk Automobilklub til at deltage i Mødet for, som det hed i Indbydelsen, »at drøfte Betydeligheden af at faa Storstrømsbroen gennemført«, efterat den Gang paa Gang havde spøget i den sidste Menneskealder. Der var endvidere udsendt Indbydelse til Medlemmerne af Maribo Amtsraad og Nykøbing F. Byraad, til Bestyrelserne for De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger, Nykøbing F. Handelstandsforening, Nykøbing Industri- og Haandværkerforening — til de i Maribo Amt valgte Rigs-

dagsmænd m. fl. — alt i alt en Forsamling paa 300 Mænd i betydende Stillinger.

Med Studefart gennem Danmark.

Generalsekretæren for Kgl. dansk Automobilklub, Kaptajn *E. J. Ipsen* holdt til Indledning et timelangt Foredrag, hvori han paaviste, at paa den *Verdensrute*, der hedder København — Gedser — Warnemünde, kørte man endnu med Studefart. Strækningen er 182 km, og det varede ifølge Statsbanernes Køreplan 3 Timer 22 Minutter at køre Strækningen den ene Vej og 3 Timer 34 Minutter den anden — hvilket vil sige: Man kørte med den vanvittige Gennemsnitsfart af 55 km i Timen paa denne Verdensrute — eller mindre end en høj bedaget Fordvogn kan gaa.

— Tror man virkelig, spurgte Kaptajnen med Indignationens Ild i Øjnene, at man kan nøjes med denne »Fart« i den internationale Trafik?

— Nej og atter Nej, fortsatte han. Thi Udlandet véd, at Jærnbaneltrafiken i Danmark er gammeldags, utidssvarende og ukonkurrencedygtig. Derfor *maa* der bygges en Bro mellem Falster og Sjælland: *Storstrømsbroen!* Hvis der ikke ret omgaaende blev taget fat, vilde Sassnitz—Trelleborg blive den foretrukne Rute fra Centraleuropa til Skandinavien.

Højbro med almindelig Færdselsbro maa det være.

Kaptajn Ipsen kom ind paa en nærmere Udredning af, hvorledes denne Bro maatte være i Automobilets Aarhundrede. Tidligere havde man kun talt om Jærnbanebro. Nu maatte det være en almindelig Færdselsbro med tre Kørebane: En for Tog, en for Bilister og en for Fodgængere og Cyklister. *Højbro* maatte det være, saaledes at Skibsfart og Landtrafik kunde foregaa uden at hindre hinanden.

Efter Professor *Munch Petersens* Beregninger vilde en Jærnbanebro koste 30 à 35 Millioner Kr. og 10 Millioner yderligere for Udbygning til Automobil-Kørebane og Cykelrabat. Til Gengæld vilde man fremtidig spare Udgifterne til Driften af Færger og disses aarlige Vedligeholdelse, endvidere det store Færgespersonale, Bolværksvedligeholdelser

o. s. v. o. s. v. — alt ialt Besparelser, der vilde bevirke, at Broen kunde udføres for ca. 30 Millioner Kr.

— Jeg véd, sagde Kaptajnen, at en Broafgift ikke er populær mellem Motorfolk, men Spørgsmaalet er, om man ikke desuagtet bør acceptere Tanken *for at faa Gang i Foretagendet*. Thi Biltrafiken over Storstrømmen var med Aarene steget saa stærkt, at den i det sidste Aar (1929) naaede 46.000 Køretøjer.

Har vi Raad — til at lade være ...?

Kaptajnen sluttede med at henstille til Mødets Deltagere at anmode Regeringen om at lade foretage en ny Bundundersøgelse og udarbejde Tegninger og Overslag til den kombinerede Jærnbanebro og Færdselsbro, som maatte komme. Thi nu er Spørgsmaalet ikke længer: *Har vi Raad til at bygge denne Bro*. Nu er Spørgsmaalet: *Har vi Raad til at lade være?*

Et stærkt og eenstemmigt Bifald hilste denne kraftige Tale, der skulde blive det første alvorlige Hammerslag mod Broens Modstandere. I den efterfølgende Diskussion herskede en saadan Eenstemmighed, at Mødets Dirigent tilsidst *forgæves* efterlyste Røster med modsat Opfattelse. Mødet sluttede derefter med eenstemmig Vedtagelse af

den Resolution, der satte Gang i Broarbejdet.

Den lød saaledes:

»Til Ministeriet for offentlige Arbejder!

Ved et af Kgl. dansk Automobilklub og Lolland-Falsters Motorforening afholdt Møde, hvori — foruden lokale Landstings- og Folketingsmænd — deltog Repræsentanter for Mariibo Amtsråd, Nykøbing Byråd, Handelsstandsforeningen, Industri- og Haandværkerforeningen og Landboforeningerne paa Lolland-Falster, opfordrer Ministeriet for offentlige Arbejder til snarest muligt at undersøge Betingelserne for at tilvejebringe en Broforbindelse mellem Sjælland og Falster.«

Hold Tanken varm, svarede Ministeren.

Et Udvalg, bestaaende af Kaptajn *Ipsen*, Amtsrådsmedlem *Chr. Krog*, Oustrup, og de lolland-falsterske Motorfor-

eningers Formand, Amdsraadssekretær *J. Rønlund*, rejste den følgende Dag ind til Trafikminister *Friis Skotte* og overrakte Resolutionen. Ministeren tog mod den med største Velvilje og bad Deputationens Medlemmer holde Tanken varm — og dermed havde den lille Tue gjort det Pionerarbejde, der i Løbet af de kommende Maaneder væltede det Læs af Planens Modstandere, der tidligere havde hindret Broens Sejr paa Rigsdagen.

En historisk Cigar i Folketinget.

Som foran nævnt har Storstrømsbroen med Mellemlrum spøget i den sidste Menneskealder. Allerede i 1910 var den i Folketinget sin Virkeliggørelse saa nær, at Lovforslaget ved Afstemningen faldt med 49 Stemmer mod 49. Den ene Stemme, der manglede, var fhv. Statsminister *Niels Neergaards*. Hr. Neergaard var, mens Afstemningen stod paa, gaaet ud i Rigsdagshaven for at ryge den Cigar, der er bleven historisk i senere Debatter om Storstrømsbroen. Men dobbelt historisk Værdi har den faaet i Forhold til de Krav, vor Tid maatte stille til Løsningen af Brospørgsmaalet. Hr. Neergaard, der har sine Meningers Mod, følte i 1910, at Brospørgsmaalet *ikke* var modent til Løsning paa daværende Tidspunkt, og Tiden gav ham jo Ret. Thi *havde* Folketinget i 1910 vedtaget at bygge den *Jærnbanebro*, som var forelagt, vilde Broen i 1930 have været umulig, idet den i Mellemtiden fremrykkede Bilisme ikke havde faaet Kørebane over Storstrømmen. Set med Færdselistens Øjne af 1930 var det altsaa lykkeligt, at Hr. Neergaard røg hin berømmelige Cigar under Afstemningen i 1910.

Da Broforslaget blev forelagt i Folketinget.

Det kom som en Julegave. Den 16. Decbr. 1931 forelagde Minister *Friis Skotte* Broforslaget i Folketinget. Dets Titel lød i det livlige Rigsdagssprog: »Forslag til Lov om Tilvejebringelse af en fælles Vej- og Jærnbanebro, dels over Storstrømmen m. v., dels over Oddesund«.

Da Oddesund ligger højt oppe i Jylland og Storstrømmen i den modsatte Ende af Landet, kunde det for Turister, der ikke er kendt med Rigsdagsteknik, se mærkeligt ud, at der nu

pludselig forelaa Forslag om *to* Færdselsbroer, naar der var gaaet saa mange Aar med at være uenige om den ene! Men man behøvede ikke at have gjort Rigsdags-Kulisserne til et Special-Studium for at opdage, hvori Finessen laa.

Storstrømsbroens Modstandere havde hidtil haft deres største Udbredelse i Jylland. Men nu stod Jyderne og vilde gerne have en Jærnbanebro over Oddesund som en Tilknytning til den store trafikale Fordel, Jylland allerede havde faaet i Lillebælts-Broen. Ved at kæde de to Broforslag sammen, fik Ministeren den gode Trumf at spille ud til Rigsdagen: Jyderne kan nu faa deres Oddesundbro paa Betingelse af, at de samtidig stemmer for Storstrømsbroen. Og til Øboerne: I kan nu faa Storstrømsbroen, hvis I samtidig stemmer for Jydernes Oddesundbro!

Der var Psykologi i Tanken. Thi hvilken Rigsdagsmand vilde komme hjem og fortælle, at han havde hindret sin Landsdel i at faa den Bro, Befolkningen ønskede!

Da Broen hverken var død eller levende.

Ministeren mindede i sin Forelæggelsestale om, at Forslaget om Bro over Storstrømmen havde været forelagt Rigsdagen i Samlingerne 1909 og 1910 (den berømte Cigar), samt i Samlingerne 1916—17 og 1917—18. Den 28. September 1917 vedtog Folketinget at bygge en Højbro, men i Landstinget kunde man ikke blive enige om, hvorvidt det burde være en Højbro eller en Tunnel, og Sagen stilledes derfor i Bero, men Ordføreren i Landstinget, Hr. *Eising*, udtalte, da Sagen var sluttet: »Spørgsmaalet er ikke løst, men det er heller ikke dødt. Det vil sikkert komme frem til Løsning igen.«

Broen i Tal.

Minister Friis Skottes Forslag var i det store og hele i Overensstemmelse med de Linjer, som Generalsekretær Kap-tajn *Ipsen* havde ridset op paa Nykøbing-Mødet Aaret i Forvejen. Det blev en Højbro med 3 Kørebaner for Tog, Bilister og Cykler. Gennemsejlingsaabningen paa Midten foreslog han ansat til 26 Meter, idet en Tælling og Maaling af samtlige Skibe, der i de sidste 12 Maaneder havde passeret Storstrømmen, havde vist, at 98 Procent af de ca. 15,000 Skibe vilde

kunne sejle under en Bro med 26 Meters fri Gennemsejling. Skulde man op til 33 Meter som ved Lillebælt, vilde det koste 7 Millioner Kr. mere. Derfor maatte de resterende 2 Procent enten stryge Topstængerne eller gaa Sønden om Falster.

En Tunnel vilde koste 20 Millioner Kr. mere.

Broen vilde give Anledning til et Par Vejforlægninger paa Sjælland og Falster, og Forbindelsen med Land ske over Jordvolde med en Maksimumsstigning af 33 pro mille. Over *Masnedsund*, hvor der i mange Aar har været Jernbanebro, vilde det være nødvendigt at anlægge en ny Klapbro 100 Meter Vest for den nuværende.

Kørebanelens Bredde vilde blive 5,6 Meter, og Broen vilde faa *enkeltsporet* Jernbane. Dens Konstruktion vilde blive saa stærk, at Togene kunde passere med en Fart af 70 Kilometer i Timen.

Broen bliver den længste Bro i Europa.

Afstanden mellem Masnedø og Falster er fra Kyst til Kyst 3560 Meter, medens den tilsvarende Afstand ved Lillebælt kun er 825 Meter. Lillebælts Broens samlede Længde er 1175 Meter. Den samlede Broelængde over Storstrømmen bliver 3270 Meter, hvortil kommer Falstersidens Jordvold, der gaar langt ud i Vandet. Broen over Storstrømmen bliver saaledes Europas længste Bro. Den hidtil længste er Taybroen i Skotland, er 3250 Meter, altsaa 20 Meter kortere. Rendsborgbroen er den tredielængste med en Totallængde paa 2500 Meter.

Stationer, der forsvinder og ny, der kommer.

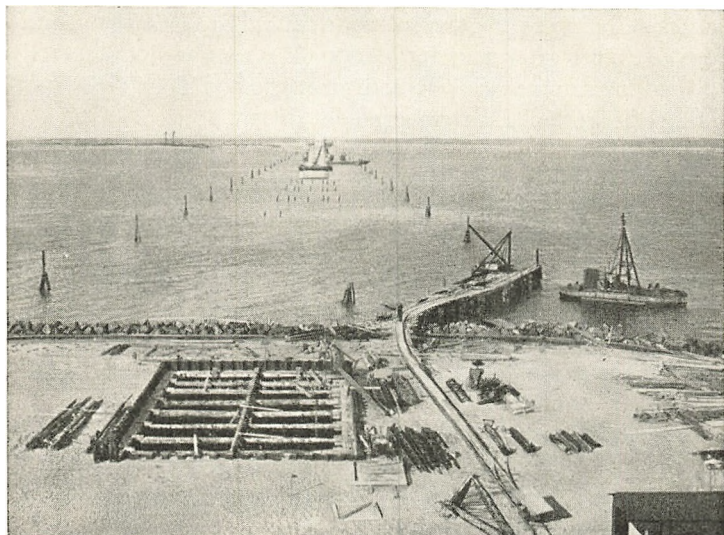
Paa Sjællandssiden nedlægges Masnedsund og Vordingborg Stationer, og der bygges en ny Fællesstation mellem de to Byer.

Paa Masnedø nedlægges Masnedø Station og Færgehavn.

Paa Falster nedlægges Orehoved Station og Færgehavn, samt Nyskole Trinbrædt, og en ny Station bygges mellem Nyskole og Gaabense.

Pengenes Tilvejebringelse.

Præstø og Maribo Amtsraad paatager sig velvilligt Bekostningen ved Landevejsforbindelserne paa Sjælland og Falster,

Broens Retning set fra Falster.

samt paa Masnedø til et Beløb af ialt 2,970,000 Kr. med sædvanlige Tilskud fra Vejfonden paa Halvdelen af Udgifterne og med Refusion af Motorafgiften efter de gældende Regler.

De tilbageværende Udgifter vilde efter Udregningen pr. 1. August 1931 blive 33,6 Millioner Kr.

Statsbanerne har kapitaliseret sin Interesse til 15,7 Millioner Kr. Resten foreslaas tilvejebragt ved en Benzinafgift paa 1 Øre pr. Liter i det fornødne Antal Aar fra den Dag, da Loven om Storstrømsbroen træder i Kraft.

Den aarlige Besparelse ved Bro i Forhold til Færger andrager 1 Million Kr. eller Renten af 20 Millioner Kr.

Fra Folketingets Behandling af Sagen.

Det vil føre for vidt her at gengive Debatten om dette store Forslag. Her skal blot anføres nogle faa Replikker, der i Glimt karakteriserer Situationen ved Folketingets 1. Behandling af Sagen den 7. Januar 1932.

Bjerre oplyste som Socialdemokraternes Ordfører, at Gedser—Warnemünde-Ruten havde bestaaet i 29 Aar. Før Fær-

gernes Aabning over Østersøen var det aarlige Passager-Antal 49,000. Aaret efter var det 72,000. I 1929 var det steget til 420,000, og samme Aar var befordret 370,000 Tons Gods med Østersøfærgerne. Han anbefalede Broen.

Drachmann, der var Ordfører for de konservative, havde Sympati for Sagen men sluttede — med Allusion til en dengang meget omtalt Bogtitel — med at sige: »Og nu venter vi paa Penge!«

Fuglsang (Venstre og valgt i Thy): Oddesundbroen bør fremmes, men Storstrømsbroen stemmes ned.

M. P. Tange (Venstre og valgt paa Fyen): Smørret falder, Sparekasserne kan ikke laane paa de bedste Papirer — saadan ligger Landet, mine Herrer.

Trafikministeren: Det er til syvende og sidst et Spørgsmaal om Tro paa Danmarks Fremtid. Ingen Regering vil begynde Arbejdet paa disse Broer, før der er rimelig Sikkerhed for, at Midlerne kan tilvejebringes.

Drachmann (K.): Denne Udtalelse vil blive taget ind i mit Partis Overvejelse.

N. Neergaard (V.): Ja, ogsaa jeg sætter en tyk Streg under Ministerens Udtalelse, *men jeg advarer mod at slippe Storstrømsbroen nu*.

Hr. Neergaard tog iøvrigt, da Hr. Tange fortsat gav Udtryk for sin Betænkelighed, Revanche for den meget omtalte Cigar under Afstemningen 1910 og udtalte, at Hr. Tange ikke havde omvendt ham. Thi, sagde Hr. Neergaard, det centrale i Sagen er:

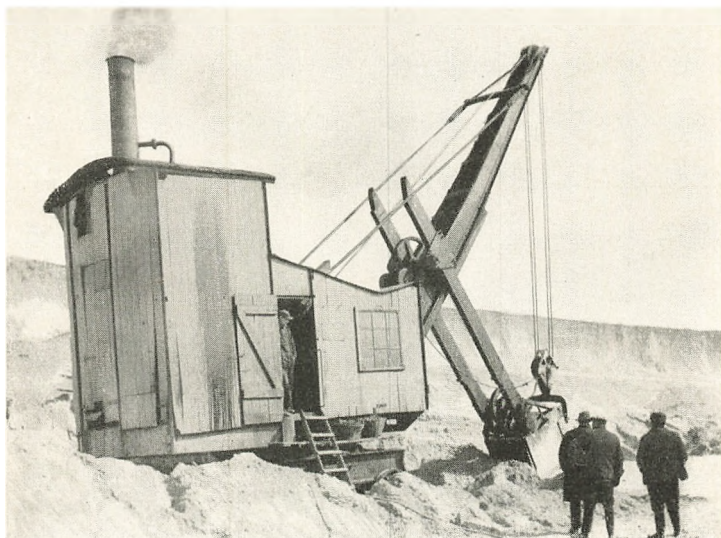
- 1) Er det økonomisk forsvarligt at bygge Broen?
- 2) Er der rimelig Udsigt til Forrentning?
- 3) Er Foranstaltningen af Betydning for Landets almindelige Økonomi?

Hvis disse Spørgsmaal kan besvares bekræftende, er min Stilling givet.

Hermed gik Sagen i Udvalg og sendtes til 2. Behandling.

Folketings-Udvalgets Flertal siger Ja.

Den 10. Marts 1932 oplyste Pressen, at Folketingets Udvalg nu var klar til at afgive Betænkning. Flertallet vilde indstille de to Broforslag til Vedtagelse, mens Venstre havde

Gravkoen arbejder.

delt sig saaledes, at tre (Elgaard, Tange og Vejen) stemte imod under Henviſning til de daarlige Tider, medens to (Kr. Kristensen og Professor Kjærgaard Jensen) stemte for Forslaget, idet, som Professor Kjærgaard Jensen motiverede, »selv om Øjeblikket ikke er heldigt, maa denne Sag ses paa langt Sigt.«

Afstemningen i Folketinget.

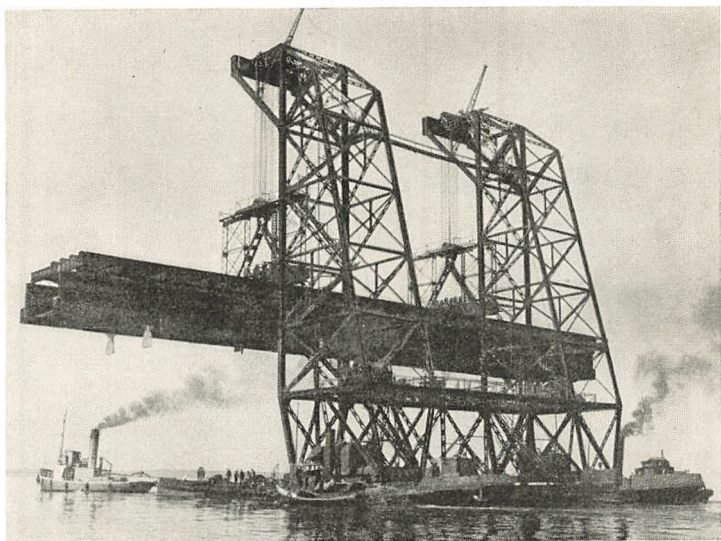
Den 14. Marts kom Forslaget til 3. Behandling i Folketinget, hvor det blev vedtaget med 94 Stemmer mod 28.

For Broerne stemte Socialdemokraterne, de radikale, flere Konservative og følgende Venstremænd: Neergaard, Slebsager, Vanggaard, Fuglsang, Kristen Kristensen, Julin, Himmelstrup, Kjærgaard-Jensen og Holtesen.

De 28, der stemte imod, var Resten af Venstre samt de konservative Christmas Møller, A. C. D. Petersen og Korsgaard.

Afstemningen i Landstinget.

Den 23. Marts kom Forslaget til 2. og 3. Behandling i Landstinget, hvor Forslaget vedtoges med 45 Stemmer (So-

Kranen »Sterkodder«.

cialdemokraterne, Konservative, Radikale og Venstremændene H. C. Andersen, Rytter, M. C. Jensen og Giselbæk). Imod stemte 18 (de øvrige Medlemmer af Venstre). Dermed var, som det hedder, »Sagen færdig fra Rigsdagen«.

Og dermed var den gigantiske Plan som hint lille Borgermøde i Nykøbing F. den 28. April 1930 satte i Sving, naaet gennem Lovgivningsmagtens Skærsild.

Nu kunde man gaa i Gang med at bygge Storstrømsbroen.

Arbejdet overdrages engelsk Firma.

Ogsaa i Landstinget havde Ministeren for offentlige Arbejder afgivet Løfte om, at Arbejdet ikke vilde blive paa-begyndt, før de nødvendige Beløb kunde tilvejebringes. Der var nu stille om Sagen i et Par Maaneder, indtil Offentligheden den 24. Juni overraskes af en virkelig sensationel Meddelelse, der samtidig fremkom i den engelske og danske Presse. Meddelelsen gik ud paa, at der mellem det danske Ministerium for offentlige Arbejder og det engelske Firma *Dorman, Long & Co.* er truffet foreløbig Aftale om Bygnin-

gen af Storstrømsbroen under Forudsætning af en tilfredsstillende Finansiering af hele Arbejdet og under Forudsætning af, at man opnaar Enighed om Prisen for Arbejdets Udførelse.

Det engelske Firma var klar til at paabegynde Arbejdet den 1. November samme Aar (1932) Staalarbejdet vil blive leveret fra England, og Værdien af hele det samlede Arbejde i Forbindelse med Bygningen af Broen andrager henimod 2 Millioner Pund Sterling.

Da man i Rigsdagen havde regnet med, at Broen i hvert Fald ikke vilde blive paabegyndt før tidligst 1934, kom denne Meddelelse som en Bombe.

Det var en Betingelse fra Ministeriets Side, at Dorman, Long & Co. antog et dansk Ingeniørfirma som Underentreprenør, og at alt Arbejde her i Landet udførtes af danske Funktionærer og Arbejdere.

Det engelske Firma meddelte kort Tid efter, at det som dansk Underentreprenør havde antaget det verdenskendte danske Ingeniørfirma *Christiani & Nielsen*.

London overtegnede Laanet 15 Gange paa en Time!

Forhandlingerne trak imidlertid ud, idet der i Danmark blev udskrevet Folketingsvalg i November. Baade herhjemme og i England var den store Handel Genstand for Forespørgsler i Parlamenterne, men endelig den 19. April gik den finansielle Side af Sagen i Orden, og den 20. April blev Overenskomsten underskrevet. Denne gik ud paa, at der i Henhold til den dansk-engelske Overenskomst blev givet Dispensation til gennem »Hambros Bank« i London at aabne den danske Stat et Laan paa 1 Million Pund Sterling til Broarbejdet.

Laane-Emissionen blev den følgende Fredag udbudt gennem nævnte Bank til Kurs 96½ til Indløsning i 1963. Det skulde være afdragsfrit indtil 1. August 1938. Den effektive Rente blev 5 Procent, og Obligationerne udstedtes paa Navn.

Den 21. April fandt Laaneudbudet Sted gennem Hambros Bank, og Dagen efter meddelte den engelske Presse, at Tegningen sluttede en Time efter Laanets Udbud, idet det i Løbet af denne Time var blevet overtegnet mere end 15 Gange!

Et Brofag.

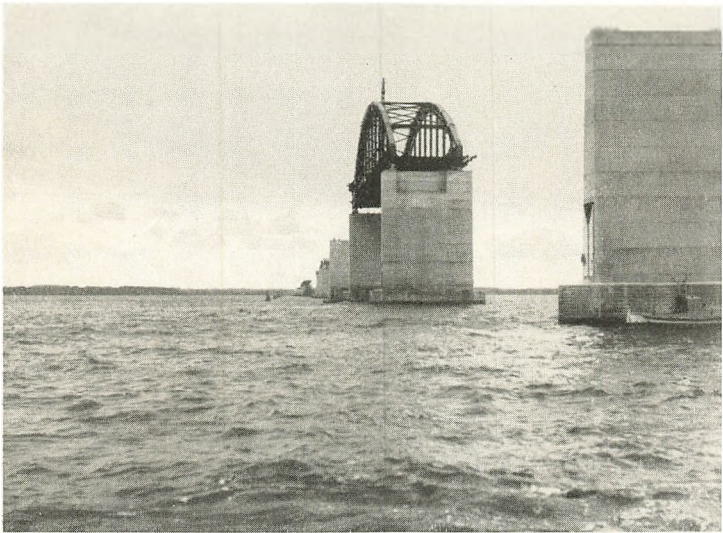
Et historisk Øjeblik.

Endelig den 13. Maj 1933 indtraf det historiske Øjeblik, da Kontrakten mellem De danske Statsbaner og det engelske Firma blev undertegnet. Begivenheden skete i Generaldirektør Knutzens Kontor i Statsbanernes Bygning i Sølvgade.

Det engelske Firma fik her overdraget hele Arbejdet, som det forpligtede sig til at have afsluttet senest 13. November 1937.

Gravkoen tager den første Mundfuld Jord.

Den 21. Juni 1933 lige efter Middag paabegyndtes Arbejdet paa Sjælland ved en lille Højtidelighed, hvor en moderne Gravemaskine — den saakaldte »Gravko« — tog den første Mundfuld Jord og lod den dumpe ned i den ventende Tipvogn. Begivenheden, der overværedes af Banechef Flensborg m. fl., fandt Sted paa en af Rosenfelts Marker i Nærheden af Vordingborg — og samtidig paabegyndtes de store Jordarbejder paa Falster, hvor Tusinder af Kubikmeter Jord pr. Gravko og Tipvognstog skulde flyttes fra en af de meget

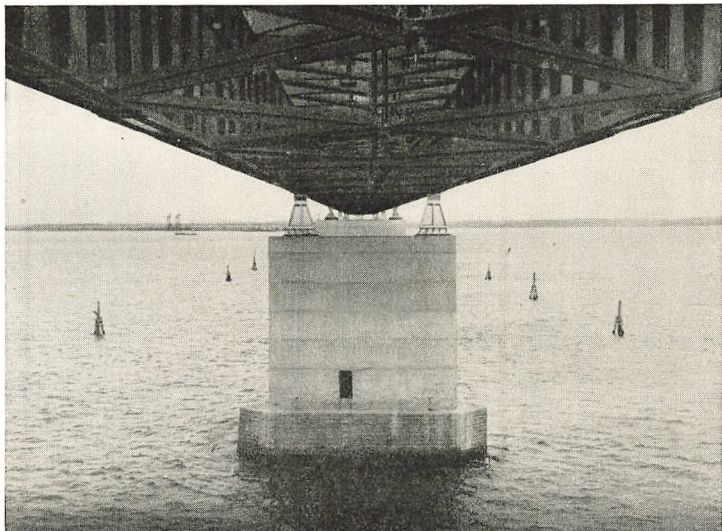

Strompillerne med Overbygning.

faa nordfalsterske Bakker og hen i Brolinjen baade til Lands og til Vands.

Eventyret, der bliver Virkelighed.

Og saa fortsættes det industrielle Eventyr, der hedder Storstrømsbroen — Kapitel for Kapitel. Det vil føre for vidt at gaa i Detailler her. Tusinder af Turister vil have oplevet Udviklingen i dette Beton- og Staal-Panorama, hver Gang de i Løbet af de sidste Par Aar er sejlet med Færgen over Storstrømmen. Andre Tusinder vil have set det mægtige Arbejdsfelt paa nærmere Hold under de Rejser, som Dagblade i Hovedstad og Provinsen, Foreninger eller andre Rejseselskaber har arrangeret til »Dorman Longs Havn« paa Masnedø. Denne Havn var noget af det første, Christiani & Nielsen maatte anlægge. Her skulde de store Materialetransporter føres ind. Her skulde Støbematerialerne til de over 100,000 Kubikmeter Beton, der medgaar til Bropillerne, ankomme pr. Bane og omlades i Fartøjer, der førte dem ud til de flydende Blandeanlæg i Storstrømmen. Her skulde de store Staal-Brofag monteres, og ved Hjælp af Verdens største Løftekran »Stærkodder«, som er bygget til

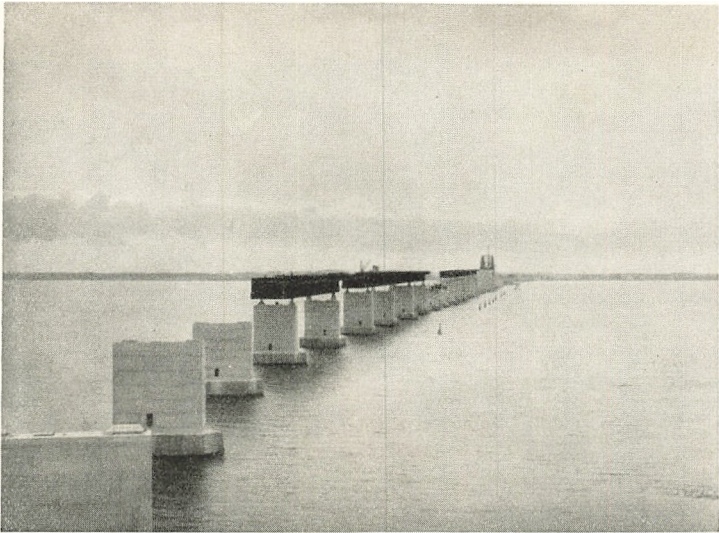
Overbygningen, set fra neden.

samme Formaal, bæres ud til Bropillerne og sænkes paa disse, og her skulde de store Staalbuer, der skal bære de tre midterste Gennemsejlingsfag, monteres, for ogsaa de blev løftet i »Stærkodder«s Jættetænder og ført ud paa deres Plads 26 Meter over Havfladen. Stærkodders Kræfter kan siges med Tal. Den løfter 500 Tons. Oversat i Detailhandlervægt: 500,000 Kilo eller 1 Million Pund.

Rejs til Storstrømsbroen!

Jeg skal ikke trætte Læseren med Tal, men blot endnu tilføje, at Broen skal hvile paa 49 Piller, udført paa massive Betonkonstruktioner, som, synligt for Publikum er beklædt med Granitparament. Broens totale Højde over Vandfladen bliver ca. 30 Meter eller omkring ved Rundetaarns Højde.

Det kan ikke stærkt nok anbefales enhver Turist, der i det kommende Aar vil opleve Storstrømsbroens Eventyr under Udviklingen, at benytte de Lejligheder, der gives til at gøre en Udflugt til Dorman Longs Havn paa Masnedø. Statsbanerne stiller til forud anmeldte Rejseselskaber en fortræffelig Storstrømsbro-Ekspert til Raadighed. Gennem et kort,

Saa vidt var Broen i Efteraaret 1935.

veltilrettelagt Foredrag fortæller han Selskabet om Broens Historie — følger med rundt i den store Arbejdshavns Mysterier og ledsager endelig Selskabet ombord i den Færge, der efter Aftale vil ligge parat til at føre Rejsedeltagerne en Tur ud langs Bropillerne, der højt paa Toppen bærer Staalkonstruktionerne, hvis midterste Buer ligger som tre Bølgelinjer paa Himlen som Storstrøms-Skibsfartens kommende Vartegn.

Sejlende under Broen faar man først den rette Stemning — den opmuntrende nationale Bevidsthed om, hvad et lille Folk kan magte i en ond Tid, naar Vilje til at løfte og Tro paa Danmarks Fremtid samler en Nation til en Kraftanstrengelse.

Vi saa til Indledning, hvorledes liden Tue kan vælte et stort Læs af Besværligheder, der taarner sig op. Men sejlende under Broen ser vi, hvorledes den lille Tue, der hedder Danmark, kan løfte en Opgave, der gennem Slægtled ansaas for uigennemførlig.

Den Opgave, der hedder: Storstrømsbroen.

Sigv. Mørch.

Knuthenborg Park — Bandholmporten.

J. F. JESSEN FOT.

BILLEDFORTEGNELSE

	SIDE
Aalholm Slot, set fra Vest	57
Aalholm Slot, set fra Nord	170
Aalholm — det gamle Slot	169
Askø. Kirkegaarden	137
Bandholm	27
Berridsgaard	16
„	175
Birket Kirkegaard, Udsigt fra	41
„ Klokketaarnet	42
Bogø. Dyssekamret paa Johannes Klogs Mark	153
„ Tranmosen, Gammelby	155
„ Østerstrand	157
„ Bondegård i Vesterskov	158
Bramsløkke	171
Bregninge Kirke	26
Bøtøgaard	86
Bøtø Strand ved Marielyst Østersøbad	113
Christianssæde	184
„ — den forsvundne »Baggesens Eg«	185
Corselitze	167
Engelsborgs Ruin paa Slotø	37
Fjelde By. Stuehustværsnit af Gaard i	196
„ „ Grundplan af Gaard	200
„ „ Havesiden af Gaarden	201
„ „ Skyne paa Gaard	204
„ „ Brøndvippe	215
Flintinge, Stendysse ved	12
Folkedragt, kvindelig, Nordfalster	94
Frejlev, Skallekorset ved	58
„ Den hellige Sten	59
„ Dyssekammer	60
„ Slippe mellem to Gaarde	216
Fæjød, Smedien i Østerby	147

	SIDE
Fæmø, Udsigt fra Nørreby.....	149
„ Nørreby, Alkove fra Gaard.....	208
Gedser Fyr, Parti fra.....	85
„ Strandparti.....	86
„ Havn.....	87
Grønsund m. Stubbekøbing i Baggrunden.....	67
Guldborg, Lolland.....	89
„ Broen.....	97
Guldborgsund, Udsigt fra Pavillonen.....	92
Guldborghave, Frugtplukning.....	98
Gl. Guldborghave.....	99
Halsted Kloster.....	181
Hamborgskoven, Stendysse i.....	100
Hannenov Skov, Mindesten i.....	134
Hasselø, Fiskerhus.....	195
Kappel Mølle.....	39
„ Stubmølle.....	215
Karleby.....	10
„ Dagligstue fra en Gaard.....	207
Kartofte i Fjelde Sogn.....	192
Kjærstrup.....	188
Knuthenborg Park.....	28
„ „ Bandholmporten.....	232
Kramnitse, Pumpestationen ved.....	51
Købelev Præstegaard.....	46
Lollandsk Landskab, Pil og Poppel.....	11
„ „ Vidjehegn og stynede Popler.....	14
„ Roemark.....	15
Maglebrænde, Paneler fra Gaard i.....	208
Maribo, »Klostersøen« ved.....	19
„ Torvet med Raadhuset.....	20
„ Domkirke.....	21
„ Klosterhaven.....	22
„ Skovridergaard i Frilandsmuseet.....	23
„ Vestergade.....	24
„ Sø.....	25
„ Domkirke, Altertavlen.....	62
Marielyst, Villabebyggelse i Plantagen.....	111
Nagelsti, Stendysse.....	18
Nakskov.....	31
„ — Roetoget kører ind.....	32
„ gamle Pakhuse ved Havnegade.....	32

	SIDE
Nakskov Skibsværft	33
„ Pakhuse i Badstuestræde	34
„ Tolderens Stræde	35
„ St. Franciskus Kirke	63
Nordvestlolland — Udsigt mod Vensholm	45
Nykøbing F., set fra Chr. IX's Bro	64
„ Vandtaarnet	90
„ Guldborgsundpavillonen	91
„ Kirke, Mecklenborgske Stamtavle	101
„ Czarens Hus	103
„ „ „ Interiør	104
„ Udsigt over Havnen	106
„ Jernbanegade	109
„ Slot	162
Nysted, Gammeltorv	55
„ — set mod Nord fra Kirketaarnet	56
„ Badestranden ved	56
Næsgaard	75
Nøbbølle	50
Nørre Vedby Møllebanke, Udsigt fra	93
Nørre Ørslev — Bagerovn ved Gaard	203
Orebygaard	174
Ourupgaard	166
Pederstrup Egnen	40
Pederstrup	179
Pomle, Udsigt fra	76
Pomlenakke, Fra	77
„ Mellem Pomle og Trømnæs	79
Ravnsborg	42
Rudbjerggaard	182
Rødby	52
Rødbyhavn, Badeliv	53
Sakskøbing Egnen, Gammel Gaard	10
„ Torvet	17
Sandby Kirke	38
Skalø, Dæmningen ved	148
Skejten	60
Skelstrup, Køkken	210
Stavreby, Grundplan af Gaard	202
Storstrømsbroen, Gravkøen arbejder	225
„ Kranen »Stærkodder«	226
„ Et Brofag	228

	SINE
Storstrømsbroen. Strømpillerne med Overbygning	229
„ Overbygningen, set fra neden	230
„ Saa vidt var Broen i Efteraaret 1935	231
„ set fra Falster	223
Stokkemarke Kirke	29
Stubbekøbing, Vesterstræde	68
„ Raadhuset og Kirken	69
„ Dosseringen	71
„ Anlægget med Udsigt til Bogø	72
„ »Den Ilsted'ske Købmandsgaard«	73
Systofte — Klokkergaarden — Haveside	205
„ „ Grundplan	205
„ „ Dagligstue	206
Taagense, Nordsiden af Hus i	194
„ Sydsiden „ „ „	213
„ Grundplan „ „ „	214
Taars, Fiskere ved	47
„ Bryggers fra Gaard	210
Thoreby, Bislag (Forstue) paa Hus	196
„ Køkkenildsted fra Hus	209
Tillitse Kirkegaard, Runestenen	48
Tingsted Aa, Piletræer	83
Torkildstrup Præstegaard	66
Ulslev Strand	81
Vandthore, Grundplan af Gaard	212
Vejrø, Morænelandskab	145
Vennerslund	164
Vester Kippinge Kirke	95
„ „ „ Interiør	96
Vesterborg Kirke	40
Vigsø, Tjønneskoven	142
Vindeby	43
„ Kirke	44
Østofte, Stubmølle ved	30
„ Kirke	13
Østre Thoreby	61

